

TILFØJELSE

til fortegnelsen over Samfundets bestyrelse side 118:

Fru Dagmar Jørgensen, Toreby, Søllested.

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Årbog XLVI
1958

IX Række - Bind I

Indhold.

Museumsinspektør, mag. art. <i>Dyveke Helsted</i> : Thorvaldsens besøg på Lolland i 1820	1
Overlæge, dr. med. <i>H. Kjærgaard</i> : Den første koleraepidemi i Danmark	18
Kasserer <i>Carl Petersen</i> : Aalevad. Borg og Bisper	25
Lærer <i>Niels Stenfeldt</i> : Træk af livet på Fejø, II (fortsættes)	49
<i>Småstykker</i> : Lidt om kirkeskibe, særligt votivskibet i Aastrup kirke. Af <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	97
Lås og hængsler til Aageby kirkedør. Af <i>Elisa Vøls</i>	99
<i>Fra bogverdenen</i> ved <i>N. P. Nielsen, M. de Fontenay</i> og <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	100
Aarestrups breve til Chr. Petersen, udg. af Morten Borup — Andreas Lindblom: Birgittinerringen (Östergötland och Linkø- bings Stads Museums meddelelser 1956—57.) — Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid (1957). — Danmarks Kirker, udg. af National- museet. — Leonora Christina Ulfeldts franske selvbiografi, udg. af Foreningen for Boghåndværk. — Gudmund Boesen: Et guld- horn fra den udvalgte Prins Christians hof. — Niels Nøjgaard: Kaj Munk, Levnedsløb og personlighed. — Aug. F. Schmidt: Dan- marks Byrsemser. — Gunnar Olsen: Herregaarde og Bondegaarde, udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie. — Aug. F. Schmidt: Fra Hoveriets dage. — Folkeminder, udg. af foreningen »Danmarks Folkeminder«. — Marius Hansen: Nakskovs fæstningsværker. — Lolland-Falster rundt, udg. af Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster. — V. Elholm Wollesen: Nykøbing F. kommunale Elværk.	
<i>Årsberetning</i>	116
<i>Uddrag af regnskabet for 1956—57</i>	118
<i>Nye medlemmer</i>	119

Thorvaldsens besøg paa Lolland i 1820.

Af *Dyveke Helsted.*

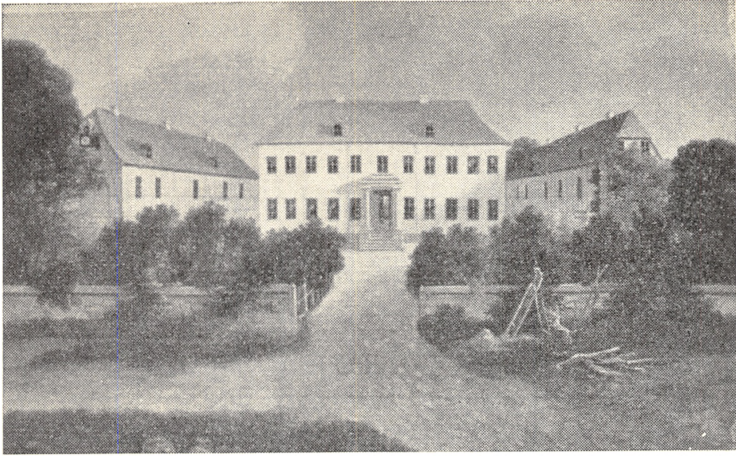

I sommeren 1819 forlod Thorvaldsen Rom for at besøge sit fædreland, som han ikke havde set i treogtyve aar. Som fattig, ung kunstner var han rejst fra København for at studere nogle aar i Rom paa Kunstakademiets rejsestipendium — det, der fulgte med den store guldmedaille — men da han nu vendte hjem fra syden, kom han som triumfator, berømt og beundret over hele Europa.

Han fandt ved sin hjemkomst, at ogsaa hans fødeby havde forandret sig i aarens løb. Nye kvarterer var skudt op, hvor branden i 1795 havde hæret, dele af byen bar endnu spor af krigsskader efter det engelske bombardement i 1807, og landets økonomiske vanskeligheder, der havde kulmineret med statsbankerotten i 1813, var endnu ikke overvundne. Paa tronen sad den beskedne borgerkonge, Frederik VI, der herskede enevældigt, men bar sin simple voksdugskasket til folkets tilfredshed.

Kunstnerisk set var man allerede inde i Guldalderen. Eckersberg var netop blevet professor ved Akademiet, og arkitekten C. F. Hansens romerske klassicisme prægede baade kongeslot og domkirke, der begge stod under nyopførelse. I digtekunsten var Oehlenschläger, som det blev sagt, »Hovedstadens skønneste Prydelse«.

Kun for billedhuggerkunstens vedkommende havde man længe maattet savne landets berømteste søn, Thorvaldsen, der allerede havde en række af sine hovedværker bag sig. Blandt de arbejder, han havde udført, var baade statuer som *Ganymedes*, *Hebe*, *Venus*, *Hyrdedrengen* og portrættet af den smukke *grevinde Bariatinsky*, relieffer som *Dagen* og

Christian Strodtmann: Søholt. 1834. Maleri i privateje.

Natten og andre med mytologiske eller kristelige emner foruden en lang række fremragende portrætbuster.

Adskillige danske havde besøgt ham i Italien og bragt nyheder om hans underfulde kunst med sig hjem. Enkelte værker af ham havde ogsaa været at se i København, men i det store og hele gjorde man sig i Danmark kun vage forestillinger om hans arbejder. Oehlenschläger kunne kort efter Thorvaldsens ankomst til landet med sandhed slutte en festtale¹⁾ for ham med ordene: »Endnu kiende de fleste Dig kun af Rygtet!«, og en kritisk iagttager beskrev omtrent samtidigt stemningen i København saaledes. »Vor ædle Thorvaldsens Ankomst hertil har da sat hele Verden i Bevægelse, man taler, man synger, man skuespiller... til hans Ære, de 99 af 100 uden at kunne skjønne hans egentlige Værd, kun for at kunne sige, at de have været med, og man giver Gilder paa ham, som paa en Skildpadde.«²⁾

Hvorledes saa Thorvaldsen egentlig ud paa dette tidspunkt af sit liv? Det er saa heldigt, at vi kender en beskrivelse af Thorvaldsens væsen og udseende fra netop disse aar, tilmed et mesterværk af iagttagelse, gjort af den svenske digter P. D. A. Atterbom. Han skriver saaledes om billedhuggeren:

»Thorvaldsen [är] en oupphörligt drömmande, tankspridd, inom sig sluten och djupt melankolisk Phidiasande i en välväxt, men blek och

mager gestalt av några och fyrtio års ålder. Den höga, vackra, men svårmodiga pannan, de stora blå ögonen, som med ett slags förvirrad blick tillkännage, att hans egentliga uppmärksamhet sällan är fästad vid de föremål, som utvärtes omgiva honom, förråda genast en fantasiens omedelbara son; och då han ej talar något språk fullkomligen riktigt, utan ofta sammanblandar fyra eller fem för att göra sig begriplig, samt tillika har oupphörligt ett par dussin saker på en gång svävande för sin föreställning, så bär hans ansikte nästan alltid, i sällskap och samtal, ett vist naivt uttryck av bryderi och förlägenhet, som kläder honom rätt väl och förträffligt passar till det lakoniska sätt, varpå han meddelar, liksom skurna i sten, sina merendels epigrammatiskt spetsade tankar. Dessa äro ofta så humoristisk kvicka, at åhörarn däröver kunde frestas att skratta ihjäl sig, men utan att man ser infallets lustighet rubba ett enda drag i den talandes alvorsamma, gulbleka anlete. Sådan är personligheten av den man, som är på vägen at stifta et nytt skulpturens tidevarv.^{e3)}

Under sit ophold i København modellerede Thorvaldsen en række aandfulde buster af kongen og hans familie samt et par smaa relieffer, men det vigtigste resultat af besøget var de store bestillinger, han modtog til udsmykningen af Vor Frue Kirke og Christiansborg Slot.

Først og fremmest gik dog tiden med en række fester og modtagelser, og det var ikke alene hovedstaden, der fejrede ham. Paa vejen til København havde Thorvaldsen besøgt flere herregaarde, f. eks. *Brahetrolleborg* og *Sanderumgaard* paa Fyn og *Holsteinborg* paa Sjælland. Paa sin tilbagerejse til syden besøgte han først *Klintholm* paa Møn og derefter nogle herregaarde paa Lolland. Det er hans ophold paa disse steder, *Søholt*, *Engestofte* og *Pederstrup*, fra den 18. til den 24. august 1820, der her skal gives en skildring af.

Thorvaldsen brød op fra København den 11. august og kom, efter at have besøgt Nordfeld, Liselund og Klintholm paa Møn, den 18. ud paa aftenen til *Søholt* (afbildet side 2), der da ejedes af kammerherre *Julian Bertouch* og hans hustru, *Louise Bertouch*, f. von Wallmoden. Forbindelsen til familien paa Søholt havde Thorvaldsen knyttet gennem kammerherre Bertouchs 24-aarige søn, *Poul Bertouch-Lehn*, der var i Rom i selskab med den tidligere citerede digter P. D. A. Atterbom.

Om besøget paa Søholt ved vi fra Thorvaldsens biograf

J. M. Thiele⁴), at billedhuggeren »tilbragte hele d. 19de August i Familielivets idylliske Ro«. Af dette familieliv får man et indtryk gennem et par breve fra kammerherren og hans kone, skrevet i marts 1821 og endnu bevaret i Thorvaldsens Museums brevsamling⁵). Bertouch fortæller om, hvorledes han i aviserne har fulgt Thorvaldsens rejse gennem Europa og har glædet sig over at høre om al den hyldest, der har mødt ham paa vejen. Han diskuterer ivrigt et nyt værk af Thorvaldsen og undlader ikke at udstøde et klagesuk over de ogsaa dengang vanskelige tider: »Pengeforfatningen gaaer fra slemt til værre i vort kiære Fødeland, da Kornpriserne ere til det Halve mod hvad de vare i afvigte Aar, og Skatterne, saavel som Bondens Fornødenheder ere de samme som forhen«. Han beklager savnet af sine tre yngste sønner, hvoraf »de 2de siden October ere indtraadte i Nyekiøbings Latinske Skole, og den 3die er hensadt hos en af mine Præster 1 Miil herfra; det er tungt at skilles fra sine Børn, men ieg har det Princip, at Drengbørn bør det snarest giørligt ud imellem Fremmede, først der lærer de Selvstændighed«. De tre sønner Hugues, Ernst og Ferdinand var da henholdsvis 14, 12 og 10 aar gamle. Sin datter Cathinka har han dog endnu tilbage, hun »forsøder os en Aftenstunde med Musik«. Til slut beskriver kammerherre Bertouch et helt nyt portræt af Thorvaldsen (gengivet side 5), malet 1820 af Eckersberg: »Vores Ven Clemens [kobberstikkeren J. F. Clemens] har ieg i mange Aar agtet baade paa Kundskabens og Venskabs Vegne, men han er bleven mig saa kiær, siden han forundte mig og Landsmænd Alb. Thorvaldsens Billed [stukket efter Eckersbergs portræt], vel savnes deri den Mildhed, som er Dem saa egen, og som Eckertzbergs sidste Portrait [det berømte maleri af Thorvaldsen i S. Luca-Akademiets dragt, malet i Rom 1814] af Dem besidder, dog naar man nøye betragter, at den store Kunstner staaer for sit Arbeid, for med dyb Eftertanke at lægge den sidste Haand paa det, saa finder ieg Alvorligheden passende, og denne lader mig staae tavs for Dem uden at turde vove et Spørgsmaal, for ey at forstyrre Deres forskende Tanker.«

Til disse ord føjer Louise Bertouch sin Bekymring over

C. W. Eckersberg: Thorvaldsen. 1820. Maleri i privateje.

den politiske uro ude i Europa: »Det Politiske Udseende fornyer Ønsket for mig at De kunne løsrive Dem og vende tilbage til vores roelige Dana, ere vi Børn i Kundsten saa ere vi Mennisker i sand Hengivenhed og ingen Dansk vil høre denne Muelighed uden Glæde.« Hun savner ogsaa sine drenge: »Vi har Tiid nok til Tænken, da vi leve særdeles eensomt og jeg har slet ikke været fornuftig, langt mindre spartansk, ved mine Drenges Savn; jeg skulde ikke nævne

F. Richardt: Engestofte. 1867. Litografi.

Dem dette, naar det ikke var for at takke Dem for Deres Blidhed mod dem. De har omgaaedes saa mange Kejsere og Fyrster siden De forlod os at et huuslig Malerie ved sit Afstikkende kan vinde i Interesse for Dem og tillige give Dem et Vink om mit hastige Kiendskab til Deres Tænkemaade at De havde meget Sans for blide Glæder... Den Visshed, hvormed De sagde i Afskedsstunden i N. [Nysted] at Breve fra Fædrelandet vilde være Dem en Nydelse gav mig Mod til at bidrage hertil — og hvis ieg har forfeilet mit Maal saa skiend paa min Mand som har tilskyndet mig til at tilvende mig nogle af Deres Øyeblikke... Farvel! ædle Thorvaldsen, o! hvor meget hellere sagde jeg ikke velkommen, dog jeg vil ikke forkaste Haabet om Venneforening, og for Dem som det blev givet at frembringe saa mangt et fortryllende Billede skulde det ikke staa i Deres Magt at fremkalde en Stilling som svarede til mit Ønske at se Dem igen.«

Louise v. Bertouch skrev ikke blot gode breve, hun kunne ogsaa skrive vers. I alle tilfælde har hun i anledning af Thorvaldsens besøg forfattet et digt⁶⁾, som meget djærvt opfordrer Thorvaldsen til at gøre en forandring i sit privatliv, nemlig til at gifte sig. Digtet lyder saaledes:

Til
Den ædle Thorvaldsen.

*Du har saa meget hørt om Dit Talent,
Saa meget seet, saa meget læst paa Prent,
At Du maae saare undres over,
At jeg endnu her noget vover.*

*Dig intet fremmet meere er i Kunsten,
Du alting høster her, som ydes kan af Gunsten,
Dit Fylldhorn det er fuldt af Laurens grønne,
og Fædrelandet veed dit Værd at skønne.*

*Trods al Din Hæder, som fra Syden lyder,
Trods Nordisk Kierlighed, som vi Dig byder,
Saa har jeg end et Ord at sige,
Hvortil Du aldrig har hørt lige:*

*Du har en Feil! jeg kan den ei fortie,
Her Sandhed høres maae her i Naturens frie,
Det er en Plet i dit saa skønne Liv,
Du deeler ej Din Glands med en elskværdig Viv.*

*Louise von Bertouch,
fød von Wallmoden.*

Søeholt: Lolland, den 20de August 20.—

En saadan opfordring var ikke saa lidt dristig, da alle i kredsen om Thorvaldsen sikkert var velinformede baade om hans mislykkede forlovelse med en engelsk dame og om hans samtidige forelskelse i en anden — tildragelser, der havde fundet sted umiddelbart før afrejsen fra Rom. Ja, maaske var Thorvaldsens ønske om at gøre sig fri af alle baand ligefrem det, der endelig bragte ham til at gøre alvor af rejsen.

Det kan være, at Louise Bertouch har læst digtet op for Thorvaldsen ved en middag paa herregaarden *Engestofte* (afbildet side 6), thi vi ved, at netop den 20. august, samme dag som versene er skrevet, blev »et Festmaaltid til hans Ære«⁷⁾ indtaget hos kammerherre *Henning Wichfeld* og hans 20-aarige søn *Jørgen* paa Engestofte. Et par minder

Daktyliotek. Engestofte.

om Thorvaldsen findes endnu paa stedet, dels en række afstøbninger af hans relieffer, opsat i den nyklassicistiske hovedbygningens forhal, dels et saakaldt daktyliotek, der bærer paategningen: »Foræret mig af Thorvaldsen ved min Afrejse fra Rom d. 8. April 1831. Wichfeld«. Ved et dak-

Opere copiate da manni del Cav. Thorwaldsen		
1	Vulcano, Venere, Amore, e Marte	Da Luigi Richler
2	Silenzio di Alessandro	Idem
3	Il Truone di Pitti	Da Richini
4	Anacronico fatto dal suo Genio Poetico	Da Cellari
5	Il meo. ^{no} scritto nella testa del Pomo	Da Sartori
6	Le tre Grazie	Da Luigi Richler
7	Ercole ed Or	
8	Donna della parte opposte	Da Sartori
9	Janinide	Da Sartori
10	La Carrissa d'Amore	Da Sartori
11	Gruppo di putt	
12	Et Hore simplice and. Paride	
13	Il Risino e la Nattina	Da Luigi Richler
14	La Rotta	
15	Amore e Pliche	
16	Mercurio con spaga. Base unita di una Rofa Nofa	Da Richini
17	Il Bucefalo di Alessandro Macedone	Da Sartori
18	Venere ed Amor piangente punto da un'ope	Da Sartori
19	Anima Beata sorridendo in Cielo	Da Sartori
20	La Virtù illuminata dal Sapio	Da Sartori
21	Amore dispettato da Bacco	Da Luigi Richler
22	Il Cav. ^{no} Thorwaldsen	Da Sartori
23	Il meo.	Da Luigi Richler

Presso Pietro Bracci fabbricante di Smalti d'ogni colore *Dalle Parti*, ritrovanti Collezioni d'Impronte d'Antichi, e Moderni Incisori di Gemme precipitando dallo stile Egizio, ed in seguito l'Etrusco, Maniera Greco-Etrusca, Greca, Greco-Latina, Latina; stile del Cinquecento, ed in fine i migliori Autori Moderni a prezzi onestissimi.
Alloggia in via di capo Case inentro la piccola porta di S. Andrea delle Fratte Num. 31, in Roma.

Indholdsfortegnelse i daktyliotek. Engestofte.

tyliotek forstaar man en samling af afstøbninger i vox, svovl eller gips efter gemmer eller paster. Ofte var disse gemmer (udskaarne ædle eller haarde stene) og paster (glasimitationer af gemmer) antikke, men de kunne ogsaa som i dette tilfælde, være udført efter helt moderne kunst. I

daktylioteket paa Engestofte (gengivet side 8 og 9) finder man gengivelser efter Thorvaldsens værker som relieffet *Amors pile smedes i Vulkans værksted* (øverst til venstre), *Kærlighedens aldre* (tredie række i midten), *Dagen* og *Natten* (i midten derunder). Ogsaa et par portrætter af Thorvaldsen er med (nederst til højre), først en medaille udført 1817 af H. F. Brandt, dernæst et lille gemmeportræt af Luigi Pichler. Af indholdsfortegnelsen ser man baade, hvor daktylioteket er købt — hos Pietro Bracci, fabrikant af gemmer og paster, boende i Via de Capo le Case overfor kirken S. Andrea delle Fratte i Rom — og hvem der har udført de smaa gengivelser — italienske gemmeskærere som Luigi Pichler, Tommaso Saulini og Giovanni Beltrami. For datidens kunstnere og arkæologer spillede disse daktylioteker en stor rolle som inspirationskilder med deres rige billedskat, og kunstinteresserede rejsende bragte dem hjem som erindringer om, hvad de havde set i Italien. Oftest var de omhyggeligt indfattede i guldrandet karton og anbragt i nydelige kassetter eller skuffedarier.

Fra Søholt gjorde Thorvaldsen endelig et par dages besøg hos statsministeren, greve *C. D. F. Reventlow*⁸⁾ og hans hustru, født von Beulwitz, paa *Pederstrup* (afbildet side 11). Besøget var forberedt af en af ægteparrets sønner, Ludvig Reventlow, og statsministeren havde i et brev⁹⁾ til Thorvaldsen i efteraaret 1819 udtrykt sin forventning om hans ankomst. I dette brev havde Reventlow desuden opfordret Thorvaldsen til at modellere et relief, der i afstøbning kunne opsættes i danske landsbykirker for derved at »gavne en ufordærvet Almue ..., ved hvilken Følelsen for det Gode og Skønne ikkun behøver at vækkes«, men tanken blev dog aldrig til virkelighed. Thorvaldsens første forbindelse med statsministeren var knyttet allerede i hans akademitid, hvor Reventlow overværede en bedømmelse af guldmedaillekonkurrencearbejderne og ved denne lejlighed støttede Thorvaldsen ved at købe en afstøbning af hans præmierede relief: *Heliadors uddrivelse af templet*. Senere anskaffede Reventlow sig ligeledes det relief, der i 1793 vandt Thorvaldsen den store guldmedaille: *Apostlene Peter og Johannes helbreder en*

F. Richardt: *Pederstrup. 1845. Akvarel. Pederstrupmuseet.*

halt foran templets port (gengivet side 12), og det er dette relief, som Reventlow senere lod opsætte som altertavle i Christianssædes sognekirke, Skjørringe. Reventlow maa dog have erhvervet endnu et arbejde af Thorvaldsen, idet vi ved, at der i 1820 fandtes et eksemplar af relieffet *Priamus bønfalder Achilles om Hectors lig* (gengivet side 14) paa Pederstrup.

Statsministeren havde i det hele taget givet Thorvaldsen adskillig støtte gennem aarene, og som tak havde billedhuggeren skænket ham sin portrætbuste af *A. P. Bernstorff*, hugget i marmor i Rom 1797. Den stod tidligere i Thorvaldsensalen paa Pederstrup, men findes nu paa Brahetrolleborg (gengivet side 16).

De tre relieffer viser endnu ikke Thorvaldsens nyklassicistiske stil, saaledes som vi kender den fra arbejder fra hans modne aar, men er modellerede i en flydende, stærkt bevæget maner med figurer i flere planer, saaledes som man i slutningen af det attende aarhundrede lærte det paa Kunstakademiet i København. Busten af *A. P. Bernstorff* er derimod i antik stil. Ganske vist havde Thorvaldsen allerede inden sin afrejse fra København modelleret en buste af Bern-

*Thorvaldsen: Apostlene Peter og Johannes helbreder en halt foran templets port. 1793.
Originalmodel i Thorvaldsens Museum.*

storff i tidens hofmandsdragt med paryk og kalvekrøs, men straks efter sin ankomst til Rom udførte han et nyt portræt, dennegang paa grundlag af en gipsmaske af den første bustes ansigt. Busten, der minder om antikke kejser- og tænkerportrætter, var det første arbejde, som Thorvaldsen huggede i marmor, og den bærer præg heraf i sin lidt kantede, men præcise stil.

Priamusrelieffet og denne buste finder vi netop omtalt som optakt til Thorvaldsens besøg paa Lolland, idet grev Reventlow allerede i begyndelsen af juli, da Thorvaldsen endnu ikke havde forladt Rom, forventningsfuldt skrev til sin søster, grevinde Louise Stolberg: »Thorvaldsen ville vi indlogere i den nye, nu færdige Sal... I Forstuen findes Thorvaldsens Basrelief over Døren: Hvorledes Priamus udbeder sig sin Søns Lig af Grækerne, og i Salen selv Bernstorffs Buste i Marmor, som han har foræret mig.« Pederstrup var i disse aar under ombygning efter planer af arkitekten C. F. Hansen, og »den nye, nu færdige Sal«, der omtales i brevet, er det rum, der siden har baaret navnet Thorvaldsensalen. (Relieffet over døren til salen blev atter fjernet 1861, og en ny afstøbning er nu opsat paa stedet). Tre uger senere skrev grevinde Reventlow: »Man lover os endnu stadig et Besøg af den saa meget fejrede Thorvaldsen, der har modelleret Busten af vor store, gode Bernstorff, fra først af i vort Hus, hvor Bernstorff var saa elskværdig at sidde for ham imellem Konseillet og Taflet.«

Først den 20. august om aftenen ankom Thorvaldsen til Pederstrup, hvor han blev i tre dage. Af besøget faar vi en skildring af grevinde Reventlow i et brev, skrevet dagen efter, at Thorvaldsen var rejst: »Vi have her fra Søndag Aften til Onsdag Morgen haft Besøg af den saa meget fejrede Thorvaldsen. Det var meget behagelige Dage. Hans værdige, fordringsløse Optræden gør ham til et meget behageligt Selskab. Han har ogsaa i de 24 Aar, han har tilbragt i Rom i saa kritiske og farefulde Tider, samlet sig megen Erfaring og Menneskekundskab«. Reventlow selv beskriver, hvorledes Thorvaldsen under sit ophold har »egenhændigt rensset den skønne Buste af Bernstorff ... for Støv og Pletter. Af Frygt

Thorvaldsen: Achilles og Priamus. 1791. Originalmodel i Thorvaldsens Museum.

for, at den skulde lide derunder, har jeg aldrig ladet den rense; nu ved jeg, hvorledes man skal gøre det«. Reventlow var nænsom over for mennesker og ting, og man glæder sig over den omtanke, han viste sin marmorbuste, hvis fine overflade let kunne beskadiges ved vask.

Om besøget paa Pederstrup ved vi iøvrigt kun, at Thorvaldsen deltog i adskillig selskabelighed og »førtes til Besøg i Omegnen«¹⁰), men vi kan nok gætte paa, at Thorvaldsen har haft sans for stedets særlige stemning — den, som statsministeren selv engang saa smukt beskrev med disse ord: »Kom at se vort kære Pederstrup, iført et jævnt Klædebon fuldt af Uskyld og Mangfoldighed, som kun den grundige — ikke den, der blot ser Overfladen, — lægger Mærke til«.

Thorvaldsen vendte nu atter tilbage til Søholt for næste

aften at gaa ombord i et lille skib, der skulle føre ham over Østersøen til Rostock. Afrejsen gik ikke for sig uden drama, og Thiele¹¹⁾ kan fortælle herom:

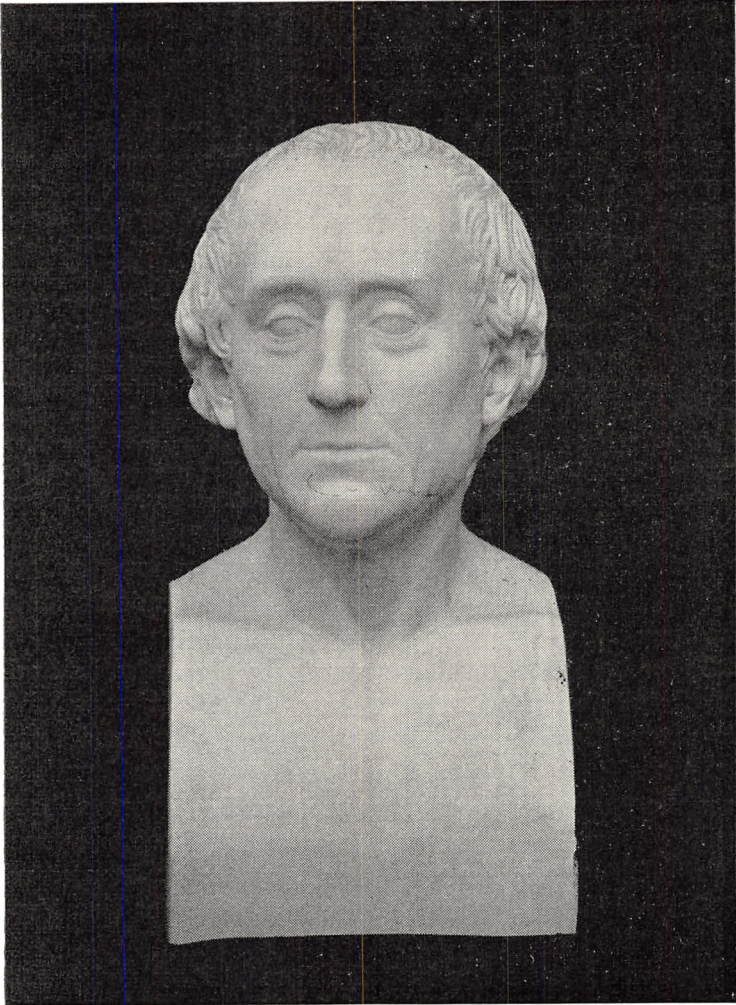
»Skipperen, Jens Løye af Nykiøbing, havde allerede i flere Dage ligget der med sin Chaluppe Mercurius, og forgieves ventet paa sine Passagerer. Da Thorvaldsen og Pontoppidan [en ung arkitekt, Simon Christian P.] om aftenen d. 24. August gik ombord, syntes Vinden at stille af, og Chaluppen blev liggende for Vindstille et Par Miil udefra Land. Men Sælhundene paa Rødsands Bankerne bebudede ved deres Skrig et Uveir, som ikke udeblev. Et Bud som fra Søholt var sendt med Forfriskninger til de Reisende, vendte tilbage med den Besked, at ingen af Lodserne havde voget at gaa ud til Chaluppen, og i den bælgmørke Nat omtumledes nu vor Kunstner og hans Reisefælle imellem de farlige Grunde, uden at Skipperen kunde opdage, hvor de vare. Efter en frygtelig Nat ... vaagnede dog Haabet om Redning med den frembrydende Dag. Det omdrivende Fartøi blev tillykke opdaget af et Par Lodser, som nu kom tilhiælp, og samme Dags Aften satte Thorvaldsen Foden paa Fastlandet i Rostock.«

Thorvaldsens kontrakt med Jens Løye, der lover at føre ham med vogn og følge til Rostock, findes endnu blandt hans papirer.¹²⁾

Ogsaa Louise Bertouch nævner denne tildragelse i sit tidligere citerede brev til Thorvaldsen: »Jeg vil ikke beskrive Dem vores Uroe de ret stormende Dage, da De truedes ved Rødsands Farer. De skulle ret først kiendt vores Venskab, naar De havde seet vores Smerte, naar Budet kom tilbage med de Dem sendte Forfriskninger med de meest foruroeligende Efterretninger, og at ingen Lods kunne komme ud til Dem; men naar er man i Livet ret roelig for sine Venner?«

Thorvaldsen kom dog lykkeligt frem til Rom ved juletid 1820, hvor han, overlæst med bestillinger, straks tog fat paa arbejdet, og først som gammel vendte han igen tilbage til Danmark.

Det er rimeligt at forestille sig, at Thorvaldsen har nydt det rige og bekvemme, af guldalderens kultur gennemsyrede liv paa herregaardene i lige saa høj grad som H. C. Andersen, der engang mange aar senere, da han endelig efter sin trængselstid var naaet ind i herregaardsmilieuet, skrev: »Greven er høist elskværdig, viser mig Alt, fører mig om som

Thorvaldsen: Greve A. P. Bernstorff. 1797. Marmor. Brahetrolleborg.

var jeg en Udgave af Thorvaldsen⁽¹³⁾. Men imens H. C. Andersen bragte sine indtryk og sine stemninger under besøgene paa papiret, saa var Thorvaldsen, til skade for os, ganske anderledes tavs. Han førte ingen dagbog og skrev knapt nok breve. Og skrev han endelig, var brevet gerne konciperet af en anden og røbede intet af den slagkraftige

munterhed, der synes at have blomstret i hans tale. Heller ikke i Thorvaldsens kunst har det korte besøg paa øen sat noget spor, og skønt han, som vi har set, maatte tage mod en djærv opfordring til at gøre en forandring i sit privatliv, saa bar den dog ingen frugt.

I hans erindring maa besøget derimod have efterladt et indtryk af tre danske herregaardshjem, hvor tilværelsen var meget forskellig fra hans eget romerske liv. I Rom gik hans dage med rastløst arbejde, omgivet af medarbejdere og besøgende fra alle lande, hvem han altid venligt rakte sin haand, der efterlod lidt ler i gæstens¹⁴). Aftnerne tilbragte han, naar køligheden var faldet paa, i samvær med andre kunstnere paa romerske osterier. Noget rigtigt hjem fik Thorvaldsen aldrig i Rom, han fandt sig aar ud og aar ind til rette i sine lejede værelser blandt ophobede bøger og ramponerede møbler, og først i sin alderdom i Danmark gav den gavmilde og for kunst modtagelige baronesse Stampe paa herregaarden Nysø ham den lykkelige følelse af at høre til i en familie.

Noter.

¹) »Tale i Anledning af Thorvaldsens Hiemkomst til Fædrelandet. Holdt ved Festen den 16de October 1819 af Oehlenschläger«. Kbh. (1819), p. 40. — ²) Breve fra Danske og Norske især i Tiden nærmest efter Adskillelsen, udg. af Ludvig Daae. Kbh. 1876, p. 94. (Brev af 23. okt. 1819 fra A. C. Gierlew til M. F. Irgens-Bergh). — ³) P. D. A. Atterbom: Valda Skrifter VI, udg. af Frederik Böök. Sth. 1929, p. 112—113. — ⁴) J. M. Thiele: Thorvaldsen i Rom. 1819—1839. II. Kbh. 1854, p. 71. — ⁵) Thorvaldsens brevsamling, mappe 7, no. 19 og 20. — ⁶) Thorvaldsens brevsamling, mappe 32, no. 22. — ⁷) J. M. Thiele: op. cit., p. 71. — ⁸) Thorvaldsens forbindelse med Reventlow er udtømmende skildret af V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets Aarsskrift XXIX 1942, p. 1—46 og XXX 1943, p. 99—119. — ⁹) Thorvaldsens brevsamling, mappe 6, no. 46. J. M. Thiele: op. cit., p. 31—33. — ¹⁰) J. M. Thiele: op. cit., p. 71. — ¹¹) J. M. Thiele: op. cit., p. 71—72. — ¹²) Thorvaldsens brevsamling, mappe 6, no. 30. — ¹³) H. C. Andersens Brevveksling med Edv. og Henriette Collin, I—VI 1933—37, udg. af C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, I p. 279. (Brev fra H. C. Andersen til Henriette Collin, Glorup 26. juli 1839). — ¹⁴) A. Kestner: Römische Studien. Berlin 1850, p. 69.

Den første koleraepidemi i Danmark.

Af *H. Kjærgaard.*

I året 1831 dukkede en frygtelig smitsot op i Rusland, en sygdom, der forplantede sig som en farsot, og som aldrig tidligere var optrådt i Europa. Det var den asiatiske kolera, hvis hjemsted er Hindustan.

Samme år viste den sig i Hamborg, hvor den kom igen gang på gang, og i de følgende to decennier var der epidemier i Norge, Sverige, Finland og Østersøhavnene. Danmark gik fri indtil 1850, da den første koleraepidemi udbrød i Bandholm på Lolland. Vi hjemsøgte atter af kolera i 1853 — den store koleraepidemi — og igen i 1857 og 1859 — men ikke siden.

I Aarhus var der kolera i 1853 og 1859. De frygtelige tilstande, der rådede i København, hvor der under den store epidemi døde 4737 mennesker, er velkendte. Derimod er epidemien i Bandholm, udenfor lægernes kreds, så godt som ukendt. Og dog fortjener denne den første epidemi i høj grad at mindes, fordi det skyldtes en enkelt mands enestående, målbevidste indsats, at epidemien blev standset, inden den nåede at brede sig.

På det tidspunkt var koleraens årsag fuldstændig ukendt. Bakteriologiens sol stod endnu langt under horisonten, og det var først i 1883, at kolerabacillen blev fundet af Robert Koch.

Lægerne var for 100 år siden ganske vist enige om, at sygdommen skyldtes et ukendt giftstof. Men striden stod om, hvorvidt dette var kontagiøst, d. v. s. smittede fra person til person, eller det var miasmatiske, d. v. s. dannet på stedet som følge af gæring og forrådnelse. Her tænkte man

særlig på de elendige boliger, mørke, skumle og skimlede, det forurenede, stinkende drikkevand, de dårlige afløbsforhold og al den slags snavs og uhumskhed. Denne sidste opfattelse var for 100 år siden den herskende ikke alene herhjemme, men også i England. De læger, som således hældede til denne miasmatiske teori, regnede ikke med smitte ved direkte kontakt, hvilket senere viste sig at være en sørgelig misforståelse.

Disse to forskellige teorier fik afgørende indflydelse på hele sygdomsbekæmpelsen. De læger, som mente, at sygdommen smittede fra person til person, hævdede, at koleraen skulle bekæmpes ved at afspærre og isolere de syge fra de sunde. Men de, der mente, at det var den lokale usundhed, »den epidemiske konstitution«, det var galt med, holdt på, at koleraen skulle bekæmpes med hygiejniske forbedringer. Vi ved nu, at det ikke drejer sig om et enten-eller, men om et både-og.

Midt i august 1850 blev sindene opskræmt ved meddelelsen om, at koleraen havde vist sig i Bandholm. Denne lille ladeplads, som hører under grevskabet Knuthenborg, ligger en milsvej nord for Maribo, og husede dengang 581 indbyggere, for størstedelen fattige daglejere, hvor både mand og kone gik på arbejde, og hjem og børn måtte skøtte sig selv imens.

Koleraen var imidlertid ikke, i modsætning til, hvad der plejer at ske, brudt ud blandt de fattige, men den havde angrebet en af byens mest velhavende og ansete familier, handelsfuldmægtig Lunds, som boede i et stort og godt hus i nærheden af havnen. Her blev først husassistenten, så fru en og straks efter manden angrebet, og alle 3 døde efter mindre end et døgn sygdom. Dette gjorde et rystende indtryk på alle, ikke mindst på byens unge læge, dr. Clausen, som stod familien personlig nær. Byen blev nu erklæret smittet af asiatisk kolera. Hvor smitten var kommet fra, kunne ikke oplyses med sikkerhed.

Den 26. august skrev justitsministeriet til daværende kandidat på Almindelig Hospital i København *Peder Ludvig Panum* og pålagde ham »uopholdeligen« at begive sig til

Bandholm og yde de syge hjælp samt træffe de nødvendige foranstaltninger for om muligt at hindre sygdommens udbredelse. P. L. Panum var dengang 30 år. Han havde i 1846 indlagt sig stor fortjeneste ved at bekæmpe en voldsom mæslingeepidemi på Færøerne ved afspærring såvel af enkelte bygder som hele øer, og han havde desuden standset en tyfusepidemi deroppe ved afspærring. Panums grundlæggende iagttagelser over mæslingernes smitteforhold er den dag i dag kendt over hele den civiliserede verden. Panum blev senere professor i fysiologi, og han er den experimentelle biologis fader i Danmark.

Inden Panum nåede frem, indtraf der 5 nye koleratilfælde i Bandholm, og dette medførte, at Lolland-Falsters stift blev sat i karantæne, d. v. s. afspærret fra søsiden. Straks efter Panums ankomst stod det ham klart, at der måtte skaffes hus til ialt 17 børn, og af disse måtte der øjeblikkelig skaffes plads til 8 børn, som var komplet hjælpeløse. De blev foreløbig anbragt i en isoleret del af handelsfuldmægtig Lunds hus, og senere overflyttet til et særligt asyl.

Panum skildrer de frygtelige forhold i disse kolerareder, som her gengives med hans egne ord: »I det første Hus blev de voksne angrebet den 29. August, og døde begge om Morgenen den 30. Det yngste Barn laa endnu til efter Middag i Sengen hos den døde Mor og legede med Billeder, de andre opholdt sig i den anden Stue, hvis Luft var opfyldt af den syges og hans Excrementers Uddunstninger, Faderens af Krampetrækninger afskyeligt fortrukne Lig laa i den usle Seng, foran hvilken Lergulvet var opblødt til et formeligt Morads, hvorhos ingen fremmed vovede at betræde denne Pestbule for at tage Ligene ud af Sengene eller bortfjerne Børnene«.

I den anden familie var der to børn, der var berøvede deres forsørgere, idet faderen lå lig, og moderen befandt sig midt i sygdommens farligste stadium. I det tredje af de huse, hvor børnene var hjælpeløse, var der 3 børn, »hvis Fader siden den 24., og hvis Moder siden den 26. August havde været angrebet af Kolera, begge endnu henlaa i en

betænkelig Tilstand. Manden, en fortrukken, halvtosset Karl, laa i Sengen hos den meget lidende Kone, der med hæs Stemme, fortrukken af Krampe og kollaberet i Ansigtet, beklagede sig over, at Manden ikke ville forlade Sengen for at forrette sin Nødtørft, hvorimod han besværede sig over, at Konen laa forrest og havde taget alle Dynerne (der var kun een). Ogsaa her var et fugtigt Lergulv med et formeligt Morads foran Sengen, og overalt Urenlighed og Uhumkshed i højeste Grad. Børnene laa i Kammeret ved Siden af i en Seng med muggen Halm og de usleste Pjalter uden Dyne eller Tæppe«.

Panum var straks klar over, hvilket alvorligt problem, disse børn frembød, og han ræsonerer således: »Disse 8 ulykkelige Børn maatte under alle Omstændigheder udrives af deres i Sandhed ynkelige Situation og underbringes endnu om Eftermiddagen den 30. August. Men man maatte være vis paa, at Kolera ikke kunde smitte, hvis man havde vovet at tiltvinge disse Børn, der da havde maattet overgives til Sogneforstanderskabet i Østofte, et Underkomme i Huse, som endnu var forskaanede af Sygdommen, og sprede dem over dette store Sogn. Godvillig vilde desuden ingen have taget imod dem, da man troede at have set Tilfælde, hvor Sygdommen ved Børn var bragt ind i forhen ikke angrebne Familier. Derhos vilde en saa inkonsekvent Fremgangsmaade have umuliggjort Gennemførelsen af enhver Spærring.«

Panum havde sin plan rede, og den gennemførte han i mindste detaljer. Han havde besluttet overfor koleraen at anvende sin afspærringsmetode, som på Færøerne havde givet så enestående resultater. De hjælpeløse børn blev, som nævnt, foreløbig anbragt i familien Lunds hus, og så senere overflyttet til et særligt asyl, der indrettedes i et skipperhus. Handelsfuldmægtig Lunds hus blev med grev Knuths bistand indrettet til et kolerahospital med 13 senge foruden et observationsværelse. Som sygehjælpere ansattes de voksne sunde fra de smittede huse. For at man kunne kende dem, forsynedes de med et grønt armbind med en hvid kant, og det var dem forbudt at betræde byens huse. Til sygetransport anvendtes en spånseng med 2 bærestænger. Til portører an-

sattes nogle stærke karle, som ligeledes gjorde tjeneste ved renselsen af de smittede boliger og yderligere fungerede som ligbærere. Disse var selvfølgelig ligesom sygehjælperne afspærret fra den ikke smittede befolkning.

At afspærre hele byen var ikke muligt. De huse, som beboedes af flere familier, kunne heller ikke afspærres af hensyn til de raske. Men da alle familier havde hver sin udgang af huset, var det nok at isolere de angrebne familier. Disse blev saa afspærrede i 5 dage, efter at de havde været i kontakt med en kolerapatient, og det samme gjaldt enhver, der blot havde betrådt et smittet sted. Der blev sat advarselsplakater paa de huse, der var under karantæne. I fri luft havde afspærrede lov at tale med andre, da det betragtedes som uundgåeligt, og da smittefaren i frisk luft ansås for ringe.

Panum nærede nogen tvivl om, hvorvidt de 5 dages afspærring var nok, men kunne ikke få de lægekyndige folk på stedet til at gå ind på en længere observationstid. Man kendte ikke dengang med sikkerhed koleraens incubationstid, d. v. s. den tid, der forløber mellem smitten og sygdommens udbrud. Vi ved nu, at den er kort, undertiden kun få timer — gennemsnitlig 3—6 dage. Derfor havde 5 fulde døgn isolation stor betydning.

Principet i afspærringen var altså ikke alene at adskille de syge fra de sunde, men også, at enhver, der på nogen måde havde været udsat for smitte i 5 døgn, blev afholdt fra at samles under tag i eet rum med nogen, der ikke havde været udsat for smitte. Panum skriver om disse foranstaltninger de kloge og lærerige ord:

»Det er langt fra ikke nok, at Lægen er paa det rene med sig selv over det Princip, han vil gennemføre, thi den vanskeligste Del af Opgaven er at bedømme, hvor strengt og paa hvilken Maade han kan sætte sin Vilje igennem. Det gælder ved en saadan Lejlighed netop om at holde sig paa Grænsen imellem det mulige og det virkelig umulige, uden i Vanskeligheder at øjne Umuligheder.«

Den vanskelighed, som han havde frygtet mest af alle, var, at det i henhold til lovbestemmelserne af stiftamtman-

den og stiftsfysikus ansås for nødvendigt at gøre enhver til samkvemets afbrydelse sigtende foranstaltning afhængig af sogneforstanderskabets samtykke. Denne autoritet bestod (foruden den tilforordnede sundhedskommission) af 12 personer, hvoriblandt 9 landboere, »der næsten ubetinget vilde erklære sig imod enhver Foranstaltning, der muligvis kunde foranledige Paalæg paa Hartkornet«, d. v. s. medføre udgifter. Det var derfor af afgørende betydning, at det i sogneforstanderskabets møde den 29. august endog lykkedes ham at vinde landboerne for de projekterede foranstaltninger. Den store plan kunne nu føres ud i livet.

Den 30. august gik Panum sin første runde i byen. Ved denne fandt han 9 kolerapatienter og 4 lig. Den 31. august blev de første patienter modtagne på hospitalet. Den 1. september var afspærringen fuldt etableret. Den 2. september var samtlige kolerasyge blevet indlagt på hospitalet. Efter at de syge var indlagt og karantænen forbi, blev boligerne under Panums eget tilsyn udluftet, rensat og kalket. Dr. Clausen foretog daglig visitation af alle byens huse, mens Panum selv kun gav sig af med de syge.

Resultaterne af alt dette viste sig omgående. Medens der i den uge, da Panum kom til Bandholm indtrådte 14 nye koleratilfælde og 6 dødsfald, var der i den følgende uge 2 nye tilfælde og 3 dødsfald. Derefter kom der kun enkelte tilfælde, ialt 4, med 1 dødsfald. Sidst i september var epidemien forbi. Den havde angrebet 28 personer, hvoraf 15 døde. Danmarks første koleraepidemi var standset med eet slag.

I oktober samme år blev Panum kaldt til Korsør, hvor der var indtruffet 2 dødsfald af kolera. Her lykkedes det helt at forhindre en epidemi ved udrensning og »4 Ugers stadigen vedligeholdt Vagt« ved kolerahuset. Der kom slet ikke flere tilfælde.

Da beretningen om koleraepidemien i Bandholm fremkom i »Hospitals-Meddelelser«, vidste lægerne ikke rigtig, hvad de skulle tro. Panums antikontaginøse afspærringsmetode stred så ganske mod det, som lægeautoriteterne hævdede. Aldrig før var en epidemi standset så hurtigt. Det lød næsten for godt til at vinde tiltro. »Bibliotek for Læger« skrev: »Vi

kunde ikke fornægte en Tvivl om disse Foranstaltningers væsentlige Indflydelse paa Epidemien«. Og tidsskriftet protesterede, som Julius Petersen skriver, bestemt mod at drage almindelige slutninger fra erfaringerne i Bandholm med hensyn til rigtigheden af afspærring overhovedet. »Ugeskrift for Læger« var mere anerkendende, men den norske kolera-autoritet Faye betragtede Panums færd som ligefrem utilbørlig. Den kritik og modstand, Panum således mødte hos læge-autoriteterne, førte oven i købet til, at han måtte fratræde sin kandidatstilling på Almindelig Hospital.

Han havde talt for døve øren. Og da anerkendelsen om-sider kom, havde koleraen her i Danmark anrettet store ulykker.

Aalevad.

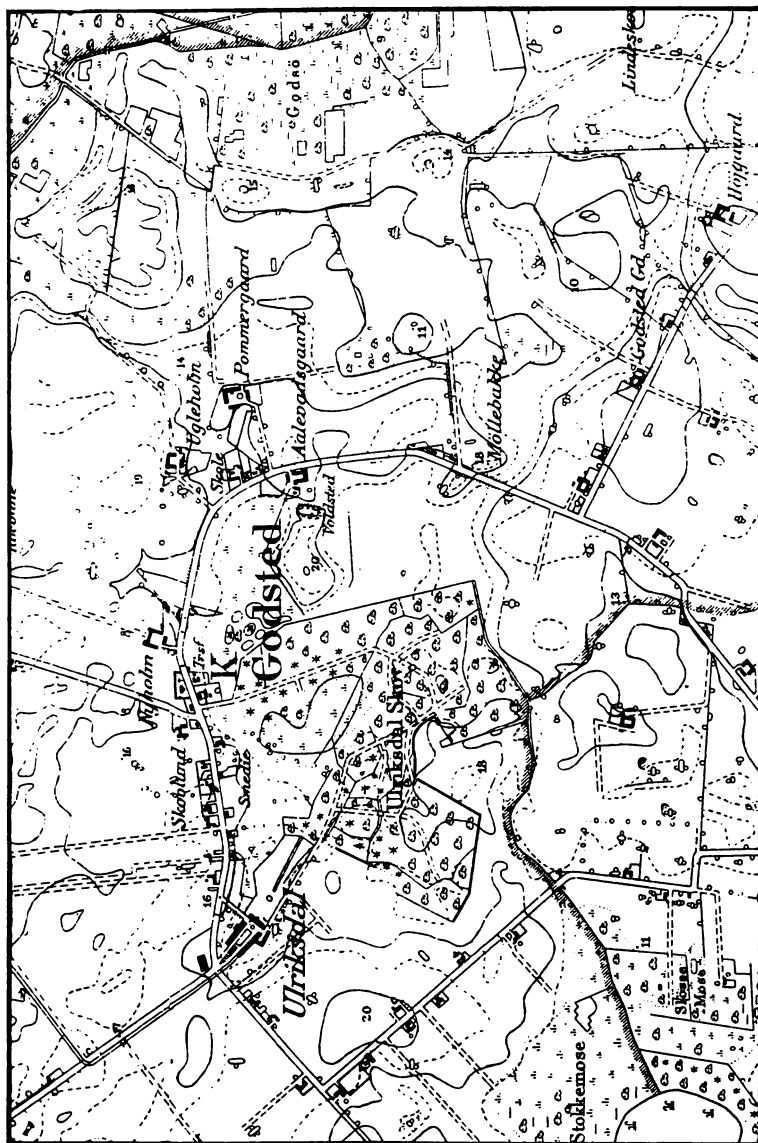
Borg og Bisper.

Af *Carl Petersen*

For næsten 450 Aar siden sank Middelalderens stolte Bisperborg paa Lolland i Grus. Det var Bispestolens faste Residens, Aalevad i Godsted Sogn, der i Begyndelsen af 1500-Aarene blev jævnet med Jorden, maaske af Lybækkerne eller af Svenskerne.

Hvor Sognevejen fører fra Godsted Kirke til Karleby, ligger i Dag Aalevadsgaarden, paa en lille Bakketop, og giver os ikke alene ved sit Navn, men ogsaa med sit endnu ret store, fredede Voldsted Minder om Fortiden. Voldstedet ligger ganske tæt, sydvest for selve Gaarden og bestaar af en firesidet Banke, omgivet af en tidligere vandfyldt Grav paa Østsiden og paa de tre andre Sider af Marker og Enge. Muligvis har hele Voldstedet i sin Tid været omflydt af Vand, som har staaet i Forbindelse med Røgbølle Sø og den lille, nu udtørrede Godsø¹⁾, og et godt Fisketræk har maaske været Aarsagen til Stednavnet Aalevad²⁾. Selve Voldstedet er ca. 31 m fra Nord til Syd og 19 m fra Vest til Øst. Mod Nordøst, hvor Voldbanken løber ud i en Spids, har maaske Hovedindgangen med et Taarn været¹⁾. Banken, som for en stor Del er ødelagt, har nu paa Østsiden 3 meget store Træer, Ask og Elm, hvis Overfladerødder dækker en stor Del af den endnu høje, bratte Skraanings sydøstlige Hjørne. Borgpladsen har ogsaa nogen Beplantning, dog af mindre Vækster. Den ellers jævne og smukke Østgrav har ogsaa nu en Del nye Træbeplantninger. Syd- og Vestsiden af Banken er græsdedkede, hvorimod Nordsiden er stærkt i Forfald og

Terrænet omkring Aalevad.
 Udsnit af Generalstabens kort (med tilladelse af Geodætisk Institut).

her ses endnu mange Mur- og Tagbrokker, omend kun i mindre Stykker. I Bankens sydøstlige Hjørne, under tyndt Græsdække, findes en Række Kampesten.

Voldstedet har tidligere været undersøgt for ca. 50 Aar siden af P. Hauberg, der skriver i sin Indberetning herom bl. a.: »Banken har oprindelig haft en Grundplan paa ca. 140 Fod i NS. og ca. 125 Fod i VØ., og Højden naar indtil 22 Fod over Gravbunden. Ved dens østlige Side er den høje og bratte Skraaning smukt bevaret. Ogsaa Vestsiden er i ret god Stand, men derimod har Sydsiden lidt noget ved Afgravning, og navnlig Nordsiden er stærkt ødelagt. Paa Bankens Overflade, der ligger 27 F. over den omgivende Engbund og 22 F. over den østlige Grav, ses tydelige Spor af Bygninger. Langs Østsiden løber en Grundmur og ligeledes ved den nordre og sydlige Side spores Grundsten, hvorfor det er sandsynligt, at her har ligget en trefløjet Bygning. Flere Steder paa Banken havde man stødt paa Murværk, iøvrigt var der til den nuværende Gaard benyttet en Mængde Munkesten fra Voldstedet. I dens Udhuse var Murene for Størstedelen opførte heraf, og Stenene maalte $11 \times 5,5 \times 3$ og $11 \times 5 \times 3$.«

Syd for Banken fandt man ved Afgravning Grunden til en Bygning, hvis Gulv har været belagt med brændte Sten og »cementlignende« Flager. Muligvis har her staaet en Portbygning. Af Borgens Avlsbygninger har man sandsynligvis fundet Spor ved Pløjning Vest for Banken. Paa Pladsen, hvor Avlsbygninger maa antages at have staaet, fandtes dels Grundsten af Bygninger og desuden 2 Murstensgulve. Desuden er der fundet adskillige Genstande, saaledes 3 Økser fra sildig Middelalder, hvoraf en afgaves til Nationalmuseet; de andre var forsvundne. Endvidere havde en tidligere Ejer i Slutningen af 80erne fundet forskellige Stykker af et Hammetøj med tilhørende Svingler, alt rigt forsynet med forkrøbet Beslag, det er imidlertid siden gaaet tabt«.

En Del Mønter var ogsaa fundne, men spredt ud til forskellige, kun en enkelt, en Roskilde-Mønt fra Erik Glippings Tid, var i Behold og afgaves til Møntsamlingen. Endvidere var der fundet flere Laase af den sædvanlige middelalderlige Cylinderform og et Fingerbøl, men alt var dog forsvundet³⁾.

Aalevad voldsted set mod voldgraven fra den sydlige lavning.

En endnu tidligere Undersøgelse af Voldstedet i 1860-Aarene, der blev foretaget af Kammerherre J. Wichfeld paa Engestofte, skriver der om: »Naar man betragter disse betydelige Levninger, de svære Mursten, snart af almindelig Form, stundom formede til at danne Indfatning af Portal eller Vinduer og Vinduesposter, langagtige, smalle Tagpotter af forældet Form og forskellige Farver, hvilket alt jævnlig udgraves af Ruinerne som og de fire Kampesten i Rad, der endnu betegne Udgangen til Vindebroen, da falder det ikke svært for Indbildningskraften at danne sig Billedet af en kraftig, middelalderlig Borg...«⁴)

Desværre er kun lidet tilbage af denne stolte Borg, men et enkelt Stykke Munkesten af særlig Interesse herfra opbevares i Stiftsmuseet i Maribo. Den Del af Stenen, der er tilbage, maaler ca. 9 cm i Højden, 13 cm i Bredden og 18 cm i Længden og bærer en Del af en latinsk Indskrift, hvoraf der kan læses: AVE MA(RIA) (GR)ACIA PLENA.

Om Borgens Oprindelse og hele Historie ved man næsten intet, udover at den i Slutningen af 1200-Aarene og indtil

Reformationen tilhørte Fyns Bispestol. Lolland-Falster hørte som bekendt under Fyns Stift indtil 1803.

Som i andre af Stiftets Dele, havde Bispestolen ogsaa her paa Lolland betydeligt Jordegods, og den aarlige Indtægt heraf angives i 1529 at være 169 Mark $5\frac{1}{2}$ Sk., $16\frac{1}{2}$ Læst $4\frac{1}{2}$ Pund Byg, 10 Tdr. Havre, 13 Svin, 21 Lam, 48 Gæs, 44 Par Høns samt $5\frac{1}{2}$ Skæppe Smør.⁵⁾

Igennem et Par Hundrede Aar hører man af og til om Bispernes Besøg paa deres Besiddelser herovre igennem de Udfærdigelser, som udstedes herfra, og som sammen med andre skriftlige Forordninger fra andre Steder paa disse Egne giver os, tilligemed Bispehistorien og nogle mere verdslige Personers Historie, nogle interessante Glimt af Middelalderen paa Lolland.

Den første Gang, man træffer paa Navnet Aalevad (Ale-wath), synes at være med Bisp *Gisicos* Dom af 16. Oktober 1290, hvorved han tilkendte Dalum Kloster det Gods, Lage Hosæ (maaske Hosæøl) havde ejet paa Fyn, og Aaret efter, ogsaa fra Aalevad, gav Besked til Kammermester Andreas's Søn Nicolaus om at møde paa Tinge i Odense den 8. Mai i Anledning af, at Prioren i Dalum Kloster havde klaget over, at Nicolaus forholdt dette Jomfru-Kloster den Ejendom, som Andreas og hans Enke havde testamenteret det.⁶⁾

Gisico menes at have opholdt sig jævnligt herovre, og et interessant Vidnesbyrd om ham er uden Tvivl den lille Relikvieæske, der nu opbevares i Nationalmuseet, og som fandtes i Aaret 1835 i Stokkemark Kirke. Den lille, langagtige, firkantede Æske af sammenbuktet Blyplade er af lignende Art, som man tidligere har fundet indemuret i Al-tre fra den katolske Tid. Paa Æsken fandtes med Runer indgraveret: *Episcopus Gisico*, hvilket uden Tvivl antyder den Biskop, der har indviet Kirkens Alter. Indeni Æsken fandtes Levninger af rødt Flor, hvori havde været indsyet Relikvier, bestaaende af smaa Benstumper. Af den Pergamentstrimmel, hvorpaa Kirkehelgenens Navn sædvanligvis findes, var der kun ubetydelige Rester.⁷⁾

Bisp Gisico blev sandsynligvis Biskop 1286. Bispekrøniken fortæller om ham:

Aalevad voldsted set fra den nordøstlige lavning mod det nordøstlige hjørne (med resterne af det formodede porttårn).

»Giesico vaar aff en Munk udi S. Knud / paa den Tid at altingest vaar uroligt udi Danmarck / for Kong Erik Glippings ukyskhed / oc onde Leffnet / huor aff efterfulde hans død / Hand er med Ercke bisp Johannes Grand til Lund / Aar 1287 / Hans Graff oc Hukommelse findis hos den Nørreport i S. Knud / med en Skrift paa / som nu ikke kand læsis / men er forslidt.«⁸⁾

Man mener, at Giesico døde i Begyndelsen af 1300-Aarene. Han har særlig vundet sig et Navn ved at restaurere Domkirken i Odense, og en fra 1301 dateret latinsk Indskrift under Langskibets Tag vidner herom.⁹⁾

Peder Pagh, der var Franciskaner, efterfulgte Giesico paa Bispestolen og syntes ogsaa at have været en flittig Gæst paa sin lollandske Residens. Fra hans Haand kendes hele 3 Breve udstedt fra Aalevad. Det første er fra 13. Januar 1309, hvor han tilskrev Dekanen Guido, at hans Valg var i Orden og stadfæstede og beskikkede ham til Dekanus efter den afdøde Johan Kalf.¹⁰⁾ Selvom der hengaar 25 Aar, inden man igen finder Tegn paa Bispebesøg, kan saadanne

uden Tvivl godt have fundet Sted. Det næste Brev er fra 11. Nov. 1334, hvori Pagh forbyder, at nogen maatte fornærme Kirken i Stenløse i dens Indkomster og Rettigheder, eftersom Bispen havde, efter den danske Kong Eriks Forestilling og Brev, henlagt den til Disciplene (Studentibus) fra Odense, som studerede i Paris.¹¹⁾

Aaret efter, den 20. April 1335, udsteder Pagh, ogsaa fra Aalevad (Actum Alewath anno Domini 1335 quinta feria paschæ), det for Lollands Beboere saa vigtige Brev (jura stolæ), hvori han tilskrev alle beskedne og hæderlige Mænd, som boede paa Lolland, angaaende hvorledes Sognepræsterne og de andre Præster havde klaget over, at de blandt adskillig anden Skade og Fornærmelse, som jevnlig trykkede dem, led megen Skade af den slette Mønt, de fik i Offer, Tiende, ved Begravelser, Kirkegangskoner og andre Lejligheder, saa at de derfor ikke kunde leve af deres Kald, hvorpaa Bispen med brave Mænds Raad paa-bød, at hver Husbonde for sig, Hustru, Børn og Tyende skulde give i Offer 3 Sterling eller deres Værdi for de 12 store Helligdage om Aaret, hver Kirkegangskone 1 Mark Vox med 2 Sterling eller eftersom hun kunde forenes med Præsten herom. For Ligbegængelse eller og paa Aarstiden for hver Messe 3 Sterling. Til Bryllupper for hvert Lys 1 Mark Vox med 2 Sterling. Tiende af levende Kreaturer skulde vurderes fra 1 til 5 Høveder og deraf gives Tiende. Dog skulde Præsterne i alt dette se paa Vedkommendes Formue. Erkebisp Peder af Lund stadfæstede dette i Lund den 4. Oktober 1338.

Uden Tvivl har dette været en stor Byrde for Almuen, da Sterlinger sikkert ikke har været i Overflod.¹²⁾

At Bispen ogsaa paa andre Omraader søgte at sikre sine Medarbejdere paa Lolland, vidner et Brev fra Aalholm af 11. Nov. 1330 om. Grev Johan af Holsten, der bl. a. skriver sig Herre af Lolland, tager heri Præsterne under Guds og sin Fred og Beskyttelse efter Begæring og med Samtykke af Bisp Peder i Odense. Brevet bestemte, at enhver Præsts Gaard med Tilhørende, beliggende paa Kirkens Grund, hvor han skulde personlig residere, skulde være kvit og fri for alle

Mursten fra Aalevad med indskrift: AVE MAR [IA] [GR]ACIA PLENA.

hans Fogdes Oppebørsler, Begæringer, Gaver, Paalæg og al Tyngsel, saaledes som den allerførst havde været i Grevens Formænds Tid. Deres Tjenere, som var i deres Brød, eller paa deres gejstlige Gods, skulde ikke svare for verdslig Ret eller af hans Embedsmænd tvinges til »Redeskyld« (maaske Kørsel) undtagen, naar de af Præsterne (i Herredet) forlangtes dertil. Deres Tjenere skulde i 3 og 9 Marks Sager ikke svare uden for dem selv. Hverken de eller deres Tjenere maatte udskrives til Leding. Ingen Præst maatte imod Kirkeloven svare for verdslige Ting — gjorde han det, var det ikke gyldigt — heller ikke maatte han overbevises ved »Thingstokke Lov«. Testamente maatte han gøre af sit eget Gods og give til hvem, han vilde, og Naadsens-Aaret maatte deres Arvinger og Testamentets Executorer oppebære til at betale Gæld med. Imod disse Goder skulde Præsterne

til Gengæld fire Gange om Aaret holde Sjælemesser og Virgilier for hans Forældres Sjæle.¹³⁾

Den 21. December 1339 døde Bisp Peder Pagh, og til hans Efterfølger valgtes ogsaa en Franciskaner ved Navn *Niels Jonsen*¹⁴⁾. Fra hans Tid synes der ikke at foreligge noget Vidnesbyrd om Besøg paa Lolland, hvad han dog godt kan have gjort alligevel, selvom han paa Grund af Sygdom i lang Tid ikke kunde visitere sit Stift og i den Anledning paalagde Stiftets Gejstlige, skønt han ikke selv kunde komme til de aarlige Visitatser, at hver Præst aarlig skulde give ham 4 Sk Grot eller 2 Mark 4 Sk, som kaldtes Hospitalitas episcopi.¹⁵⁾

Paa Bisp Niels's Tilskyndelse og med hans Samtykke udstedte Hertug Christoffer, Kong Valdemars Søn, et Brev fra Aalholm den 5. Januar 1360 om de lollandske Præsters Privilegier.¹⁶⁾

Er der saaledes kun lidet at berette om denne Bisp fra disse Egne, er der endnu mindre om hans Eftermand, *Erik Krabbe*, der skal have tilhørt Benediktinerordenen, og om hvis Karakter der siges, at han var en retskaffen, men svag Mand, der ikke vovede at modsætte sig Kirkens Fjender. Han skal være død i Begyndelsen af Aaret 1376¹⁷⁾ og efterfulgtes af *Valdemar Podebusk*, som var af gammel Adelslægt. Denne Biskop omtales som en driftig Mand, meget erfaren i Forretningssager og en Fjende af Overdaadighed og Dovenskab¹⁸⁾. Han skal ofte have opholdt sig paa Aalevad og ogsaa baade udvidet og forskønnet Bygningerne dér.¹⁹⁾

Under en Visitatsrejse døde han paa Aalevad den 29. April 1392 og blev begravet hos Franciskanerne i Nysted, mod hvem han ogsaa skal have vist sig gavmild²⁰⁾. Om Podebusk fortælles iøvrigt, at han vilde begraves i sin Munkedragt, og at hans Dødsdag aarlig skulde fejres med Sjælemesser, til hvilke han skal have skænket sine Ordensbrødre en aarlig Sum²¹⁾. Franciskanerordenen havde et nu længst forsvundet Kloster i Nysted, i den østlige Del af Byen. Desværre findes der ikke synlige Rester af dets Bygninger, men ved Nationalmuseets Gravninger i 1926—27 fik man

*Aalevad voldsted set fra højningen mod vest
(Avlsgårdens formodede plads).*

et godt Kendskab til Bygningernes Placering. Klostret blev nedlagt i 1538, og 1551 gav Kongen Besked paa at nedbryde Bygningerne til et planlagt Slot i Nakskov. Endnu i 1577 var der et Stenhus tilbage, som ogsaa forsvandt, og de faa Murrester, der endnu i 1800 var levnet, er nu ogsaa helt forsvundet.²²⁾

Efter Biskop Valdemars Død udnævntes Brodersønnen, *Teze Podebusk*, til Biskop. Han synes ikke at have ulejliget sig synderlig med sit Embedes Bestyrelse, som han overlod til Vikarer, og man finder da heller ikke noget at berette om ham fra disse Egne.

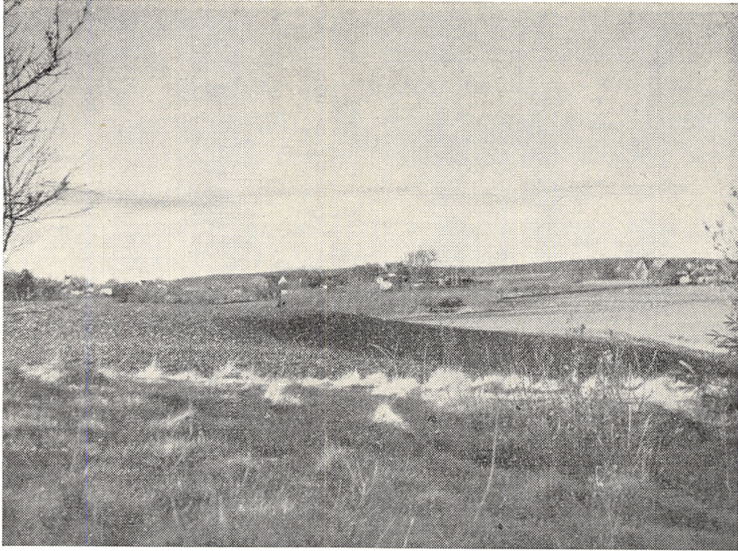
Derimod er der sikkert ingen Tvivl om, at den næste Biskop, *Johan Ovesen*, i det mindste een Gang har besøgt sin lollandske Borg, eftersom han den 30. Marts 1415 indviede Henning Thorkildsen i den nærliggende Godsted Kirke²³⁾. Denne Biskop skal have været en retskaffen og from Mand, der gjorde sig højt fortjent af Gejstligheden og de fattige, men skal have ødslet slemt med Aflad til næsten alle fynske Kirker²⁴⁾. Ifølge Hist. Samf. Aarbo

(1939, s. 41) nævner Præsten Rogert et Skøde, som Ridder Henrik Wardenberg udsteder 1414 paa Gods til Ringsebølle Kirke. »Og gik dette Skøde paa Aalevad i Bisp Hans (Johans) af Odense Nærværelse«, tilføjer Rogert. Han er sandsynligvis død i Aaret 1420 og efterfulgtes af *Navne Jensen*. Om denne Mand, der roses for sin Gavmildhed, sin Iver for Undervisningen samt stræbte efter at forhindre den Uskik, at Præsterne lod Embederne besørge ved Vikarer, har vi et Par Minder, idet han med flere Bisper paa et Møde i Nykøbing 11. Juni 1429 udstedte Afladsbrev for Orte Kirke, ligesom han Aaret efter igen skal have deltaget i et Møde i Nykøbing.²⁵⁾

Endvidere har man Kendskab til, at han Viti og Modesti Dag (15. Juni 1434) har stadfæstet det Broderskab eller Gilde, som Custodes Ecclesiarum (Degne og Klokkere) i Fuglse Herred under Navn af Alle Helgens Calent havde oprettet og skal have givet noget Gods dertil og kaldt sig selv en Medbroder af samme Kalent.²⁶⁾

Et Kalent var et vist Selskab eller Broderskab af Præster og andre Gejstlige, der visse Tider om Aaret kom sammen for at tale og raadslaa med hinanden om, hvad der vedrørte deres Embeder. Navnet skal stamme fra, at disse Sammenkomster i Begyndelsen afholdtes den første Dag i hver Maaned, hvilket paa Latin kaldes Calendæ. Saadanne Kalenter blev meget misbrugt til Spisen, Drikken og Lystigheder og blev derfor senere afskaffede.²⁷⁾

At Biskop Navne ogsaa var en paapasselig Mand, tyder efterfølgende paa: Hans Sigille er forandret paa en ganske ejendommelig Maade. I Seglet ses Kong Knud siddende med Rigsæble og Scepter. Figurens ejendommelige Stilling og Lilliescepterets særegne Form finder sin Forklaring deri, at den tidligere Fremstilling af Maria, siddende med Jesusbarnet paa Skødet, i Vesteraas-Bispeseglet (hvor Bispnen tidligere havde været) er forandret, da Bispnen forflyttedes til Odense. Jomfru Maria er da bleven til Kong Knud ved, at man har udskaaret Jesusbarnet af Stemplet og i Stedet indsat det til hendes Knæ støttende Lilliescepter, ligesom Odense Stiftsmærke er indsat i Stedet for Vesteraas.²⁸⁾

Udsigt fra Aalevad mod nordvest over lavningen til Godsted by.

Denne Biskops Eftermand, *Henning Thorkildsen Ulfeld*, er uden Tvivl den samme Mand, som blev indviet i Godsted Kirke 1415. Hvitfeld skriver i sin Krønike:

»Henneke / han waar en aff Adel / aff de Ulfelder / Magister udi boglige Konster / Hand waar Gaffvemild med Indulgentzer at uddele / saa vel som hans Formand. Hand forordnede udi Laaland (huor hand mesten holt Huus) at Adelen der i Landet aarligen skulde møde sammens / om deris Kiff / Trætte / Brøst / oc Breck at afskaffe.«²⁹⁾

Om Biskoppen ved saadanne Møder har virket som Mægler, kan tænkes, og som Dommer har han ogsaa virket, hvad efterfølgende viser:

I Olstrup Sogn paa Sydlolland kunde Præsten ikke leve af den Jord, der var tildelt ham, hvorfor han tillige fik Lov at »nyde« Fæsteafgiften af 2 Gaarde i Errindlev, der sammen med en Del andet Gods var tilskødet Olstrup Kirke. Alligevel havde Olstruppræsten stort Besvær med at faa det nødtørftige Udkomme, og det endte med, at Olstrup Kirke blev lagt som Anneks til Errindlev.³⁰⁾ Da nu Olstrup blev Anneks til Errindlev, mente Præsten dér, Herr Ragaj,

at førnævnte Herligheder skulde medfølge og rejste Spørgsmaalet for Bispen, der bad Provsten (maaske i Taagerup) om at undersøge Forholdet, hvorefter denne lod 14 Mand »udforske« Sagen. De kom til det Resultat, at de omstridte Gaarde med rette tilhørte Olstrup Kirke og ikke noget Præstebord, og sluttede Sagen i Ragajs Tid.³¹⁾ Den efterfølgende Præst i Errindlev var dog ikke tilfreds med den Afgørelse og rejste paany Sagen for Biskoppen uden dog at faa Medhold, og i 1440 fradømte Bisp Henning Errindlevpræsten de to Gaarde og tilkendte Olstrup Kirke dem.³²⁾

Fra en noget senere Tid foreligger der Oplysning om, hvilke Gaarde det drejer sig om, idet der siges:

»De tu Gaarde ere de, som endnu gifve aarlig landgilde til samme Kirke, den ene som s. Peder Due Sognefogede nu senist afdøde skyldendis aarlig til Olsdorps Kirke 3 pund biug, den anden som Hans Nielssøn nu iboer, skyldendis til samme Kirke aarligen j pund biug.«³³⁾

Om Bispen i Anledning af disse Sager har været her paa Lolland vides ikke, men Aar efter Guds Byrd 1446, den Onsdag næst efter Butolfi Abbatis (22. Juni), var han sammen med Kongens Fogeder og Adelen paa Lollands Landsting. Alle disse Mænd, hvis Navne Hvitfeld bringer i sin Danmarks Riges Krønike, men som det vil føre for vidt at nævne her, var samlede for at vedtage en Række Bestemmelser, der blev kaldt Lollands Vilkaar. Disse Vilkaar indeholdt mange interessante Bestemmelser, af hvilke blot skal nævnes, at hver vornet paa Lolland skulde have 30 Humlekuler og seks ympede Pæretræer og Abilder i sin Gaard »inden S. Valborgsdag nu Næstkommendis«, ellers blev Bøde paalagt. Der var ogsaa Bødestraf for Bønder og vornede for at drive Jagt, ligesom det kun var tilladt at have een Hund.³⁴⁾

Som man vil se, havde Bispen dengang mange andre Ting at beskæftige sig med end de rent kirkelige, og det kunde nok kræve sin Mand. Biskop Henning var imidlertid blevet skrøbelig og klagede i Rigsraadet over sin Uformuenhed til at forestaa sit Embede, hvorfor han fik *Mogens Krafse* til Medhjælper, der ved Hennings Død i 1460 valgtes til Bi-

Alsø (Bunteshave) voidsted.

skop. Denne, der ligesom andre af sine Forgængere, beskrives af Datiden, som en Mand med gode Egenskaber i Henseende baade til Lærdom, Statskundskab, Forretningsdygtighed og til Nidkærhed for sin Religion og berømmelig Om-sorg for de fattige, maatte ogsaa beskæftige sig med sine lollandske Præsters Jordtrætte. Han var nemlig den 21. November 1463 i Errindlev Kirke og stadfæstede en Voldgiftskendelse angaaende Tiende af nogle Jorder, hvorom der var Tvist imellem Præsterne Herr Peder Jepsen (der tidligere blev fradømt de 2 Gaarde til Olstrup Kirke) i Errindlev og Herr Mikkel Grubbe i Fuglse.³³⁾

Dokumentet, som er affattet herom, gengives her, dels for Stilens Skyld, men ogsaa fordi det oplyser noget om Lollands gejstlige Historie³⁴⁾:

Wii Moghens met Gudz Nathe Biscop i Othense giøre witherlikt met thette vort obene Breff, ath Aar efter Gudz Byrd MCDLXIII then Mandagh nest fore Sancte Clemens Dagh. i Jerindeløff Kyrke, wore skicketh for oss oc flere gothe Men, som tha nerwerendes wore oss ælskelige Her Michel Grwbbe i Fugelze vpa then ene Sithe, Her Pether Jepsøn i Jerindeløff pa then annen Sithe, om Thræte oc Dele, som the samen haffthe om nogre Tyende aff threnne Stycke Jorthe, som ære Tolstoffter, Aagetoffter, oc Nørre Quernager. Tha vppa thet ath swadanne Trættæ mottæ aflægges mellom thøm. wolgaffue the therre Sagher om forneffnde Tyende vpa bothe Sither. met wor Til-

lathelse oc Samtycke, pa fire Dannemen Prester, som ære Hr. Pether Mvnk i Skelby, Hr. Pether Michelssøn i Maribo, Hr. Hans wor Proust i Slyminge, oc Hr. Claus Stenkel wor Cantzeler, oc gaffue them full Makt, Hwilke for godh Endrakt skyll funne the thøm swo imellom, ath Sogne-Presten i Jerindeløff altiðh skal her effter aarlige vppebære Tyenden aff Tolstoffter, thesligest Præsten i Thorslunde skal haffue Tyenden aff Agetoffter, oc Præsten i Fugelze scal vpbære Tyenden af Nørre Querager.

Hwilket wii thet swo stathfestethe, oc met thette wort obne Breff stathfæstæ til ewigh Tiidh at bliue, oc ther pa synderskore wii oc maktløst giorte alle there Bewisningh, som the haffte vpa forscreffne Tyende pa bothe Sither. Datum anno Domini, die & loco, ut supra, nostro sub secreto presentibus appenso.

Aaret efter stadfæstede Biskop Mogens ved sit aabne Brev fra Ørkel Slot, Søstre og Brødre i Maribo Kloster deres **JUS PATRONATUS** og Rettighed til Østofte Kirke. Ved den Lejlighed faar vi samtidig at vide, at der i Maribo har været en Abbedisse, som hed Margrethe Jensdatter, idet hun har afskrevet Brevets Indhold og slutter dette med:

»Att thenne Coppi Ord fran Ord met alle Puncter oc Article lyder oc indeholder ræt lige effter Hoffuith Breffuit, Oc till thes bedre Widne, tha tricker Jeg Syster Margrete Jensedatter Abbatissa met menige Conuentz Søstre wort almyndeligt Conuentis Indsegle neden wunder thenne Copie«. ³⁷⁾

Fra Aaret 1470 kendes ogsaa et lille Aktstykke, der ganske vist ikke omtaler Bispen, men hans Borg Aalevad:

»Biercknes

Item ith papirs breff, att Iffuer Jepszøn forhøffuer thett panntt sex marck, sa att thett er XX marck til sammen.

Dat. Alewad fredagen effter wor herris himmelfars dag LXX.« (1. Juni 1470, ³⁸⁾

Den 24. Juni 1472 hører vi igen om Aalevad, idet Biskop Krafse denne Dag stadfæstede i et Brev herfra, at det Kapel, som var bygget i Vestenskov Sogn, ikke maatte være Sognekirken eller Sognepræsten sammesteds til nogen Forfang eller Skade.³⁹⁾

Dette Kapel, der blev kaldt Hellig Trefoldigheds Kapel, gav i den katolske Tid Anledning til en Række Konge- og

Bispebreve, ja selv fra Dronning Dorothea foreligger der Brev om aktiv Deltagelse. Hun skriver bl. a. i sit Brev fra Sandby:

»Item unde vi og eder at bygge den vestre Gavl op af forbemeldte Kapel, og ej gøre Kapellen videre eller længere end som han nu opbygget er, og at I ej noget Taarn der bygge.

Ville I og have nogen Messe der om Vinteren naar ond Vej er, undtaget Offerdage, at I haver det i forbemeldte eders Sognepræsts fulde Ja og Minde.

Forbydendes alle, ihvo de helst ere eller være kunde, herimod at bygge eller bygge lade, gjøre eller imod at staa, som før er rørt under vor Hyldest og Naade.

Datum in Sandby feria 6te pasche Anno MCDLXV⁴⁰)

Kapellet, hvorom der tales, er den nuværende Kappel Kirke. I de ældste Tider henhørte det nuværende Kappel Sogn under Vestenskov, men den store Afstand mellem Landsbyerne i denne Del af Sagnet bevirkede, at Beboerne 1464 fik Tilladelse af Kong Christian I og Dronning Dorothea til at bygge et Kapel i Nærheden af Vesternæs ved en jernholdig Kilde, der muligvis fra endnu ældre Tider var betragtet som hellig. Dette Kapel var imidlertid en Torn i Øjet paa Sognepræsten i Vestenskov, som sagtens ikke holdt af at færdes den lange Vej til Kapellet og maaske ogsaa var bange for, at der skulde afgaa ham noget i Indtægten, naar omstrefjende Tiggermunke efter Beboernes Opfordring holdt Messe i Kapellet.

Senere Biskopper udstedte ogsaa deres Stadfæstelser om Brugen af dette Kapel, men Beboerne opgav dog ikke deres Bestræbelser for at faa det til deres Sognekirke, hvilket ogsaa tilsidst lykkedes.

I Slutningen af Aaret 1474 døde Biskop Mogens og til Efterfølger valgtes *Karl Rønnow*, en Søn af Kongens Marsk. Han skal have været en stiltfærdig Mand, der plejede sin Magelighed og især yndede Hoflivet, hvori han var opdraget. Sit Embeds Bestyrelse overlod han til Domprovsten, Hans Urne, og Degnen, mag. Klaus Andersen, og desuden havde han nogle Vikarer.

Fra denne Biskops Tid finder man kun faa Gange lollandske Navne nævnt, dog finder man, at et Afadsbrev er udstedt i 1476 for St. Anders' Kirke i Taars samt et lignende i 1477 til Frue Alter i Saxkøbing.⁴¹⁾

Et Besøg paa Aalevad har han formodentlig aflagt i 1481, da han med sit Brev dateret herfra »samtykke, fuldbyrde og stadfæste de tidligere Breve af Kong Christian og Dronning Dorothe« vedrørende Kapellet i Vestenskov Sogn.⁴²⁾

Uden at man dog tør formode, at Bisp Rønnow har besøgt Aalevad 1488 i Anledning af efterfølgende Forretning, har den dog Interesse, hvorfor den aftrykkes her efter Jordebogen:

Store Reyrsiø.

Item ith breff, att Sognepresten, Kyercke Werge, borge-mester oc byfogit y Saxkiøbing med Biskops Karlls y Ot-tense oc hans capittels raad, samtycke oc indsegle skøde her Eskill Gøye y Krennckerup en forskreffne Saxkiø-bingis Kyercke Gaard ligendis wthj Store Reyersiø y Mosse herritt y Laalandtt. Dat. Alewad sancte Andreæ Afftenn MCDLXXXVij (29. Nov. 1488).⁴³⁾

Var der saaledes ikke store Begivenheder at berette om Biskop Rønnow, der iøvrigt døde 1501, findes der til Gen-gæld betydelig mere Dramatik i den næste Bisp, *Jens An-dersen* kaldet *Beldenak* (med den skaldede Nakke), fra hvis Liv her kun skal bringes et lille Udtog.

Jens Andersen var Søn af en fattig Landsbyskomager fra Egnen omkring Limfjorden, og den begavede Dreng fik først Undervisning i en Klosterskole, tog senere Mester-graden i Köln, hvor han lærte skolastisk Spidsfindighed og fik stor Indsigt i kanonisk Ret, senere lærte han i Rom, og derefter ansattes han i Kong Hans' Kancelli og brugtes snart i de vigtigste Hverv.⁴⁴⁾

Ved Kongens Gunst blev han 1501 udnævnt til Biskop, men kom straks i Strid med sin Formands Broder, Mar-qvard Rønnow, og derigennem i et spændt forhold til dennes adelige Slægtninge, hvis Adelshovmod Skomagersonnen spottede med bidende Ironi. Den almuefødt Prælats egen-raadige Selvfølelse, hans spydige og djærve Ytringer baade

i Skrift og Tale mod Konger og Stormænd, hans ofte nærgaaende Indblanding i de vanskeligste Forhold og egenmægtige Styrelse af sit Stift bragte ham i Strid med alle. Saaledes kom han ogsaa i en farlig Strid, da hans Folk under en Sammenkomst havde dræbt den holstenske Adelsmand Otto Porsfeldt, Dronningens Lensmand. Bispen fik Skyld for Drabet og kom herved i et spændt Forhold til Dronningen, ogsaa med den kgl. Lensmand paa Nykøbing Slot, Oluf Holgersen Ulfstand, kom han i langvarig Strid. Til sidst faldt han ogsaa i Unaade hos Kongen, og paa Herredagen i 1517 rettedes en Række Klagepunkter mod ham. Resultatet blev, at han maatte vandre i Fængsel og sad bl. a. paa Engelborg ved Nakskov. Senere blev han igen fængslet og kom paa Hammershus, hvorfra Lybækkerne befriede ham 1522. Tiden indtil Christian II's For drivelse tilbragte han nede i Lybæk, hvorefter han vendte tilbage til sit Bispedømme for at genoprette sine store Pengetab.

Paa den Tid var Reformationen imidlertid ved at begynde. Bønderne i Smaalandene vilde ikke betale Bispetiende og lignende Afgifter, ligesom de første lutherske Præster begyndte deres Virke. Og selv om Beldenak midt i alle Trængslerne svor »ved den hellige Ble, at han vilde dø som en vældig Bisp i Fandens Navn«, gik dette dog ikke i Opfyldelse. Rønnowsønnerne begyndte atter den gamle Tvist, der affødte et Par Processer, under hvilke den nu gamle, svagelige Biskop overlod Stiftet til sin Eftermand 1529 og tog Ophold paa Taasinge. Nogle Aar efter, i April 1533, blev han i Mulm og Mørke bortført af en af Otto Porsfeldts Slægtninge, og i 5 Maaneder slæbtes den gamle Mand under de grusomste Mishandlinger fra Sted til Sted. Endelig udløstes han af sit Fangenskab og døde i Lybæk 1537.⁴⁵⁾

I Landsbyen Nørholm ved Aalborg findes i Kirkens Altertavle blandt andre udskaarne Figurer ogsaa en af Biskop Jens Andersen.⁴⁶⁾

Denne Biskops Liv var saaledes præget stærkt af store, dramatiske Begivenheder, der ogsaa berørte vore Egne.

Det er vistnok omkring Borgen Aalevads Undergang, vi hører om, at Bisp Jens i 1511 indgav Klage til Kong Hans over de Voldsomheder, Høvedsmanden Oluf Holgersen havde begaaet mod hans Gaard Sørup paa Falster. I Klagen siges, at Bispens Folk »var trængte af Falster og ind til Alewath med Fejde og Magt«, saa Sørup stod øde fra midt i Januar til Juli 1511.⁴⁷⁾

Dette synes at være sidste Gang, man hører Borgen Aalevad nævnt, men Muligheden for, at den allerede paa dette Tidspunkt var ødelagt af Lybækkerne i 1510, kan tænkes, og naar Aalevad nævnes som det Sted, hvor Bispens Folk søgte Ly i 1511, kan det være i eventuelle andre Bygninger, maaske paa Avlsgaarden.⁴⁸⁾

Oluf Holgersen Ulfstand var Lensmand paa Nykøbing Slot 1484—1517 og tillige Høvedsmand paa Fæstningen Engelborg ved Nakskov 1510—14. Han døde 1529 og blev begravet i Horbelev Kirke, hvor en stærkt medtaget Sten, der har ligget over hans Grav i Koret, nu er indsat i Taarnets Sydveg.⁴⁹⁾

Bispens og Lensmandens Tvistigheder gav Anledning til, at Kong Hans den 25. Maj 1512 paa Tingsted Kirkegaard var nærværende ved Undersøgelsen af Bispens Klage, der blev undersøgt og et Tingsvidne udstedt, der dog lader formode, at Bispen havde Ret i adskillige Punkter, thi nogle af hans Beskyldninger er ganske forbigaaede, andre besvarede paa en Maade, der viser, at man ikke vilde finde Lensmanden skyldig.⁵⁰⁾

I det følgende Aar fik Bispen bedre Lejlighed til at lade Lensmanden føle sin Vrede. To af Hr. Olufs Svende dræbte en af Bispens Folk, Laur. Madsen, og da de henvendte sig til Sognepræsten, Hans Andersen i Branderslev, med Bøn om Absolution for denne Misgerning, nægtede Præsten dem den, fordi hans Overmand havde forbudt ham at befatte sig med Sagen.⁵⁰⁾

Uden Tvivl er det blevet bekendt, at Mordet var sket efter Oluf Holgersens Befaling. Bispen forsømte da heller ikke at bruge sin gejstlige Myndighed, men lyste Lensman-

den i Band og lod Bandbrevet opslaa paa Nykøbing Kirke-
dør den 22. Januar 1514.

Nu maatte Lensmanden ydmyge sig for Bispen, der i Februar opholdt sig paa Sørup, og sendte derfor Børgmesteren i Nykøbing med et Par Mand, for at de skulde begære Skrifte og Afløsning. Lensmanden tilbød ogsaa at møde for Kongen og Rigsraadet for alle de Sager, som Bispen paa den hellige Kirkes Vegne havde Tiltale mod ham for, eller hvem han havde Tiltro til. De bad ogsaa om Absolution for Herr Olufs Svende, der havde begaaet Mordet. Bispen svarede, at det maatte bero med Skriftemaalet, indtil han havde hørt fra Erkebispen.⁵¹⁾

Hvad Svar der er givet, vides ikke, men Lensmanden har formodentlig faaet Besked om at skaffe sig Absolution hos selve Paven, idet denne gav ham et gunstigt Svar i Juli 1514 med Lov til selv at vælge Skriftefader, enten Præst eller præsteviet Munk, der fik Myndighed til at uddele Afløsning for begaaede Synder. Absolutionen der tildeltes ham, var meget omfattende og gjaldt for ikke saa faa Forbrydelser.⁵²⁾

Som tidligere omtalt var Bispen en Tid (1520) Fange paa Engelborg ved Nakskov. Fra den Tid er bevaret et meget interessant Brev⁵³⁾, som her gengives:

Min ydmyg tro plictig Tiensthe edher naadis Hoffmectighed altith forscrewen met wor Herre Hoffborne Første Kieriste naadige Herre verdis edher Naade ath vide ath Erick Pors paa Nykiøping antworth meg edher Naadis breff lydinis ath Jeg skwlle tage ware paa Bispen aff Fyn met iiij (4) edher Naadis skytther som hand her paa Slotteth inglawde oc aname til meg Hwes inuentarium som Her paa slottith bwrde ath ladis aff Fetalie ock andith, hwilkit Jeg ocssaa giort haffwer. Oc sendher Jeg edher naade thet samme iuentarium som Jeg anameth aff Erick ath edher naade ville verdis til ath vide hward fetalie oc andit som Jeg her paa slottith annamit haffwer. Item i daff fick Jeg edher Naadis Scrif-
fuellse aff Cornelio edher Naadis draffanther ath Jeg skwlle antworde hannem Bispenn aff Fyn, hwilkett Jeg ocssaa giort haffwer oc the iiij edher Naadis skytther fælde met Nw ær hær intith Folck paa Slottith vdhen Jeg self femthe som slottith forware kwnde kærste naadige Herre ath edher Naade ville verdis til ath tæncke ther ith sind til hworledis edher Naade thet haffwe vill Kærste naadige Herre haffwer Bispen aff Fyn her paa Slottith stondinis j beseylit skrin som her oluff Holgerdszen anamith besejlit aff hannum oc ther i ær 10 r gyllen ok

haffwer hand ocssaa ind lidell sølffstoff herpaa Slottith oc intith andith wden nogen sma schriffther som lyde paa gold, her met edher Naade, then alsommectigste Gud befalindis til ewig tith screffwit paa Engelborg onszdagen nest effther sancte Dorothee Dag anno mdxx.

Edher Naadis ydmyg tienere

Matis Scriffwer.

Senere synes Bispen at have forsonet sig med sin tidligere Uven, Lensmanden, med et Brev dateret Maribo den 7. September 1523.⁵⁴⁾

Man tør vel formode, at Bispens Vej over Maribo har staaet i Forbindelse med den videre Rejse til den anden af hans lollandske Besiddelser, nemlig Alsø. Fra denne Gaard vides at have foreligget nogle nu forsvundne Breve. I disse omtales ifølge Wichfeld »curia Alzø« eller »Residentz Alsø«, hvilket tyder paa, at Bispen har resideret her efter at have måttet forlade Aalevad.

I den nuværende Alsø Skov, Stedet kaldes ogsaa Buntsehave, hvor et Næs skyder sig ud imod Alsø, findes endnu i Dag en ret høj Vold med en Forsænkning paa Midten, hvor det kan tænkes, at Broen har været over den foranliggende, nu næsten tørre Grav. Foran Graven synes det, som om der kan være tale om en opfyldt Vej eller Forskansning, idet hele Jordsmonnet er betydelig højere end den nu omgivende Skovbund. Paa Voldstedet findes spredt flere store Kampesten, deriblandt een overordentlig stor, idet dens Omkreds ved Jorden er 7,30 m samt 2,30 m lang, 1,35 m høj og 1,90 m bred. Iøvrigt ses ingen Murrester. Muligheden af, at Bygningerne, der har staaet her, har været af anden Beskaffenhed end Aalevad er derfor tænkelig.

Fra dette Sted har Bisp Jens bl. a. udfærdiget et Kaldsbrev Dagen efter, han var i Maribo, og et temmelig skarpt Svar til Kong Frederik I, som Gendrivelse af en Beskyldning for Udpresning af Stiftets Kirker, er dateret herfra den 5. November 1524, ligesom en Kvittering af 18. November samme Aar er udstedt til hans gamle Fjende Lensmanden, for Tilbagegivelsen af det, denne havde modtaget i Forvaring, da han bragte Bispen som Fange til Engelborg.⁵⁵⁾

Endnu et Par Gange hører vi om Bispens Ejendomme

paa disse Øer. Det er den 14. Marts 1529, da han i Odense overgav Stiftet til sin Eftermand, *Knud Gyldenstjerne*. Foruden andre Betingelser forbeholdt Bispe Jens sig et Værelse paa enhver af Stiftets Gaarde og nævner her »Aalzø vdi Lolandt och Sørop vdi Falster«.⁵⁶⁾

Knud Gyldenstjerne, den sidste katolske Biskop i Fyns Stift, Søn af Ridder Henrik, var Magister og Domprovst i Viborg og antog sidenhen den lutherske Tro. Han ses i det mindste een Gang at have besøgt sin lollandske Ejendom, idet han under den 15. Marts 1534 udsteder fra »vor Gaard Alsø« Skøde paa et Byggested i Taars Sogn.⁵⁷⁾ Dette synes at være sidste Gang, man hører om Alsø, og om dens Undergang og Forsvinden vides intet.

En ny Tid var nu ved at oprinde. Reformationen trængte frem, og Bispestolens Besiddelser kom paa andre Hænder. Middelalderen var forbi.

Noter.

- 1) Trap. 5 Udg. 1955. Side 908. — 2) Historisk Topografisk Efterretn. F. R. Friis. 1872. Side 90. — 3) P. Haubergs Indberetning 20. Aug. 1907. — 4) J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 27—28. — 5) Samme, Side 25. — 6) Suhms Historie XI, Side 81—82. — 7) Saml. til Fyens Historie og Topografi I, Side 279. — 8) A. Hvitfelds Bispekrønike. Tome I, Side 841. — 9) Danske Bisperækker. Andreas Nielsen. 1935. — 10) Suhms Historie IX, Side 604. — 11) Samme XII, Side 552. — 12) Samme XII, Side 263—264. — 13) Samme XII, Side 213—214. — 14) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 287. — 15) Bidrag til Odense Bys ældre Historie. Vedel Simonsen. I Bind, 2. Hefte, Side 49—50. — 16) Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 290. — 17) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 292—293. — 18) Danske Bisperækker, Andreas Nielsen. 1935. — 19) J. Wichfeld. Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 30. — 20) Danske Bisperækker. Andr. Nielsen. 1935. — 21) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 294. — 22) Trap. 5 Udg. Maribo Amt. 1955. Side 680. — 23) Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 300. — 24) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 299. — 25) J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 32. — 26) Danske Magasin. 3. Bind, 33. Hefte. 1747. Side 264. — 27) Samme, Side 264. — 28) Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. Henry Petersen. 1884. Side 527. — 29) A. Hvitfelds Bispekrønike. Tome I, Side 841. — 30) C. C. Haugner: Rødby Købstad og Fuglse Herred. Side 219. — 31) Kirkehistoriske Samlinger. I Rk., 2. Bind, Side 168 og Haugner: Side 220.

— ³²⁾ Samme. I Rk., 2. Bind, Side 170. — ³³⁾ Samme. I Rk., 2. Bind, Side 168. — ³⁴⁾ A. Hvitfeld: Danmarks Krønike. I Tome, Side 839. — ³⁵⁾ Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 312. — ³⁶⁾ Danske Magazin. 1745. 2. Bind, Side 10—11. — ³⁷⁾ Samme. 1746. 2. Bind, Side 11. ³⁸⁾ Eline Gøjes Jordebog. A. Thiset. 1892. Side 134. — ³⁹⁾ Danske Magazin. 2. Bind. 1746. Side 14. — ⁴⁰⁾ Kirkehistoriske Samlinger. F. Rørdam. 3. Rk., 6. Bind, Side 462. — ⁴¹⁾ Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 317-318-319. — ⁴²⁾ Kirkehistoriske Samlinger. 3. Rk., 6. Bind, Side 463. — ⁴³⁾ Eline Gøjes Jordebog. A. Thiset. 1892. Side 111. — ⁴⁴⁾ Dansk Biografisk Leksikon. C. F. Bricka. 1887. Side 242. — ⁴⁵⁾ Samme. Side 246. — ⁴⁶⁾ Aarvog for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1889. 2. Rk., 4. Bind. Side 93. — ⁴⁷⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 35. — ⁴⁸⁾ Samme. Side 36. — ⁴⁹⁾ Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarvog. 1926. — ⁵⁰⁾ Paludan Müller. Side 24. — ⁵¹⁾ Samme. Side 25. — ⁵²⁾ Falsters Historie I. Holg. Hjelholt. Side 41. — ⁵³⁾ Paludan Müller: Jens Andersen Beldenak, 2. udg., Side 103. — ⁵⁴⁾ Samme. Side 57. — ⁵⁵⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 40. — ⁵⁶⁾ Paludan Müller. Side 108. — ⁵⁷⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 41—42.

•

*De følgende sider udgør fortsættelse af
»Fejøbogen«, der også udleveres i løse
ark, når sådanne er bestilt hos årbogens
redaktion.*

Denne Hr. Jens Andersen sad her i Embedet til 1523; da gik han af, og en ny Mand kom til, Hr. Peder Hansen, som fik Kollats (Udnævnelse) af den samme fynske Biskop paa Fæø Kald med Annexerne Fæmø — og nu Askø. Oversat paa Dansk lyder den: »Jens Andersen (Beldenak) ved Guds og det apostoliske Sædes (Pavens) Naade Biskop i Odense, sender os elskelige (det lyder helt kongeligt!), Hr. Peder Hansen, Præst i vort Stift, vor faderlige, kærlige Hilsen! Den Fortjeneste, du ved din Retskaffenhed og andre Dyder har skaffet dig, hvorved du anbefales for os til et din Troskab værdigt Vidnesbyrd, driver og fører os, ja nøder os til at omfatte din Person med en særdeles Yndest og Naade, hvorfor vi foreslaar dig for den naadige Fyrste og Herre, Hr. Christian (den Anden), Danmarks, Sveriges, Norges, de Slavers og Goters Konge, til at være Præst for Sankt Nicolai Kirke paa Fæø med dens Annexer, Fæmø og Askø, da Hr. Jens Andersen, den sidste og endnu værende Præst dér frivilligt er traadt tilbage fra Embedet, saa det er lovligt ledigt, med Sjælesorg for alle og enhver, der hører under disse nævnte Kirker (da har der altsaa ogsaa været bygget Kirker paa Fæmø og Askø). Ved vort hellige Embedes Insignier (Hovedklædet d. e. Bispetiaraen) indsætter vi dig i disse Kirker, og vi vil ikke, at nogen anden end du paa nogen Maade skal nyde Kirkernes samtlige Indkomster, men at de helt og holdent skal svares til dig. Desuden overdrager vi to nærboende befuldmægtigede at komme til Stede og forhjælpe dig til uhindret og fuldkommen Besiddelse af de nævnte Kirker.

Til et troværdigt Vidnesbyrd derom har vi hængt vort Segl under dette Brev. — Givet i vor Residens paa Als paa den hellige Jomfrue Mariæ Fødselsdag Anno 1523.«

Efter Reformationen (i 1536) blev hver af de 3 Øer et Sognekald. Ved kongelig Bevilling af 4. Juli 1537 blev Øerne skilte og fik hver sin Præst; allerede i 1512 havde Hr. Hans Andersen tilladt Askø Mænd at tage sig en Kapellan. Det var ellers ikke Præsten paa Fejø, men Fæmø's og Askø's Bomænd, der ønskede den fuldstændige Adskillelse.

Da baade de katolske og de protestantiske Præster var saa

indflydelsesrige Personer i Sognet, de eneste, der havde »Hr.« foran Navnet, Præsten kaldtes ofte »Sogneherre«, kan vi betragte Præsterækken — series pastorum — som en Slags Kongerække, og for Oversigtens Skyld inddele Sognets indre Historie efter de vekslende Præster. Vi nævner Præster-nes Navne og deres »Regeringstid« — det er som oftest det eneste, vi ved om dem.

1) Den første, vi ved Navn paa (fra 1563), var Hr. *Claus Nielsen* — »Tykmave«, saaledes kaldet efter sin »tykke Bug, som gjorde ham paa Øen meget venerabel« (hædret). Han er vist død 1565.

2) Hr. *Hans Andersen* (1565?—1571) skal derimod have været meget mager og uanselig, vandt derfor ingen Yndest paa Fejø og døde vist af Græmmelse derover i 1571.

3) Hr. *Hans Ibsen* (1571—72) var her blot eet Aar; herfra blev han forflyttet til Købelev (hvor han var mellem 1572 og 1607); der blev han berømt for at kunne »mane« Spøgelses ned.

4) Hr. *Bent Hansen* (1572—83). Han havde intet godt Rygte, da han kom. I 1560 var han Kapellan i Idestrup; i 1571 maatte han rømme fra det Sogn, da han gentagne Gange havde gjort sig skyldig i Skørlevned. Her paa Fejø viste han sig ikke bedre; allerede i 1572 blev han af Provsten i Herredsbrødrenes Nærværelse advaret, fordi han handlede ilde med sin Kone og sin Degn. »Han var hengiven til stor Hastighed og brugte blodige Eder«. »Desuden skulde han rense sig for det Vanrygte, han paa ny var kommen i med en Tjenestekvinde«. I 1583 kom han herfra og tilbage til Idestrup som Sognepræst, men der blev han 6 Aar efter

atter udlagt som Barnefader; det blev bevist, at han havde forsøgt at leje to forskellige Personer til at paatage sig Faderverdigheden, og da han endnu samme Aar fik en lignende Sag paa Halsen, blev han dømt fra sit Embede (»fra Krave og Habit«).

5) Hr. *Jens Christoffersen Brun* (1583—1613) var født i Nebbelunde Præstegaard i 1555. Som Student »konditionerede« han (d. e. som Huslærer) hos Søren Kræmer i Svenborg, hvis Datter Maren han ægtede. Han døde her i 1613. Der hænger et Epitafium over ham og hans Familie i Kirken. Hans Kone fødte ham 14 Børn.

6) Hr. *Hans Lauritzen* (*Møller* eller *Mørk*) (1613—21) var søn af Magister Lauritz Letrox i Vestenskov. Han var i nogle Aar Kapellan hos Formanden, hvis Datter han ægtede.

7) Hr. *Søren Jensen Brun* (1621—33) var Søn af No. 5. Han var født her i 1596 og døde her i 1633.

8) Hr. *Lauritz Jørgensen* (1633—58); han blev begravet d. 15. December.

9) Hr. *Lauritz Hansen* (1658—79). Han var født i 1623 og var Kapellan her fra 1654, indtil han ved Formandens Død blev Sognepræst og maatte gifte sig med Enken, Maren Hansdatter, for at faa Kaldet. Han fik 10 Børn med hende: *Hans* (født d. 8. Novbr. 1661). — *Carsten* (f. 29. Decbr. 1662). — *Lauritz* (døbt Palmesøndag 1664). — Han blev uden Tvivl Gaardmand her paa Fejø og nævnes efter Faderens Fødested »Lungelse«. — *Jørgen* (12. Decbr. 1665). Han døde i 1691 som Degn i Ørslev. — *Frederik* (den 2. April 1667). — *Dødfødt Søn* (30. Septbr. 1669).

— *Michael* (d. 18. Septbr. 1670). — *Christoffer* (d. 29. Juli 1673). — *Niels* (d. 10. Decbr. 1675) og *Pernille* (d. 26. August 1677). En af Sønnerne blev Feltskær (Saarlæge), de øvrige Børn forblev som Bønder paa Fejø. Om denne Præst fortælles der senere meget i denne Bog. — Fejøs ældste Kirkebog er forsvunden; men i 1769 var der en laalandsk Præst, *Brandt*, her paa et ganske kort Besøg, han kiggede i Kirkebogen (den forsvundne) og gjorde et Par Notitser, som interesserede ham. Af Hr. Lauritz Hansens Selvbiografi anførte han følgende: »Anno 1623 den

Vesterby. »Busse«.

31. Juli, er jeg, Lauritz Hans Søn, Guds Ords Tjener paa Fæøe, barnefødt i Lungelse Præstegaard paa Langeland; min Fader var Hr. Hans Michel Søn, Sognepræst i Lungelse og Trælbølle, min Moder Pernille Hans Daatter. De lod mig oplære hjemme ved dygtige Lærere til mit 14 de Aar, da jeg blev sendt til Odense og var der i Skole og paa Gymnasie i 9 Aar, da jeg kom til Universitet 1646 og forblev der i 3 aar, indtil jeg rejste derfra med Testimoniis Academicis (Akademisk Vidnesbyrd) 1649 den 8. Octobr. og úa indformede andre, indtil jeg af forrige Sognepræst paa Fæø, Hr. Lauritz Jørgensen, blev kaldet til Kapellan d. 26. Maj 1654, og, da han døde, til Sognepræst den 17. December 1658 og kom da i Ægteskab med hans Enke, Maren Charstensdatter, hvis Moder, Gyde Pedersdaatter havde Jens Zachariesøn i Naxschou 1661 (mon det er den kendte Tingfoged og Dommer her paa Fejø, vi senere hører saa meget om?) — Hun, Gyde, blev begravet i Koret i Fæøe Kirke 1674 Mandagen efter 5. Sønd. eft. Trinitatis. NB. 1677, d. 11. Juni var han (Jens Zachariesøn?) i København efter Stævning. Og han var død i 1681«. — Og saa staar der: »1668, 2 den Pinsedag var Hr. Lauriz Hansen i København (det var vist ikke for det gode). Kapellanen var Hr. Jens

Bistrup«. Hr. Bistrup kom her d. 11. Oktober 1676 som gift Mand med' mindst 2 Børn, en Søn og en Datter. Han blev begravet her i Kirkens Kor den 2. Septbr. 1678 — den 26. Septbr. s. Aar nævnes en Hr. Anders Sadel (Sadolin) vel nok som Kapellan. Ved Paalæggelsen af Extraskat paa gejstlige Personer i 1677 nævntes Kapellanen, Hr. Bistrup, men ved Kopskatten i det følgende Aar 1678 nævntes han ikke; da var han død. Hr. Bistrup havde været Hører (Lærer) i Nykøbing. Den sidste Kapellan var følgende Sognepræst, Hr. Gregers Madsen, som giftede sig med Hr. Bistrups Enke.

10) Hr. *Gregers Madsen* (1679—91). Han giftede sig med Hr. Bistrups Enke, Else. Han blev begravet den 15. August 1691. Ogsaa om ham skal der senere berettes en Del. Han blev 61 Aar gammel.

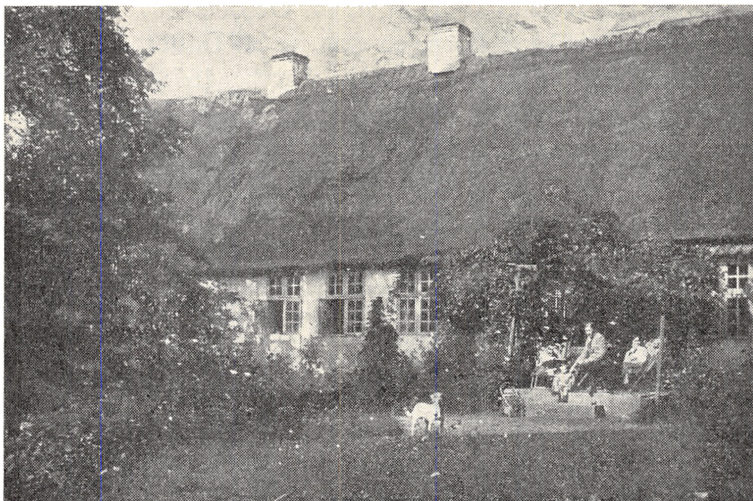
11) Hr. *Hans Jørgensen Stadager* (1691—93). Han havde fra 1687 været Kapellan hos Formanden. Han var Søn af Præsten Jørgen Falster i Stadager. Der skrives, at han døde pludselig Natten, før han skulde rejse til Sjælland for at holde Bryllup, men i det »Udtog af Kirkebog«, der ovenfor er citeret, staar der, at han var gift med Sille Maria.

12) Hr. *Christen Jespersen Skov* (d. 4. Septbr. 1693—Okt. 1710). Han blev kaldet af Biskop Thomas Kingo, der var gift med hans Svigermoder. I 1693 blev han gift med Sille Maria Worm (Formandens Enke?), der døde i 1714. Der var 3 Børn i Ægteskabet. Han blev begravet den 26. September 1710 og blev kun 47 Aar gammel.

13) Hr. Magister *Peder Blichfeld* (1710—25), som var født i 1674. Hans Hustru var en Søster til Bispinde Müller, og hun døde i Vesterborg 1735 (eller 1736), 65 Aar gammel. I Kirken hænger en Mindetavle over ham.

14) Hr. *Hans Mejer* (1725—36) var født i Norge og blev i 1714 Student fra Trondhjem Skole og kom siden som Informator til Provst Suhr i Købelev. Mens han var der, blev han anset for at have mystiske Evner. Skytten paa Pederstrup kom til at skyde en Jagthund, der tilhørte Hr. Mejer, og da denne Skytte nogen Tid efter skød efter Fuglevildt paa det Sted, hvor han havde skudt Hunden, dræbte han i

Den gamle Dommergaard

eet Skud først begge sine Jagthunde og skød i næste Skud sin Hest saaledes i Hovedet, at den maatte dræbes. Han og flere andre troede, at Hr. Mejer havde haft en Finger med i dette Spil, og Skytten blev saa bange for ham, at han aldrig mere lod sig se paa den Egn, saa længe Hr. Mejer opholdt sig der.

15) Hr. *Andreas Desington* (1736—66) var født i Bergen d. 30. Decbr. 1700 og blev Student i Nysted i 1721 og 2 Aar efter theologisk Kandidat med Haud (II. Kar.). Samme Aar blev han kaldet til at være Kettingeprestens Eftermand. Desington blev imidlertid Fuldmægtig hos Amtmanden paa Aalholm. Præsten i Kettinge, hvis Død han ventede paa, døde først 13 Aar efter, og da det skete, betænkte han sig paa at overtage hans Embede, for den 9. Decbr. 1735 var han blevet kaldet til Fejø og tog dertil, da han ønskede sig Rolighed til at sysle med Studier, som han i lang Tid havde maattet forsømme, efter at han ogsaa fra 1728 til 1730 havde været Huslærer paa Bramsløkke hos Generalmajor Schack og sidenefter Amanuensis hos Biskop Lodberg og hos Efterfølgeren, Biskop Ramus i Odense. — Da Hr. Desington i 1750 blev meget svagelig, fik han først en

Kapellan fra Norge, Christian Ørbeck, men han forlod ham samme Aar, hvorefter han fik en anden, Jens Vandel, som giftede sig med hans Datter og blev her som hans Efterfølger. Hr. Desington var gift med Charlotte Kirstine Nielsdatter, der tidligere havde været gift med Hr. Mouritz Hoe i Døllefjælde. Hr. Desington døde i 1766.

16) Hr. *Jens Vandel* (1766—70) var født i Saxkøbing som Søn af Købmand Niels Jensen (Moderen var født Vandel). Han blev Student fra sin Fødeby 1738; saa var han i 5 Aar Hovmester hos Grev Holck paa Ourebygaard, før han tog sin Examen. Han giftede sig med en Datter af Formanden, Elisabeth Desington, og de fik 2 Børn. Sønnen, Niels Vandel, født i 1752, døde i 1792 som Stadsfysikus i Christiania; Datteren, Anna Margrete, ægtede 1770 Købmanden Claus Jacob Suhr i Nakskov og døde i sin første Barselseng med Datteren, Johanne Charlotte Lucie, der ligeledes døde i første Barselseng (1792), Aaret efter sit Bryllup med Farver Lars Theisen i Nakskov.

17) Hr. *Niels Møller* (1770—77) var født paa Ærø; Forældrene var Bønderfolk. Han havde været Præst paa Askø fra 1766 til 1770, før han kom her. Hans Hustru, Johanne Marie Thomsen, døde 1780. Han blev i 1777 forflyttet til Krummerup paa Sjælland.

18) Hr. *Henrik Steensen Müller* (1777—1783) var født i 1737 og blev Student fra Nykøbing 1755. Han blev Lærer ved Waisenhuset i København og blev kaldet hertil den 17. Decbr. 1777. Han døde her i 1782. Hans anden Hustru var Datter af Præsten i Stokkemark, Hr. Sebbelow. Hun ægtede efter hans Død Hr. Mortensen paa Askø.

19) Hr. *Henrik Kuhlmann* (1783—1808). Han havde været Kapellan i Norge, da han d. 18. Januar blev kaldet hertil. I hans Tid døde her en Degn i høj Alder, Lucoppidan, som havde taget theologisk Embedsexamen og var en »saare værdig Mand«.

20) Hr. *Johan Jacob Kirchheiner* (1808—21) var »ikke meget elsket« her paa Fejø. Han kom herfra som Sognepræst paa Møen, hvor han døde 1841. Hans Hustru var

Benedicte Erikke Thomasine Wadskiær, Datter af Professor W. Der var 11 Børn i Ægteskabet.

21) Hr. *Andreas Boie* (1821—29) var født i 1773 og var en Bondesøn fra Holbæk ved Randers. Han fik tidlig baade Stiffader og Stifmoder, som begge behandlede ham ilde. Tyve Aar gammel kom han i Randers Skole, hvor den ædle Rektor, Mag. Estrup, var som en Fader for ham. Fra 1810 til 1821 var han Kapellan i Stege og kom saa her til Fejø, hvorfra han i 1829 drog til Stadager, hvor han i 1854 døde. Først var han gift med en Datter af Provsten i Stege, anden Gang med Anne Margrete, Datter af Købmand Edw. Sidenius i Maribo.

22) Hr. *Diderik Peter Lund* (1829) var født 1781 i Sørby-magle paa Sjælland, hvor Faderen var Kapellan; hertil blev han kaldet d. 22. Juli 1829. Han fik kun prædiket 2 Gange; han døde nemlig allerede d. 14. Septbr. samme Aar paa et Hospital i København.

23) Hr. *Christian Rudolf Kjerulff* (1829—40) var født 1788 ved Aarhus; Faderen var Landmand. 1820 var han Kateket i Bogense. Den 31. December 1829 kom han hertil som Sognepræst, og han døde her d. 15. April 1840. Han var to Gange gift, først med Henriette Jacobine Knorr. anden Gang med en Datter af Forvalter Braband.

Selvfølgelig kan der om saa lille Stykke Land som Fejø ikke skrives en fortløbende Krønike: der mangler Oplysninger, Kilder; enten har der intet været nedtegnet om de Smaabegivenheder, her er hændet, eller ogsaa er mange af de Oplysninger, der har været til, ved Vanrøgt gaaet tabt. Idet vi maa have Danmarks almindelige Historie i Tankerne, maa vi nøjes med de smaa Meddelelser, der kan findes; de staar hen uden indre Sammenhæng, men giver dog forhaabentlig alt i alt et Billede af Livet, som det formede sig i de skiftende Tider paa vor Ø. Det ligger ogsaa i Sagens Natur, at det ikke er Idyller, Krøniken kan afmale: naar alt er vel, siges der intet derom; kun Afvigelserne fra det normale, Forseelserne, Forbrydelserne er optegnede, saa naar disse her fortrinsvis fremstilles, giver de vel et skævt Billede

af Fejboernes Liv i gamle Dage; men vi maa trøste os ved, at dette Billede omvendt viser, hvad gode Folk har anset for ret og kønt.

Som vi allerede véd, var Fejø Kongens Ejendom, hvoraf han kunde kræve Afgift. I en Optegnelse fra 1523 udtrykkes dette saaledes: »Fejø ligger til Kongens Fadebur«, og af »Ffææø« skulde der aarlig svares ham 226 Mark og 11 Skilling samt 10 Pund (40 Tdr.) Havre; ligeledes skulde Vejrø (Vedrø) af med 10 Mark og 13 Skilling. — Naar der var Krig paa Færde, krævede Kongerne ofte Extraskatter ogsaa af Fejø; i og efter Grevens Fejde (1533—1536) trak han (Christian den Tredie) lovlig stærkt paa Øens Bomænd. Endelig i 1537 klagede de saa kraftigt, at han maatte skaane dem lidt. Kongen skrev da Juleaften saaledes til sin Lensmand over Nykøbing Len, Schack Rantzau: »Vor Gunst tilforn! Vid, at vore Undersatter, Bønder og menige Almue, som bygger og bor paa Fejø der udi Nykøbing Lén, haver nu ladet berette for os, hvorledes de nu udi sidste forleden Fejde er tit og ofte udplyndrede, og derover er nu saa saare forarmede, at de ikke formaar at udgive denne Sølvskat (Pengeskat), og beretter, at de haver velvilligen udgivet alle andre Skatter, som de er tilskrevet om, og var derfor begærendes, at vi vil ansé saadan deres Brøst og store Skade og endeligen forhandle med dennem om samme Sølvskat. Da haver vi nu ansét saadan deres Brøst og Armod og undet samme vore Undersatter paa Fejø, saa at de nu straks skal udgive og antworde dig paa vore Vegne Halvdelen af samme Sølvskat, og den anden Halvdel skal staa udi vort fri Vilkaar, indtil saa længe vi selv udi Falster kommendes vorder eller og herforinden lader forfare (undersøge) samme vore Undersatters Lejlighed (Omstændigheder), hvad heller de da paa vor videre Anfordring skal samme Part udgive, eller vi da og kunde efter samme deres Lejlighed forskaane dennem dermed.

Skrevet paa vort Slot »Kiøpnehaffn jwlle affthen aar mdxxxvij (1537) Wnder wortt signett«.

Christian III havde ogsaa senere noget tilovers for Fejø og dens Søsterøer; tværtimod, hvad ellers var Skik, tillod

han Beboerne i 1550 at handle paa Tyskland uden om Købstæderne paa det større Moderland, Laaland (»Meginlandet« kaldte de dette land, d. v. s. det store Land, Hovedlandet): »Christian, med Guds Naade osv. gør alle vitterligt, at efterdi vore Undersaatter paa Føø, Femø og Askø ligger saa langt fra Ménlandet, og det er dennem storlig til Besvær, at de skal købe i vore Købstæder deres Humle, Staal, Salt og andet til deres Hus's Ophold, da paa det at de desbedre maa blive ved deres Bjergning, haver vi af synderlig Gunst tilladt, at de herefter maa sejle med deres Skuder til Tyskland med deres eget hjemmefødte Kvæg og Korn, naar der ikke er Forbud, og der købe Humle, Salt, Staal, Jern og, hvad andet de haver behov til deres eget Hus's Ophold, indtil vi siger anderledes derom; dog maa de ikke sælge til Forprang« (d. e.: andensteds til Underpris).

I 1557 var Bønderne paa Nabøen Fæmø bleven ængstelige for, at deres gamle, fastslaaede Rettigheder skulde fratages dem; de havde nemlig mistet et Konge-Tilsagn derom, og nu, det var borte, kunde Kongens Lensmand maaske finde paa at forhøje deres Afgift, Landgilden, eller deres Stedsmaal: Indfæstningsafgiften. Nu havde de Fejmænd et ganske ligelydende Brev, og støttende sig til det mødte de frem for Kong Christian, som just da — den 11. August 1557 — var paa Nykøbing Slot, og bad ham give dem et nyt Brev; det fik de ogsaa, skønt Lensmanden talte imod dem:

»Vi Christian den Tredie osv. gør alle vitterligt, at Aar efter Gud Byrd 1557 den 11te Dag Augusti paa vort Slot Nykøbing udi vor egen Nærværelse, nærværendes os elskelige Johan Friis til Hesselager, vor Kansler osv. var skicket for os vore Undersaatter paa Fæmø og berettede, at dennem af vore Forfædre, fremfarne Konninger udi Danmark, er givet nogle Friheder paa, hvor »møgit« (meget) de skal give til Landgilde, og hvorledes der skal holdes med Bøndersønner og med Gaardfæstning paa Fæmø, og beklage de foreskrevne vore Undersaatter, at samme deres Breve er dennem udi forgangne Fejde forkomne, og derfor havde de for os for Retten stævnet vore Undersaatter af »Fæeø« med deres Privilegier, der skal lyde som med de Privilegier, som den-

nem af Fæmø givet var. Og mødte forskrevne vore Undersaatter af Fæøe med samme Privilegier, som var et aabent, beseglet Pergamentsbrev, som højbaarne Fyrste, Konning Frederik, vor kære Hr. Fader udgivet havde, lydendes: at Fæøe Mænd skal udgive slig Landgilde, som de af gammel Tid givet havde, og Bøndersønner, som paa Fæøe fødte var, at blive der boendes og ikke deraf føres; dog, naar de vilde flytte af Fæøe, skulde de bo paa Kronens Lén udi Nykøbing Lén, som samme Brev om forskrevne tvende Artikler bemelder« (altsaa havde man allerede da en Art Stavnsbaand her paa Øerne). »Sammeledes berettede forskrevne Fæmø Mænd, at naar dennem blev nogen Gaard ledig paa Fæmø, da havde de — ligesom de paa Fejø — af gammel Tid ikke givet mere til Indfæstning end 3 Gylden (1 G. = 1½ Kr.) af Gaarden, og beklagede, at de nu maa fæste samme Gaard saa højt, som de med Lensmanden kunde blive til ens, og begærede, at det maatte blive ved den gamle Skik.

Dertil svarede os elskelige, ærlige og velbyrdige Jørgen Brade, vor Mand, Tjener og Embedsmand (Lensmand) paa vort Slot Nykøbing, og berettede, at det skal ikke findes, at vore Undersaatter enten af Fæmø eller Fejø skal nogen Tid have haft nogle fremfarne Konningers udi Danmarks Breve og Friheder paa, hvor »møget« de skal give til Stedsmaal paa deres Gaarde, naar de dennem skal fæste, anderledes end de maatte saa sige (det er kun efter deres egen Mening) og ikke heller bemelder højbemeldte Konning Frederiks Brev paa den Artikel, at de skal ikke give mere end 3 Gylden til Fæstning paa hver Gaard.

Dom: Da efter Tiltale, Gensvar, Breves Bevisning og Sagens Lejlighed (Omstændighed) sagde vi saa derpaa for Rette, at forskrevne vore Undersaatter paa Fæmø og Fejø skal ikke besværes med yderligere Landgilde at udgive, end som de af gammel Tid gjort haver. Og ikke heller de Bøndersønner, som der paa forskrevne Øer fødte er, tvinges derfra at flytte, uden naar de vil bo andensteds, da skal de bygge og bo paa Kronens Gods udi Nykøbing Lén; og naar nogen af vore Undersaatter vil fæste nogen Gaard paa Fæmø og Fejø, da skal de være pligtige deraf at udgive til Fæstning, hvad

som de derom kan med vor Lensmand, som nu er eller her-
 efter kommandes vorder paa Nykøbing Slot, tilens vorer«. —
 — Lensmanden fik da saa sin Vilje paa dette Punkt.

Et Spørgsmaal om Værnepligt, som halvandet Hundrede
 Aar senere fik stor Betydning for Fejø — Birkefogden her
 satte i bogstavelig Forstand sit Liv ind derpaa — og for de
 andre Øer: om Folkene skulde tjene Kongen til Lands eller
 til Søs, viser sig i 1565, da det ses, at man her blev betragtet
 som søfarende. Der var Krig i Vente, og der skulde sendes
 Baadsmænd (Matroser) til Københavns Slot til Admiralen,
 Herluf Trolle. Kongen lovede at give hver Baadsmænd 4 Gyl-
 den om Maaneden, og de halvbefarne »redelige Maaned-
 penge«. — »Askø, Fæmø og Fejø og de andre Smaaøer skal
 desuden sende 12 Skibsbyggere og Tømmermænd«.

Der blev i Aaret 1568 skrevet »Ett Clart Regiister paa alle
 Sogner, Bøndergaarde, Boell oc Gadehuus udj Fuelse herrid
 udi Iolandt«. Deri opgøres det, at der paa Fejø var 66 Bol
 (Gaarde), paa Vejrø 4, samt paa Fejø 18 Gadehuse (jord-
 løse Huse), paa de andre to Øer tilsammen 69, ialt 157 Be-
 boelser paa de 3 Øer. — Til Sammenligning sættes de nu-
 tidige Tal (fra 1921): Fejø 357 Gaarde og Huse, Fæmø 167
 og Askø 50, ialt: 574. Saa slutter Registeret med: »Adel og
 Gejstlighed ejer intet paa Øerne«, nej, det var Kongen, der
 ejede al Jorden, mens Bomændene selv ejede deres Gaarde
 og Grundene, de stod paa.

Og saa skal vi læse om, hvori den Landgilde bestod, som
 ovenfor omtales, og som det blev betragtet som en slet Hand-
 ling af forhøje. For Aaret 1569 udgjorde Landgilden for alle
 Fejømænd tilsammen 227 Mark og 3 Skilling og Landgilde-
 Havre: 11 Pd. og 10 Skp. = 46 Tdr. 2 Skpr. — For Vejrø
 var det ialt 16 Mark og 5 Skilling + 1 Td. Smør; hver af
 de 4 Gaardmænd der (Bomænd) gav 1 Fjerding Smør; de
 hed: Anders Lerche, Bo Lauritzøn, Hans Pederssøn og Hans
 Olufssøn; den ene Gadehusmand, der var, Rasmus Fynboe,
 gav 2 Mark.

Aaret efter, i 1570, opnoterede Provsten i Fuglse Herred,
 Hr. Jørgen Christiernssøn, hvilken Indkomst Kirken, Præsten
 og Degnen da havde:

»Til Fejø Kirke er der ingen Ejendomsbreve. Den aarlige Landgilde til Kirken er 1 Skæppe Byg af hver Mand, er 70; er i een Summa 3 Pund minus 2 Skp. (dengang gik der altsaa 7 Skp. paa en Tønde).

Præsten har ingen Ejendomsbreve eller Kirkebog. Af Jord har han 3 Skp. Land, men ingen Eng. Han har intet Almissekorn, men hver Mand skal give Præsten aarlig 1 Skp. Byg. Derfor giver hver Mand en Gaas og en vis Rente aarlig. Der er 70 Tiendeydere. Af Inventarium er der et gammelt Bord (d. e.: som ikke tilhører Præsten, men Præstegaarden).

Degnens Indkomst er 4 Pund Rug og 4 Pund og 4 Skp. Byg (16 Tdr. af hver Sort), nemlig 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg af hver Mand. Af Jord har han 3 Skp. Land, men ingen Eng. Helmissesmad (Allehelgendedagsmesse) faar han 17½ Mark, det er 4 Skilling af hver Mand. Der er intet Degnebol (Bolig), men hver Degn koster eller bygger selv Vaaning(*).

Samme Provst besøgte i 1574 Fejø paa Visitats, og han befandt bl. a., at Præsten paa Fæø blandt de Bøger, han efter Kirkeordinansen skulde have, ogsaa havde en, der hed: »Instructio visitationis Saxonica« (d. e.: den saksiske (lutherske) Forordning om Visitatser).

— Om Kirkens Indkomst, Byggen, som den fik af Bø-mændene, forordnede Kongen i 1577: »Da vil vi herved tilladt have, at Kirkeværgen til de Kirker over alt Laaland, som vi haver jus patronatus (Patronret) til, maa herefter sælge og forvandle (omsætte i Penge) Kirkernes Rente og Indkomst, hvor dennem bedst synes, og de det kan afhænde. Kirkerne til Gavn og Fordel, dog skal de ikke maatte gøre det uden med Herredsprovstens og Sognepræstens Vilje og Vidskab« (Viden).

Om denne kongelige Forordning om Kirkens Tiendekorn blev der godt hundrede Aar senere megen bitter Strid. — Pengene sad ikke saa løse hos de Fejø Mænd; i hvert Fald maatte Provsten, da han i 1589 kom her paa Visitats, fra Prædikestolen formane Sognefolket at holde den Skik og

*) Rigsarkivet oplyser, at 1 pd. korn var = 4 tdr., og at 1 td. korn almindeligvis var = 6 skp. Landgilden for Vejro var ikke 16 mk 5 sk., men 4 mk 5 sk.

Forordning, som paa Landet (her paa Øen) har været udi mange Aar: at give en Susling (en Seksling, 6 Penninge = en halv Skilling dansk) til Vin og Brød, naar de gik til Guds Bord, item at holde den ærlige Skik, som har været i Christendommen med Hædersoffer, som naar Børn christnes, Kvinder gaar i Kirke (første Gang efter Barnefødsel), og naar Brudefolk vies osv.«

Præsten kunde nok trænge til disse Biindtægter, han var ikke for velstillet, hvad vi ogsaa ser af et langt Brev, Dronning Sofie (Frederik II's Enke) i 1591 sendte sin Lensmand paa Nykøbing Slot. »Os elskelige Niels Friis«. Vi erindrer jo, at vore Øer samt meget andet Land her paa Laaland og Falster var til Livgeding, Enkeforsørgelse for Enkedronningen: »Sophia, med Guds Naade osv. Vor Gunst tilforn! Vid, at hæderlige og højlærde Mænd, Sognepræster paa vore og Kronens Øer, Fæø, Femø og Askø, til vort Slot Nykøbing liggendes, haver underdanigen ladet give til Kende for os, hvorledes de en ringe Jord og Eng haver til deres Gaarde, ungefærlig 2 eller 3 Tønder Sæd, og en Part af dem aldeles intet, og derfor er underdanigsten begærendes, at vi deres arme Vilkaar og Elendighed vil anse og dennem med nogen Jord, som de til deres Gaarde kan bruge, vil bevilge. Da efterdi vi forfarer (erfarer), at disse Præsters Vilkaar og Elendighed er saa »møgit« ringe, og vi dog gerne saa dennem til det bedste at blive befordret, saa haver vi derfor naadigen undet og bevilget dennem, at naar nogen af vore og Kronens Bønder og Tjenere, som bygger og bor paa Fæø (og de andre Øer) ved Døden afgaar, da maa disse Præster paa hver sin Ø, som han er Præst paa, komme til samme Jord igen (lægge den til sin Gaard) uden Indfæstning. Dog skal Præsten til rette Tid udgive den aarlige Landgilde, som efter Jordebogen ganger af foreskrevne Gaard. Og dersom Sognepræsten vil Bondegarden til sig forhandle, skal han den med Arvingernes Minde til sig have. — Vi haver og naadigst bevilget disse Præster paa forskrevne Øer at maatte blive fri for, hvad Langroer, Stakketroer (Pligt til at ro langt eller kort for kongelige Embedsmænd) og andet Arbejde og Tiende som af Bondegarden ganger.

Thi beder vi dig og vil, at du dennem for disse Arbejder fri lader blive, havendes Indseende med, at dersom nogen af samme Præster er saa rigeligen og rundeligen forsét (forsynet) og forsørget med Præsterente og Jord, at han sig derover ikke haver at beklage, at du herudinden (heri) vort Gavn og Bedste vil vide at ramme, saa at han ikke under det Skin nogen Jord bekommer. — Dermed sker vor Vilje, befaledes dig Gud.

Givet paa vort Kloster Halsted den 9. Septembris

Aar 1591«.

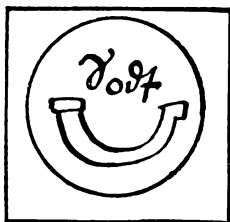
Den Fejø-Præst, der sammen med sine Kolleger, havde klaget sin Nød for Enkedronningen, hed Hr. Jens Christoffersen Brun (se Nr. 5 i Præsterækken). Han burde ogsaa have taget Hensyn til sine Sognemænds Tarv, hvad han engang i 1593 ikke gjorde. — Den udmærkede Provst i Fuglse Herred, Hr. Jørgen Christiernsøn, som har efterladt en yderst udførlig og velskreven Provstebog, skrev — og dette var den sidste Sag, han indførte i Bogen: »Anno 1593, den 29. Maj, som var den Tægtedag (Tingdag), til hvilken Simon Hansen, Bomand og Skipper paa Fæø havde indstævnet sin Præst, Hr. Jens paa Fæø at møde for Provsten i Østofte for saadan Sag: Simon Hansen havde kort før Paaske laant og lejet en liden Skude til Hr. Jens, Jens Rasmussen og Svend Jensen; de vilde til Næstved at købe Heste; og siden de samtlige drog bort med Skuden, er den blevet borte, og han har intet spurgt til den; thi paastaar han, at Hr. Jens Brun og de tvende andre skal fly hannem hans Skude igen saa god, som han dem haver laant. — Hr. Jens var ikke mødt, og blev Sagen opsat til den 12. Juli«. — Hvordan det gik, véd vi intet om.

Hr. Jens skulde derimod nok holde paa, hvad der tilkom ham; Bomændene skulde efter gammel Skik yde en Afgift til ham, som kaldtes »Almissekorn«, der skulde fordeles mellem Præst, Degn og de fattige. I 1594 blev der Strid herom, som der staar i Provstebogen: »Fæø-Almuen vægrede sig ved at give det Almissekorn, som er efter Jordebogen 1 Skp. Byg af hver Gaard; de foregav, at det var kun en Bevilling, som de havde undet Hr. Hans Ibsen (se Nr. 3 i Præsterækken),

nu Sognepræst i Købelev og Provst i Nørreherred, men ingen før ham havde faaet det. Men saadant Foregivende blev kendt højst falsk at være ved Hr. Hans's Brev, som blev oplæst«. — »Det var ikke alle Mænd paa Fejø, som havde nægtet at yde Kornet, kun Halvdelen af Øens Bomænd havde holdt Almissekornet tilbage, og dem var Peder Alfast Formand for«.

Foruden Bomænd og Gadehusmænd maa der ogsaa dengang have været omvandrende Stoddere her paa Fejø, ellers havde de ikke haft det Stoddermærke, der kendes fra 1582.

I hele Fuglse Herred var der 740 Tiendeydere og 121 Stoddere, som skulde bære et Stodder tegn, og det synligt, fastsyet paa Brystet. Naar Indehaveren døde, sprættede man det af hans Pjalter og overlod det til en anden, men vovede det indregistrerede »Almissehoved« at udstrække sin Virksomhed ud over Sognets Grænser, var hans Tegn og dermed følgende Adkomst til at tigge forbrudt. Af kontrolmæssige Grunde var det derfor af Vigtighed, at Tiggerens Hjemsted kunde ses af hans Skilt. Som

oftest tog man da sin Tilflugt til et Par Bogstaver af Sognekirkens Navn; den store Tiggerforordning af 1567 indskærpede Brugen af 3—4 Bogstaver »med sliig Forskel, at det deraf kunde kendes, udi hvilke Sogne de hører hjemme«.

Fejø brugte som Vartegn en Baad og et mærkeligt Ord: Sodt, som maaske skal tydes som Sot = Sygdom, hvilken kunde være Grunden til Mandens Elendighed.

Tiggerne var jo ikke velsete, men endnu mindre velkommen var en Mand fra det højeste Trin paa Samfundsstigen, der aarligt gæstede Fejø; det var den mægtige Adelsmand, Steen Brahe — en Broder til Astronomen Tyge Brahe — som i Aarene omkring 1580 var Kong Frederik den Andens Lensmand over Ravensborg Len. Intet var saa herligt for Kongen som Jagt; at Steen Brahe var ham kær, ser man af, at han overlod ham Jagtretten paa Fejø og de andre Smaaber. Bønderne maatte naturligvis ikke selv jage paa deres

Marker, der jo var Kongens Ejendom; de maatte ogsaa kun holde »trebenede« Hunde, som det hed, d. v. s., hver Bondehund skulde have en Sene skaaret over paa det ene Forben, for at den ikke skulde kunne løbe Harerne op. De har sikkert ikke med Glæde set den adelige Herre med Svende og Hunde trave rundt i deres Korn.

Kongens Brev ser saaledes ud: »Vid, at vi nu naadigst haver bevilget og tilladt, at os elskelige Steen Brahe, vor Mand, Raad (Rigsraad) og Embedsmand udi »Raffuensborg« Len at maatte herefter have hans fri Harejagt (»Haarjagt«) paa vore og Kronens Øer: Feeø, Femø og Askø. Han maa jage Harer, naar og saa ofte han selv i egen Person vil drage derpaa at jage og ingen anden paa vore Vegne der at skulle jage efter Harer, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder; dog saa, at han aarlig derfor skal give 2 Rosenobler (godt 35 kr.) til os og til højbaarne Fyrstinde, vor kære Hustru, een Portugaløs (c. 85 kr.) og dennem os til hver Philippi og Jacobi Dag (1. Maj) lader fornøje. Thi forbyder vi alle og enhver Steen Brahe heri at hindre eller i nogen Maade Forfang (Skade) at gøre under vor Hyldest og Naade. Actum Kiøpenhaffen 15. Juni 1582«.

Bomændenes Korn, som Kongen, Præsten og Degnen foruden de selv nød godt af, havde Ærinde mange Steder hen; saaledes kom der i 1602 et Brev fra Kongen til Fejø Bønder, om de ikke nok, nu de havde haft en god Høst, for smaa Priser vilde sælge af deres Overflod til de nordligste Nordmænd, da der var Nød paa Færde hos dem: »Aabent Brev til Almuen paa »Feeø« (og de andre Øer). Hilser eder, alle vore og Kronens Undersaatter, Bønder og menige Almue paa Fejø boendes evindeligen med Gud og vor Naade. Vid, eftersom vore Undersaatter udi Nordlandene udi vort Rige Norge dennem højligten beklager for den megen Dyrtid og Misvækst ikke at kunne bekomme deres Sædekorn eller andet Korn, som de ellers til deres Nødtørf behøver, efterdi vi er komne i Forfaring, at hos eder skal være udi forgangen Aar bleven god Kornvækst, saa at I deraf skal have at overlade, beder vi eder og vil, at I for denne ene Gang, naar vore Undersaatter eder med dette Brev besøger (d. v. s. kø-

benhavnske Handelsmænd), lader dennem bekomme for en billig Køb, for rede Penge og andre gode Varer, hvad Korn I haver at overlade af; ladendes (undladende) det ingenlunde. Hafniæ 29. Januarii Anno 1602«.

— Da Krigen (Kalmarkrigen) med Svenskerne rasede (1611—13), trængte samme Konge, Christian den Fjerde, til Penge, og han udskrev da en Extraskat. Hver Bomand skulde af med 1 Rdl., hver Husmand med en halv Daler ligesom »Tjenestesvende« og Møllere.

Det er saa heldigt, at vi da med det samme faar Navnene paa alle Husbonder paa vor Ø. Listen ser noget tør ud, men det er dog interessant at faa at vide, hvad Folk da hed; de fleste Navne er som de nu brugte, men nogle er dog med ejendommelige Navne, og maaske en og anden kan finde sine Forfædre iblandt dem. Altsaa:

I Østerby boede følgende *Bomænd* (Gaardmænd):

Ole Smed.	Niels Clausen.	Rasmus Nielsen.
Peder Hansen.	Niels Rasmussen.	Jens Olsen.
Svend Jensen.	Hans Rasmussen.	Hr. Jens (Brun: Præsten)
Rasmus Hansen.	Oluf Friis.	Jens Strange.
Ole Jensen.	Hans Simonsen.	Mikkel Thomsen.
Niels Hansen.	Rasmus Ebbesen.	Morten Smed.
Peder Olsen.	Thorkild Hansen.	Rasmus Hansen.
Mads Pedersen.	Niels Jørgensen.	Hans Hansen.
Mikkel Lauritzen.	Oluf Hansen.	Morten Lauritzen.
Rasmus Jensen.	Lauritz Smed.	Wentzel Caspersen.
Jens Smed (Schmidt).	Peder Alfast.	Jens Bager.
Hans Lauritzen.	Rasmus Hansen.	Oluf Sommer.
Oluf Hansen.	Niels Hansen.	Jacob Skrædder.
Anders Bymand.	Daniel Svendsen.	Claus Poell.
Niels Væver.	Anders Laursen.	Niels Madtzen.

Pebersvende: Per Mortensen, Per Andersen, Jep Skrædder, Jens Danielsen, og Peder Hansen.

Husmænd:

Jens Jude (Jyde) gav ½ Daler.	Peder Fynbo (1½ Mark).
Jens Christensen (1 Mark).	Lauritz Mikkelsen (1 Mark).
Peder Hjort (1 Mark).	Niels Olsen (1 Mark).
Lauritz Olsen (1 Mark).	Rasmus Jørgensen (½ Daler).

I Vesterby var følgende *Bomænd*:

Christoffer Jensen.	Lauritz Jensen.	Lauritz Jensen.
Peder Joensen.	Job Thorkildsen.	Anders Monsen.

Thorkild Nielsen.	Laurits Gaard.	Hans Pedersen.
Peder Jensen.	Bo Mortensen.	Hans Nielsen.
Lauritz Askø.	Jens Jørgensen.	Niels Hansen.
Otte Jepsen.	Hans Jensen.	Lauritz Hansen.
Peder Rasmussen.	Jens Jepsen.	Oluf Jørgensen.
Peder Olufsen.	Peder Thomsen.	Christoffer Fynbo.
Hans Nielsen.	Jørgen Jørgensen.	Thorkild Bosen.
Hans Olufsen.	Oluf Jensen.	Christen Smed.
Anders Pedersen.	Hans Mortensen.	Anders Olufsen.
Niels Friis.	Jens Hansen.	Anders Nielsen.
Peder Borre.	Hans Jensen og Hans	Niels Glarmester.
Oluf Andersen.	Erbo (Ærøby).	Rasmus Nielsen.
Thorkild Olufsen.	Hans Nielsen.	Niels Møller.

Pebersvende: Jørgen Thorkildsen, Morten Olsen, Niels Andersen, Hans Glarmester, Jep Jensen, Mogens Jørgensen, Lauritz Jørgensen, Lauritz Skrædder og Joen Olufsen.

Husmænd:

Niels Jensen ($\frac{1}{2}$ Daler).	Oluf Olsen (1 Mark).
Niels Larsen (1 Mark).	Povl Biug (Byg) ($\frac{1}{2}$ Daler).
Jens Nielsen (1 Mark).	Oluf Pedersen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Povl Degn ($\frac{1}{2}$ Daler).	Henrik Hansen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Jørgen Pedersen (1 Mark).	Jens Laursen (1 Mark).
Jens Olsen ($\frac{1}{2}$ Daler).	Hans Mogensen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Peder Jørgensen (1 Mark).	Morten Jeppesen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Morten Jensen (1 Mark).	Jeppe Jørgensen (1 Mark).

Paa Vejrø boede af *Bomænd:*

Jep Olsen, Jep Hansen, Rasmus Jensen, Per Hansen og Jørgen Fynbo. Og af *Husmænd:* Lauritz Lessøe, Lauritz Villadsen og Anders Alsing.

»Summarum offuer Fæø och Verømend«:

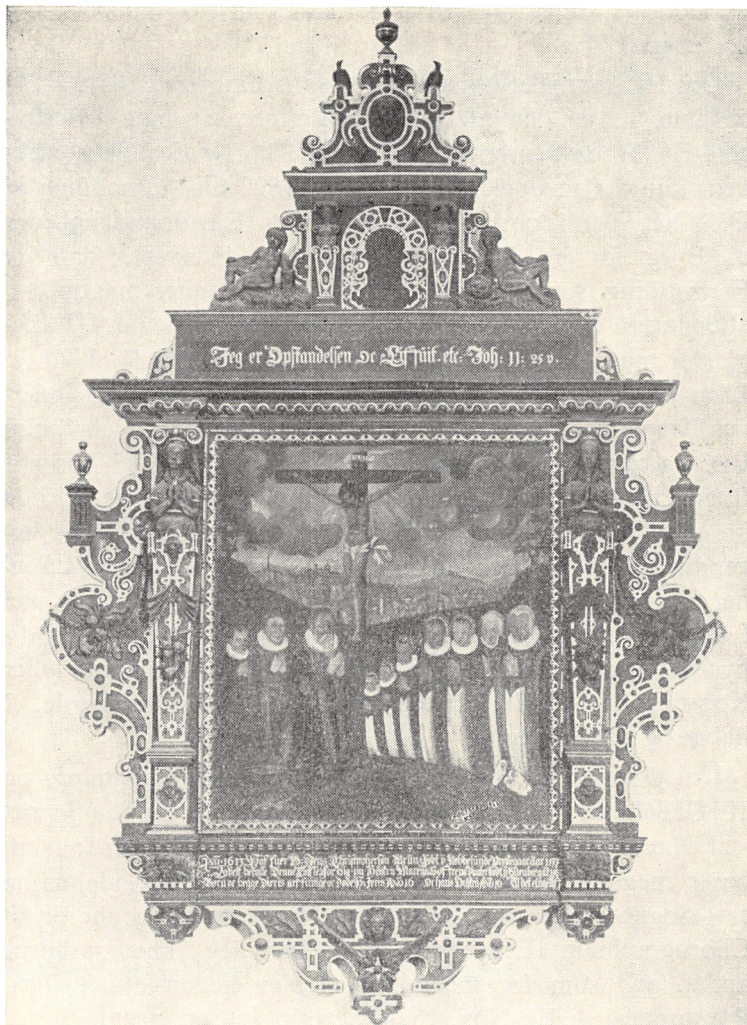
Fæstebønder 70	70 Daler	Pebersvende 15	15 Daler
Smede, som bruger Avl 1 $\frac{1}{2}$ Daler		Husmænd 21	10 $\frac{1}{2}$ Daler
Skrædere, — do. — 1.....	$\frac{1}{2}$ Daler	Tjenestesvende 12.....	6 Daler
Møllere, — do. — 1	$\frac{1}{2}$ Daler	Tjenestedrenge 14	4 Daler
	<hr/>		<hr/>
	71 $\frac{1}{2}$ Daler		35 $\frac{1}{2}$ Daler
		Tilsammen:	107 Daler

I Anledning af den samme Krig skulde Kongen have Landsknægte transporteret fra Kiel over til Halmstad i Halland. Der fik Fejø Skippere ogsaa Ordre til at møde med deres Skuder (18. Februar 1611): »Hendrik Friis fik Brev

om ud af Rudkøbing og andensteds paa Langeland, saa og Joachim Barnewitz udaf Feøe, Femøe og Askøe under Nykøbing Len liggendes at forskaffe Skuder, som til Kiel den 3. Maj skulde være til Stede der at indtage Marqvort Pendtzis Ryttere og til Halmsted fremføre«.

Da krigen var forbi, døde vor Præst, *Hr. Jens Christoffersen Brun* i 1613 (se om ham Nr. 5 i Præsterækken) og blev begravet i Kirken. Samme Aar havde han selv ladet skære en Gravtale (et Epitafium) for sig og sine og ladet den ophænge i Skibet, hvor den endnu hænger. Han var gift med en datter af Søren Kræmer i Svenborg og fik med hende 14 Børn i de 30 Aar, har var Præst her paa Fejø.

Hr. Jens var født 1555 som Søn af Hr. Christoffer Hansen Brun i Nebbelunde. Epitafiet fremstiller ogsaa Hustruen, Maren Sørensdatter, født i Svenborg 1567, og deres Børn, blandt hvilke en senere Sognepræst hos os, Hr. Søren Brun (født 1596, død 1633) og en Datter, gift med Faderens Efterfølger her, Hr. Hans Lauritzen († 1621) er kendte. — Billedet er altsaa malet 1613. I Midten ses den Korsfæstede; ved Korsets højre Side knæler Sognepræsten; han har gult Haar, lyst Skæg, blaa Øjne og er i Ornat. Ved hans Side til højre for ham knæler en ung Mand, vel nok Svigersønnen og Efterfølgeren, Hans Lauritzen, han har brunt Haar, tyndt Skæg, blaa Øjne og er som den gamle Præst i Ornat med Pibekrave. Ved Siden af ham knæler en ung, skægløs Mand i Ornat, antagelig Sønnen, Søren Brun. Længst borte i Tavlens venstre Kant (tilhøjre for Tilskuerne) knæler Hustruen, Maren Sørensdatter, paa en Pude. Hun har blaa Øjne og er klædt i hvidt Hovedlin, sort Kjole og Kappe, hvidt Forklæde og Pibekrave. — Ved hendes Fødder ligger der Svøbelsebørn (d. e. Børn, døde som spæde); det ene af de døde Børn hører dog muligvis til den næste Kvinde. Ved Hustruens anden Side ses en yngre Kvinde, det er den gifte datter; hun er klædt som Moderen, dog uden Pibekrave. Dernæst følger 5 yngre Døtre, klædte ens i Sort og Hvidt med perlestukken Hue. De har rødtligt Haar og blaa Øjne. — I Baggrunden ses det himmelske Jerusalem. Billedets Højde er 139 cm, dets Bredde 125 cm. Det er indfattet i en

Hr. Jens Christopherson Bruns Epitafium (1613)

rigt udskaaen Egetræs Renæssanceramme. Foroven læses:
 »Jeg er Opstandelsen og Livet etc. Johs. 11, 25 v.« — For-
 neden: »Ano 1613 Haffuer H: Jens Christophersøn Brun,
 født ij Næbbelunde Prestegaar Aar 1555 Ladett bekoste —
 Denne Taffle — For sig, sin Hustru Marine Søffrens Daater
 født ij Suenborg år 1567, — Børn oc begge Dieris arffuinge

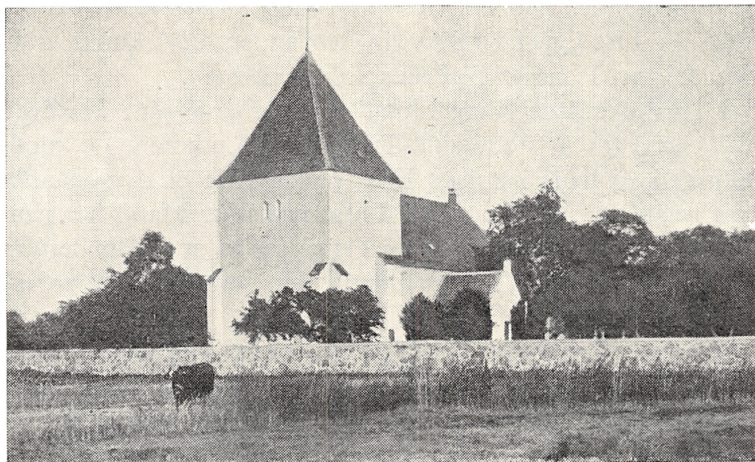

oc Døde H. Jens Ano 16... oc hans Hustru Ano 16... Til det euige Liff«.

Om Hr. Jens's Eftermænd, Hr. Hans Lauritzen (1613—21) og hans Tid er der intet at fortælle; men om hans Efterfølger, Hr. Søren Jensen Brun (1621—33) (Nr. 7 i Præsterækken) kan det meddeles, at da han i 1623 fik Anmodning af Dr. Ole Worm om at beskrive Fejøs Ejendommeligheder til Brug for en Danmarksbeskrivelse, indsendte han en Fremstilling, som er gaaet tabt, men Aaret efter maatte han atter levere en ny, som er meget lidt fyldestgørende. Den begynder med en Paakaldelse af Jesu Navn: I. N. R. J. (d. e. Jesus Nazaræus Rex Judæorum = Jesus fra Nazaret, Jødernes Konge): »Fæø Sogns gejstlige Øvrighed er udi Aalholm Len og verdslig Øvrighed udi Nykøbing Len; Thi Kirkens Regnskab høres paa Aalholm Slot udi Laaland, og Kirken hører til Fulsøherreds Provsti i Laaland, men Bønderne ligger til Nykøbings Len udi Falster. — Hvad denne Ø's Sogner er anlangendes, da er her alene eet — Kirke — Sogn paa Landet. — Udi dette samme Kirke-Sogn er tvende Landsbyer, Vesterby og Østerby, men ingen Herregaarde eller Købstæder. — Udi Vesterby er 32 hele Bøndergaarde, 2 halve og 15 Gadehuse.

Udi Østerby er 33 hele Bøndergaarde eller Avlsgaarde og 10 Gadehuse. — Herforuden er en liden Ø her til Sognet ved Navn Verø, paa hvilken der er 4 Bøndergaarde, som haver meget ringe Jord, og 1 Gadehus. NB. Til Gadehusene er i Sognet ingen Jord eller Avl. Hvad videre henhører til Chorographiam (Egnsbeskrivelse), kan jeg ikke opspørge andet, end som foregaaende Aar blev hedenskikket. Fæø Præstegaard d. 10. Nov. 1624. Severin Jensøn Brun«.

Et Par smaa Livstegn har vi fra disse to Præsters Tid. Der var her i 1618 en Tingfoged, som hed Peder Smed; han var tillige Tolder — man skulde dengang betale Told, naar man førte Varer fra en Ø til en anden — Han havde at svare Tolden til Aalholms Lensmand; paa hans Kvittering stod: »Annammet, som Peder Smed, Foged paa Fæø, dette Aar til Told haver oppebaaret: Først annammet af Michel Olsen

Fejø Kirke

for $2\frac{1}{2}$ Læst Byg, som han med sit Selskab haver fortoldet af Læsten 6 Mark — 3 Rdl.« osv. »I alt i 1618: 12 Rdl.« —

Saa er der en lille Stump Beretning om en Visitats, Biskop Hans Mikkelsen i 1631 afholdt paa Laaland og de smaa Øer: »Den 19. Juli. Jeg tog over til Fæø, hvor jeg mæglede mellem Præsten og Fogeden. Børnene var flinkt oplærte, og alt var ellers i Orden. Da jeg havde spist til Middag med Præsten og Provsten, som ogsaa var til Stede, vendte jeg tilbage til Laaland og overnattede i Stokkemark«.

Tjenesten som Baadsmand paa den kongelige Flaade — vi vilde simpelthen sige »Matros« — varede i hele 8 Aar. Naar en Baadsmand havde udtjent, blev han sendt hjem med et Afskedspas, og han kunde da ikke mere indkaldes. I 1626 skete det for 2 Mænd paa Fejø. Passet ser saaledes ud: »Eftersom nærværendes Baadsmand ved Navn Jep Hansen, Fæø (phæøe) haver efter højstbemeldte Kongelig Majestæts naadigst udgangne Forordning tjent paa otte Aarstid og nu er forlovet (hjemmitteret), saa han derfor maa nyde de Friheder, samme Forordning hannem bevilger, bedendes og bydendes Hans Majestæts Fogeder, Embedsmænd og alle andre, at de hannem derimod ikke forhindrer, men dermed haandhæver og forsvarer, ladendes (undladende)

det ingenlunde. Kiøbenhafns Slott den 24. Januarij Anno 1626«. — Et lignende Brev fik den anden, der samme Aar slap fri for Tjenesten, »Peder Ibsen, phæø«.

I 1627 blandede Kong Christian den Fjerde sig i Trediveaarskrigen for at støtte sine Trobrødre, Lutheranerne, mod Kejseren og hans katolske Hær, og da Krig er dyr, maatte han lægge en Extraskat af 2 Daler paa hver Mand her paa Øen. Paa Regnskabet over de Penge ser vi atter Bøndernes Navne remset op. Vi vil se, at der nu, som naturligt er, er kommet en Del ny Navne til:

Østerby: Per Smed, Per Jensen, Jeppe Madtzen, Niels Bøsse, Hans Olsen, Niels Hansen Borre, Lauritz Mikkelsen, Niels Madtzen, Henning Hansen, Rasmus Jensen, Peder Andersen, Hans Mogensen, Hans Michelsen, Mogens Olsen, Hans Rasmussen, Lauritz Therkildsen, Hans Simonsen, Jeppe Rasmussen, Thorkild Hansen, Oluf Baltzersen, Ole Hansen Borre, Lauritz Smed, Peder Mortensen, Jens Nielsen, Anders Lauritzen, Jens Olsen, Maren Hr. Jensens (Enke efter den Præst, Hr. Brun, der døde i 1613), Rasmus Jepsen, Mikkel Olsen, Morten Smed, Rasmus Hansen, Hans Pedersen, Morten Laursen.

Saa var der af Gadehusmænd, som hver gav 3 Ort (d. e. Rigsort: 24 Skill.): Knud Andersen, Ole Olsen, Rasmus Jørgensen, Hans Christensen, Thomas Christensen, Lauritz Wentzelsen, Anders Pedersen, Ole Hansen, Jeppe Hansen, Jørgen Persen, Søren Persen, Ole Jørgensen, Per Jørgensen, Per Joensen, Per Jensen, Lauritz Jensen, Jeppe Hansen, Rasmus Nielsen, Niels Olsen, Joen Hansen, Per Andersen, Mads Persen, Hans Olsen og Knud Møller. — Der var to Vejrmøller.

I Vesterby boede følgende Gaardmænd: Rasmus Hansen, Ole Persen, Jørgen Thorkildsen, Per Jensen, Morten Olsen, Niels Hansen, Per Olsen, Ole Michelsen, Hans Olsen, Per Andersen, Jep Hansen, Jens Olsen, Jens Laursen, Thorkild Olsen, Anders Mogensen, Lauritz Jensen, Jeppe Thorkildsen, Niels Pedersen Borre, Rasmus Olsen, Niels Pedersen, Hans Jensen, Jens Jeppesen, Christoffer Olsen, Rasmus Nielsen, Ole Jensen, Hans Mortensen, Christoffer Jørgensen,

Nielen, Ole Jensen, Hans Mortensen, Christoffer Jørgensen, Povl Hansen og Hans Jeppesen for een Gaard, Lauritz Persen, Jens Hansen, Mogens Jørgensen og Hans Persen.

Paa Vejrø boede: Jørgen Hansen, Morten Hansen, Niels Clausen og Rasmus Skrædder. Og saa var der en Inderst (Indsidder) Anders Jørgensen.

Næste Aar kom Kongen igen med sit Krav, men da meldte der sig Mænd, der var for fattige til at betale Skatten. De maatte møde frem for Fejø Ting for offentlig at faa deres Trang slaet fast ved et *Tingsvidne*; det lyder saaledes:

»Vi efterskrevne Peder Smed, Foged paa »Fæøø«, Michel Olufssøn udi Østerby, og Jørgen Bang, Skriver til Fejø Ting, kendes og gør alle vitterligt udi dette vores aabne, beseglede Tingsvidne, at Anno Christi 1628, Fredagen den 5. Decembris paa Fæø Ting var skicket for os og menige Almue og Tingsmænd, som nævnte Dag Fæø Ting søgt haver: Oluf Hanssøn Borre udi Østerby paa Fæø; han stod inden Fæø Ting og under laant Lyd (da der var slaet til Lyd, til Tavshed) æskede, bad og bekom et fuldt og fast Tingsvidne paa efterskrevne Ord og Artikler af 12 ærlige, lovfaste og trofaste Dannemænd, som er udi Østerby: Michel Olufsen, Peder Joenssøn, Thorkild Olufssøn, Niels Hanssøn Borre, Christoffer Olufssøn Lund, Jørgen Thorkildssøn, Jeppe Hanssøn, Jeppe Thorkildssøn og Niels Lauritzsøn, Peder Mortenssøn, Rasmus Joenssøn og Lauritz Smed, hvilke ærlige, trofaste Dannemænd for alle endrægteligen vidnede med een Røst og Stemme paa deres gode Tro, Sjel og rette Sandhed, at de samme Dag sandeligen saa og hørte paa Fæø Ting, at forskrevne Oluf Hanssøn Borre stod i Dag inden Tinge og gav til Kende sin store Fattigdom og sig haardeligen beklagede, at han for sin Armods Skyld ikke kunde formaa nogen skat at udgive, hvilket selvsamme ogsaa menige Almue og Tingmænd, som udi Dag her paa Fæø Ting til stede er, med fornævnte Oluff Hanssøn vidner og stadfæster, at han er saa ganske arm og fattig, at han slet ingen skat kan give for sin Fattigdoms Skyld. Det samme vidnede de ogsaa om Povel Anderssøn udi Vesterby, thi han gaar saa godt som om hos Almuen og beder om sit

Brød. Desligeste og Jens Christenssøn udi Østerby, som ikke kan for deres elendige Vilkaars Skyld formaa at give mere end hver af dennem en halv Skat og den næppe nok for deres Armods Skyld afstedkomme. Mogens Jørgenssøns Vejrmølle udi Vesterby paa Fæø er af den store Storm bleven saa aldeles og ganske fordærvet og vanbodig (vanskelig at bøde), at hverken han eller nogen anden kan male paa den, førend den igen bliver flyet (istandsat) og færdiggjort. Til yderligere Vidnesbyrd og desbedre Stadfæstning dette saa udi Sandhed at være ganget og faret paa Fæøø Ting paa forskrevne Aar og Dag, som forskrevet staar, og 12 ærlige, lovfaste Dannemænd saa for os udi Dag inden Ting vidnet haver, det bekræfter vi forskrevne med vores Sigiller undertrykte.

Actum ut supra (d. e.: sket som ovenfor angivet).«

Der er af og til store Huller i vor Viden om Fejøs historie; nu maa vi helt hen til Aar 1640, før der atter viser sig noget. Da drejer det sig om Øens Landgilde. Hver Bomand maatte da af med 3 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. Korn til Kongen. Alle tilsammen gav de aarlig 47 Tdr. og 2 Skp. Havre samt i Penge 3 Rdl. 3 Mark og 6 Skilling. Paa Vejrø svarede Rasmus Rasmussen og de andre hver 1 Fjerding Smør; de andre er: Niels Clausen, Lauritz Pedersen og Rasmus Ibsen Skrædder, og alle tilsammen aarligen 4 Mark og 4 Skilling; desuden gav Anders Jørgensen af sit Gadehus 2 Mark, foruden at de alle tilsammen gav i Penge 4 Mark og 4 Skilling.

Samme Aar blev der paalignet alle en Pengeskat, som det kneb med at faa ind, den var paa 4 Rdl. for hver jordegen Bonde og 1 Rdl. for hver Fæstebonde, en Møller skulde give $\frac{1}{2}$ Rdl. ligesom Husmændene. Atter her opremses alle Husbonders Navne; vi udelader dem, men anfører, at »Maren Hr. Jens's« endnu fandtes paa Listen; hun var født i 1567 og var nu altsaa 73 Aar. — Aar for Aar krævede Kong Christian IV Bønderne for Bidrag til sine kostbare og mislykkede Krige. Under »Torstenson-Krigen« — 1643 —45 — havde der ligget saa mange Soldater indkvarteret her, at alle Spor af arvet Velhavenhed forsvandt. Vi ser det,

da her atter kom Krav om Extraskat; da mødte mange af vore Bomænd frem paa Tinget og skaffede sig Fattigattester, Tingsvidner af samme Art som det, der ovenfor er anført. Blot et Par Linier: »Vi efterskrevne Bendt Michelsøn, Fougit thil Fæøe Birketing, Hans Pedersøn Smed udi Westerbye og Lauritz Hanssøn, Schriffuer thil forschreffne thing«. — »1645- Fredagen den 24. Oktobris paa Fæø Ting var skikket for os Niels Hansøn, Oluf Hansøn, Michel Thorkildsøn, Hans Nielsøn, Hans Anderssøn, Peder Madtzøn og Hans Jenssøn Skotte, alle Bomænd udi den Østerby paa Fæø«, de fik Tingsvidne af 12 lovfaste og trofaste Dannemænd, som vidnede, at disse Mænd »stod paa Tinget og beklagede deres store Armod og Fattigdom, saa at de ikke kunde formaa at udgive mere af den godvillige Skat end Halvparten deraf«. — Endvidere meldte sig fra Østerby Jørgen Olsen, Hans Pedersen, Snedker og Husmand, »de var saa slet forarmede, at de slet intet af Skatten formaaede at udgive«. Fogeden vidnede, at Husmændene alle var forarmede.

Næste Aar gik det ligesaa. Da stævnedes den samme Foged, Bent Mikkelsen, Hans Pedersen Smed i Vesterby og Jordan Nielsen, Degn og Skriver alle Bomænd; de skulde give 2 Rdl. hver, og ingen ejede saa mange Penge. Deres Husbond, den »udvalgte Prins«, — han skrev sig i sin Faders, Christian den Fjerdes Fraværelse som »Christian den Femte« — han sendte dem Brev, at »det var ham mere end vitterligt, hvorledes de, der bor ved Søen, haver været plaget af Indkvartering«, saa naar han fik et Tingsvidne om deres Nød, skulde de slippe for Skatten.

Hidtil er det kun Tingsvidner, løsrevne Papirer, der findes i Nykøbing Lensregnskaber, der har vidnet for os om Livet paa Fejø og paa Tinget, smaa Nødskrig. Først fra 1657 er der os bevaret en

ingbog.

I den kan vi læse om de Smaahændelser, der skete her, Hændelser af mange Arter. De er dog ikke alle lige interessante; det meste af Bogens Indhold drejer sig om Penge, Gæld fra den ene til den anden, et Vidnesbyrd om, at Folk ikke udstedte Laanebeviser, men maatte forlade sig paa deres egen og andres Hukommelse, der ofte viste sig at være daarlig. Alt saadant noget er kun kedeligt at læse om, det har saa liden Interesse, at vi forbigaar det. Kun de mere kuriøse Sager fæster vi os ved, de giver dog nogen Besked om Tankegang og Udtryk derfor hos den gamle Tids »Fejbattinger«.

Den bevarede Tingbog indledes meget højtideligt med en religiøs Paakaldelse: I. N. D. N. I. C. (d. e.: In Nomine Domini Nostri Jesu Christi = I Vor Herre Jesu Christi Navn) og med den originale Skrivemaade:

»Anno 1657 den 27. Febr. er holden thing her paa Fæø aff Jens Zachriesen Faugett ibidem (sammesteds).

Tinghører: Hans Pedersøn Smed, Lauritz Jørgensøn, Jens Jensøn, Morthen Joensøn, Jens Pedersøn Smed, Hans Jeppe-søn, Torchel Nielssøn, Niels Jenssøn.

Kaldsmænd for begge Byer (Tienere) Christen Michelsøn och Lauritz Pedersøn«. — »Jens Zachriesen lod læse en Kopi af Øvrighedens, Jacob Christensens Seddel, som er sendt her til Øen anlangende Kongerettighed, Kornskat, Pengeskat og Landgilde, som Fogederne var mistænkt og beskyldt for, hvortil menige Almue svarede, at de tit og ofte var paa-mindet at skulle udlægge Skatterne, men Nød og Trang haver dennem det forhindret, saavel som at deres Supplikationer (Bønsskrifter) til høje Øvrighed haver fremskikket og forhaabet derpaa et mildt og naadigt Gensvar. Og eftersom de Fæmø Mænd havde indgaaet godvilligen at ville give Borgmester Jacob Christensen en Skæppe Ærter hver Mand, hvilket Jens Zachriesen ogsaa efter Jens Rasmussen, Foged paa Fæmø hans Skrivelses Bemelding Fæø Mænd foreholdt, dog ikke det paabudt, at de skulde, men de selv saadan vilde indgaa, om Borgmesteren vilde forskaffe dennem deres Supplikation fra Kjøbenhaffn ligesaavel som de Fæmø Mænd«. — Samme Foged skyldte en Mand paa Fejø Penge:

»Jens Zachriesen (han hed naturligvis Zachariæsen) lovede for Ting og Dannemænd at ville betale Oluf Pedersen i Kadevig paa Fæø 26 Daler 1 Mark og 13 Skilling til Mikeldag førstkommendes, hvorover Oluf Pedersen var Tingsvidne begærendes.

Den 5. Juli 1657 behandlede man for Retten en Sag om Toldsvig, noget, man tog grumme alvorligt; en Fejø-Skude var slaaet ud af sin Kurs af Storm og truende, fjendtlige Kapere — Svenskekrigen 1657—60 var i Sigte — og nu blev Søfolkene forhørt. Der fremkom et Vidnesbyrd, som var afgivet for Retten i Vordingborg, hvor Ejeren af Skibets Ladning hørte hjemme:

»Eftersom vi underskrevne: Morten Christensen Badicke og Hans Rasmussen paa Fæøe her i Vordingborg er indstævnet for kongelig Majestæts Foged udi tvende Danne-mænds Paahør her i Vordingborg, desligeste Rasmus Jørgensen og Daniel Jensen, begge boendes paa Fæøe, vores Sandhed at vidne og gestændige at være (at staa ved), eftersom vi paa de Tider ej kan være til Stede at vidne vores Sandhed til vores Værneting (paa Fejø) formedelst vores Rejse, da er det os i Guds Sandhed vitterligt, som efterfølger: 1657 in Majo haver Anders Ficke af Vordingborg fragtet os fra Rostock og til Holstein med 24 Tønder godt Rostocker-Øl og 3 Tønder Skibsøl til Skibsbehov; da den Tid vi kom udi Søen, da kom der en Sydvestvind paa os, og dertil var der Tidender, at svenske Kapere var udi Søen, saa at vi maatte staa ad Giesøre (Gedser) til og ned mod Nykøbing Sund (Guldborgsund), og der vilde vi lade staa omkring Albuen ad Holstein til. Men den Tid vi kom sejlandes imellem Laalands Øer, som var Fredagen efter Pinsedag, og vilde lade staa ad Laalands Albue, da kommer der en Vestnordvestvind paa os med en Storm, saa vi sejlede vor Storehals i Stykker, saa det var os umuligt, at vi eller nogen søfarende Mand kunde sejle igennem Raaøresund, derfor maatte vi sætte under Ravensby Slot under Laaland, og der laa vi, og Skuden var læk og blev det mer og mer, og Vinden vilde slet intet føje os til Vilje, saa det var os umuligt, at vi kunde forvare Købmandens Gods længere,

thi Skuden var dreven i Land af Is i Vinter. Derfor førte vi Købmandens Gods i Land ved Ravnsby, paa det vi fattige Folk kunde bjerge Livet, og Købmanden sit Gods«.

Købmand Anders Ficke havde kaldt en Mængde udenøs og indenøs Vidner paa, at Øllet ikke var købt i Danmark (for Toldens Skyld), her fra Fejø mødte Jørgen Jørgensen, Oluf Pedersen, Jens Farsen, Jens Læsø (Letzøe), Jørgen Smed, Mikkel Bentzen, Therkel Nielsen, Præsten Hr. Lauritz Jørgensen og mange andre. De skulle vidne, »om det ikke var dennem bevidst, hvorledes var passeret, den Tid salig Niels Jensen blev jordet, som var den 21. Maj 1657«. Den Dag havde det stormet, det mindedes alle, og det var just selv samme Dag, de maatte sætte Skuden paa Land, og det var virkelig ikke for at drive Smughandel, de var landet her. — Præsten, Hr. Lauritz Jørgensen, vidnede derom: »Det er mig udi Sandhed bevidst, at den Dag jeg var kommen ud til Anders Ficke paa Morten Badickes Skude, som havde Rostockerøl for Anders indskibet, da haver Jens Zachriesen, Foged og Tolder paa Fæø, som ogsaa paa Skuden var, begæret Anders Fickes Toldseddell at ville se, og da han af dens Indhold erfarede, at den lyder paa Holsten, og det forefandtes, at Anders ej heller nogen anden Steds noget af sit Øl har villet forhandle, haver han hannem uden Ophold dimitteret, og han haver aldeles intet af sit Øl her paa Landet opskibet. — Dernæst er det mig udi Sandhed bevidst, at den Dag, paa hvilken salig Niels Jensen blev begravet, nemlig den 21. Maj udi nærværende Aar, var det bøst Vejrlig baade med Regn og haard Storm, og Anders Ficke er samme Dag udsejlet, men forhindret, Vinden var nogle Dage streng og imod, saa han ikke kunde gaa sin Gang igennem Raaøssund, som han agtede, og det er alle besynderlig vitterligt«. —

Nu var det, Svenskekrigen var kommen i Gang, og Fogeden var underrettet, saa han maatte opmuntre sine Sognemænd til at holde sig rede. Denne langvarige og frygtelige Krig, hvor Fjenden holdt Landet besat og plyndrede Befolkningen ud til Skindet, efterlader sig kun faa Spor i Tingbogen. Vi ser kun, at Tingmøderne blev faa og med store

Mellemrum mellem Datoerne, men ellers ikke et Ord om de frygtelige Grusomheder, der blev øvet. Grunden ligger ligefor: Fjenderne kunde læse Dansk, derfor turde man ikke i offentlig tilgængelige Bøger som Kirkebog og Tingbog skrive skarpt imod dem; det kunde faa slemme Følger. Men Mand og Mand imellem har Ordene været skarpe.

Den 18. September 1657 staar der ganske kort: »Fogeden Jens Zachriesen tilholdt Almuen at skulle have deres Vaaben og Værge i Beredskab«. — Men det er muligt, at de forvirrede Tilstande under Krigen ogsaa har fristet uærlige Mennesker til Tyverier, som ellers var yderst sjældne. Den 2. Oktober 1657 kom der saadan en Tyvehistorie for Tinget:

»Jens Zachriesen spurgte menige Østermænd, om de ikke begærede, at der maatte ske Ransagning (Husundersøgelse) over ganske Byen, eftersom de dennem beklagede over nogle fortrædelige Mennesker, som gjorde dennem Skade paa Faar og Gæs, hvilket de ikke haver nægtet. Da, der de gik om og ransagede i Østerby, kom de til Rasmus Hansen Husmands Dør, og Døren var ilukket, og der Mændene kom til Rasmus Hansen paa Gaden, søgte han ad Marken til og vilde ikke bie. Da tilspurgte de 4 Mænd hannem, de, som blev sat til at tage Vare paa Huset, mens han var borte, hvi han ikke vilde bie; da sagde han: »Jeg haver andet at gøre end at gaa og drive op og ned ad Gaden med eder, jeg skal ud efter mine Faar i Marken«.

Der han kom igen, ledte han dennem ind, og de 4 Mænd blev der om Natten, som var mellem Søndag og Mandag. Om Morgenen kom Almuen og ransagede, og blev der da befundet adskilligt, en Jernskovl, en Buløkse, en Haandøkse (»Tælleøxe«), et Skind med Ulden paa, som Hovedet med Ørerne paa var afskaaret (paa Ørerne sad Ejermærkerne), et Skind, som var ridset i det venstre Øre og et andet Mærke i det højre, nok et, som var klippet, som Hoved og Ørerne var af; nok andre Stykker Skind, som var sammenrullede (»sammenvovt«), hvorpaa ingen Øren (»Ørne«) kendes, en Sølvske med Maren Hr. Jens's Navn paa (den oftnævnte Enke efter Hr. Jens Brun — No. 5), 2 Tdr. Ærter, som var ukastede, en Bygkærre, 7 Faarebove, 5 Baglaar, som var

slagtet i Aar, en Gaas, som kunde bevises ved Mærket at være Karen Clausdaatters, som stod paa deres Sti iblandt andre deres Gæs, en Bismer, to Gaasekroppe og en røget Gaasekrop«. — »Og blev Rasmus Hansen tilspurgt, hvor mange Lam og Faar han haver slagtet, hvortil han svarede: et Fjorfaar og et Lam, uanset (skønt) han tilforn udi menige Mænds Nærværelse, der han blev tilspurgt, bekendte, ikke at have slagtet et Lam«.

Rasmus Hansens Hustru kom ogsaa i Forhør. »Hun blev tilspurgt, hvormange Faar og Lam hun havde. Dertil svarede hun, at hun havde 6 Faar og et Lam; nogle var hendes, og nogle var Rasmus Joensens, og de havde hendes eller hans Mærke, hvortil Rasmus Joensen svarede, at han for 14 Dage siden fik et Lam af Rasmus Hansens Kvinde, men haver intet annammet det til sig endnu, og haver samme Lam Rasmus Hansens Mærke, og er det blevet fordulgt og ej angivet, der »Rumpeskatten« (Kvægskatten) blev skrevet, at Kongen deraf kunde faa sin Rettighed.

Befandtes ogsaa hos Rasmus Hansen en Sølvske, som var med Maren Hr. Jens's Navn. Han blev derom spurgt, hvorledes at han var kommen til samme Ske, hvortil han svarede, at han vidste intet af den at sige videre end, at hans Kvinde sagde, at hun havde laant Michel Pedersen en Daler til Langhalm og havde derfor i Pant samme Ske, hvilket hun og selv for Retten bekendte, og undskyldte hun sin Mand, at han intet var bevidst om samme Sag«.

»Blev nu tilspurgt menige Østermænd, hvad Skudsmaal de med en god Samvittighed kunde give Rasmus Hansen og hans Hustru, hvortil blev svaret, at hun haver været en berygtet Kvinde af Land og udi Land, men hannem kunde de intet beskyldte. — Blev Kvinden tilspurgt, om hun vilde undskylde sin Husbonde, saa at han ikke vidste noget af det, som de i Dag beskyldtes og mistænkes for, da svarede hun og sagde, at han vidste intet deraf«. — I et følgende Tingmøde kom hun — hun hed Karen Madsdatter, for Retten og løj sig fra alle Beskyldninger. Fogeden raabte trende Gange paa menige Almue om dennem at give Skudsmaal og Vidnesbyrd, hvorledes de dennem haver forholdt

og skikket sig. Dertil svarede menige Mænd og Almue i Østerby med Ed og oprakte Fingre, at bemeldte Karen Madsdatter haver været en berygtet Kvinde baade inden- og udenlands i lang Tid. Og dennem blev tilspurgt, hvorudi de kunde beskylde dem; da svarede de, at det var for Snigeri og Skændsord«. Men ikke faa andre erklærede, at »de vidste dennem intet at beskylde hende for«.

Den 6. Novbr. 1657 blev Karen Madsdatter dømt af en tilkaldt Dommer, Fogeden ovre fra Fæmø. Han udtalte i sin Dom: — — »Da vidste jeg ikke herudi rettere at kende og dømme, end at Karen Madsdatter haver jo efter Jydske Lov 2° Bogs 90°, 103° og 180° Kapitel saavelsom efter Christian den Fjerdes Reces's 2° Bogs 14° Kapitel at udstaa og igengive den bestjaalne Karen Laursdatter Igæld og Tvigæld (fuld og dobbelt Erstatning) for saadanne ulovlige begangne Gerninger og hendes Hovedlod, Gods og Formue, hvis ikke Øvrigheden vil det efterlade og hende derudi benaade«. — »Og hun stod med sin Mand for Ting og Ret og bepligtigede sig paa sin Hals's Fortabelse, ingen Mand efter denne Dag at gøre nogen Skade, ej heller nogen undsige med Trusel eller onde Ord«. Det lovede Manden paa hendes Vegne.

Samme Ransagning afslørede ogsaa Hans Jørgensen, Husmand i Østerby. »Hos hannem er der fundet 3 Lammeskind, hvorpaa Ørerne var afskaaret, og der han blev tilspurgt om Hjemmel paa samme Skind, eller og, hvor han dennem havde bekommet, medens Ørerne var dennem saa afskaaret, og hvorledes Ørerne var dennem saa afkommet, svarede han, at han det ej vidste, uanset han tilforne havde sagt, at han havde skaaret Ørerne af, fordi at der var gaaet Maddiker i dem, og han havde ingen anden Hjemmel i Dag at fremvise. — En og samme Tid blev befundet hos Hans Jørgensen en Stob-Kande (»Støfken-kande«) — den rummede 2 Potter — som Mændene fandt i den nordøstre Ende paa hans Loft bag et Ølkar, uanset der 3 Gange er af Fæø Prædikestol lyst efter en Stob-Kande (efter Prædiken skete der talrige Efterlysninger og Averteringer). Blev samme Tid Hans Jørgensen tilspurgt, hvor han var kommen til den Kande; da svarede

han, at han havde hittet den ved Jens Zachariesens Loft ved Bannerhøjsgaard bag Præstegaarden (Bannerhøj hed et Markstykke, en Aas i Slettevangen, se senere under Aaret 1682). Blev og samme Tid spurgt hannem, hvorfor han ikke tilforn havde den oplyst, hvortil han svarede, at han havde lagt den hjemme i sit Hus og kunde ikke huske (»huse«) eller ihukomme at bære Kanden fra sig eller oplyse, fordi at Almuen kom saa uforvarende hannem paa (ved Ransagningen), uanset at han selv gik med dem i 2 Dage at ransage og sidst hos ham. Hans Jørgensen var begærendes Skudsmaal af menige Mænd, at de vilde give ham Skudsmaal for Guds Skyld, hvortil de Østerby Mænd svarede, at han haver været en berygtet Mand udi mange Aar, og er der to Gange ransaget i hans Hus, og er han funden brøstfældig (skyldig) og har bødet (Ø) til Bylavet for sin Brøst. — I lige Maade var han begærendes Vesterby Mænds Skudsmaal og Vidnesbyrd, hvortil blev svaret, at naar Hans Jørgensen skikker Hjemmel baade til den Tinkande og andet, som var hos hannem befundet, skulde han faa det.

Jens Zachriesen bød menige Almue baade af Vesterby og Østerby paa Hans Majestæts Vegne at tage Vare paa Hans Jørgensen, 2 Mænd af hver By, saafremt de ikke selv vilde svare dertil, om andet efter kom (d. e.: om han undkom).

Den 23. Oktober 1657 rejste Fogeden Sag mod Hans Jørgensen, og Vidner fremtraadte, bl. a. »Hans Madsen i Østerby, som svor med oprakte Fingre, at Hans Jørgensen var en berygtet Mand; han havde for 30 Aar siden set ham enten med en Saks eller en Kniv at afklippe Aks paa fremmed Grund og stoppe dem i en Pose«; en anden, Morten Hansen i Østerby, »haver for 6 Aar siden set hannem komme skydendes med nogle Gærdestavre paa en Kærre af »Sletredmarch« (Slettevang eller Kirkevang, se om Marknavne under Aaret 1682), og den Tid havde han ingen Gærder selv i Marken«. Der var blevet ransaget, og de fandt Stavrene hos ham. — Men det var nu en forligt Sag; dog en berygtet Mand var han. — Da der skulde fældes Dom over Hans Jørgensen, maatte Fogeden, der selv var Part i Sagen, vige sit Dommersæde, og Dommeren fra Fæmø, Jens Ras-

mussen, maatte hentes herover for at dømme. Han dømte: — — »Da efter Tiltale, Irettesættelse og denne Sags Lejlighed (Omstændigheder), og eftersom Jens Zachriesen tiltaler og fuldkommelig saggiver Hans Jørgensen for omtalte Tinkande, som hos hannem befindes, og han sig ej for Jens Zachriesens Tiltale erklærer i nogen Maade, da er Sagen paa den Tid udi 6 Uger optagen (udsat), og Hans Jørgensen sig ej imidlertid haver erklæret eller ført noget rigtigt Bevis eller Vidne til Tinkandens Adkomst, ejheller haver han erklæret sig imod menige Almues Vidnesbyrd, da vidste jeg ej herudi at kende og dømme end, at Hans Jørgensen bør jo efter Jydske Lovs anden Bogs 90° Kapitel at afstaa og igen give Jens Zachriesen Igæld og Tvigæld (Værdi og dobbelt Værdi) for saadan sin begangne Gerning og hans Hovedlod, Gods og Formue i Kongens Vrede, uden (hvis ikke) Øvrigheden vil det efterlade og hannem derudi benaade.

Actum Fæø Birketing den 27. Novbr. 1657.

Jens Rasmussen. Egen handt«.

Og saa staar der: »Hans Jørgensen i Dag for Ting og Ret bepligtede sig paa sin Halses Fortabelse, ingen Mand efter denne Dag at gøre nogen Skade, ej heller nogen at undsige med Trusel eller onde Ord«. — Og »Fogeden beordrede 4 Dannemænd, som kunde vurdere Hans Jørgensens Bo og Gods, eftersom at hans Part eftersom Dommens Lydelse er forfalden til Kongen«.

Nu skulde man jo vente, at alt var ordnet mellem Fogeden og Hans Jørgensen; men da Jens Zachariæsen, som han jo egentlig hed, atter blev bestjaalet, rettedes hans Mistanke mod hans gamle Tyv. Der er som Følge af Krigen, af Svenskerne Hærgen og Besættelse af Fejø store Spring mellem Tingdagene. Først den 14. Maj 1658 er her atter Ting. Da klager Jens Zachriesen over, at hans Vinterskat for forgangen Aar (hele Øens Skat) er »udi denne forgangne Fejdes Tid hannem frastjaalet«. Der er 3 Gange lyst fra Prædikestolen efter Tyven og siden gjort Bøn (Band, For-

bandelse). Og efterdi menige Almue ikke var til Stede efter Kald og Varsel uden 12 Mænd, forlangte han nyt Varsel«.

Før vi gaar videre, vil vi læse lidt om denne »Lysning fra Prædikestolen« og »Kirkens Bøn« eller rettere »Band«.

Naar Præsten 3 Søndage paa Rad havde bekendtgjort et Tyveri, uden at Tyven enten var funden eller selv havde meldt sig, lyste Præsten højtideligt følgende Band over ham: »Eftersom der desværre findes hos os en Synder, som haver bedrevet denne onde Gerning, da bør os som rette Christne at udrydde saadan Surdej og skille denne aabenbare Synder fra os, hvorfor jeg, som ikke tvivler, at enhver af eder jo mener det samme som jeg om saadan en Djævelens Gerning og stinkende Vederstyggelighed, nu her paa mit Embedes og den christne Kirkes Vegne ved vor Herre Jesu Christi Kraft kundgør og aabenhjertig forkynder, at han er et Bandsmenneske og udelukket fra den christne Menigheds Samfund som en Hedning under saadanne sine Synders Boholdning og Band og Guds Vrede til paa Vredens og Guds Aabenbarelses retfærdige Dommedag og overantvordet Satanæ til Kødsens Fordærvelse, paa det at Aanden efter sand Omvendelse kunde blive fri og salig paa den Herre Jesu Dag«. — Den, der blev bandsat, »maa ikke stedes til Jesu Christi Sakramente, ej heller være Vidne til Daaben, ej heller indbydes eller komme til nogen hæderlig Samkvem, førend han sig med Gud og hans hellige Menighed igen aabenbarligen forliger. Han maa høre Guds Ord, dog skal han have særdeles en Sted udi Kirken for sig«.

Af og til kunde nogen føle sig truffet i sin Samvittighed af disse manende Ord, men oftest forblev de vel en tom Trusel.

Den næste Tingdag »klagede Jens Zachariesen over for menige Husmænd paa Fæø (det vil sige: Bomænd) anlangende deres Sandhed at vidne og vedstaa, om det dennem udi Sandhed vitterligt er, at Jens Zachriesen tit og ofte udi adskillige Forsamlinger haver beklaget, at udi den næstforbigaaende svenske Fejde og det Oprør, der skete paa Fæø, der Svensken var indfalden udi Ménlandet« (d. e.: altsaa »det store Land«, Hovedlandet, Laaland) — kun saa-

ledes rent i Forbigaaende faar vi denne store Begivenhed at vide, at her har været »Oprør«; gid vi vidste lidt mere derom! — »Da var hannem frastjaalet en Del Skattepenge, nemlig Vinterskatten, 40 Daler Kurant, han havde indkrævet overalt undtagen paa de tvende Gaarde, som er afbrændt, saavelsom udi lige Maade, om de ikke haver hørt trede Gange der efterlyst af Prædikestolen derom, samt og, at der er gjort Bøn (Band) derom efter Kirkens Disciplin. — I lige Maade er kaldet hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Jørgensen, Sognepræst udi Fæøe sit Sandheds Vidnesbyrd at aflægge. Han og fremkom, og med oprakte Fingre efter Loven vidnede han som efterfølger: »Jens Zachriesen kom til mig i Præstegaarden i mit Studerekammer og haver givet mig saadant med sine modige Taarer til Kende og af mig begæret, at jeg saadant paa Prædikestolen vilde tilkendegive efter Kirkens Disciplins Formelning, hvilket jeg ogsaa haver gjort, og efter at ingen vilde fremkomme, efter at Formaningen trede Gange af Prædikestolen var gjort, og gøre nogen Bekendelse, da haver jeg ogsaa paa mit Embedes Vegne efter Kirkens Disciplins videre Indhold med menige Almue gjort Bøn over samme Menneske, at Gud efter sin Retfærdighed sligt grove Tyveri vilde straffe«.

Hans Jørgensen var stadig mistænkt, ogsaa for denne Misgerning, og han skulde ikke dø i Synden: endnu saa længe efter som den 16. August 1658 traadte Præsten, Hr. Lauritz Jørgensen frem for Tinget og afleverede et haardt Skøn over ham; han havde forfattet det skriftligt, det blev indført i Tingbogen og lyder saaledes:

»— — Da er det mig udi Guds Sandhed vitterligt, at saa længe jeg haver været Sognepræst her paa Landet, nemlig 25 Aar, samme Hans Jørgensen hos menige Almue her paa Landet for en slem Tyv at være berygtet, og aldrig haver jeg endnu hørt nogen, rig eller fattig, ung eller gammel at have talet noget godt om hannem, men alt ondt, som ogsaa hans Gerninger haver været, ikke engang hans egen sal. Hustru; hun haver mange Gange talet meget om hans Tyverier, baade for mig og andre Godtfolk, som endnu

lever, og hun sagde, hun kededes ved at leve længer med hannem og bad Gud hver Dag om Forløsning. Jeg for min egen Person kan ikke give hannem noget godt Skudsmaal og Vidnesbyrd, uden jeg vilde gaa imod min egen Samvittighed, og det Vé, som Profeten Esaias truer med udi sin Bogs 5° Kapitel, skulde komme over mig, saa sigendes: Ve dem, som kalder ondt godt og godt ondt etc. Hvortil jeg ikke andet kan sige og vidne om samme Hans Jørgensen end, at han haver været mest forsømmelig, den allerforsømmeligste i denne Menighed i forrige Tider til at forsømme Kirken og Guds Hus, saa han derfor mange Gange af mig paa mit Embedes Vegne aabenbare udi Menighedens Paa-hør, naar hemmelige Paamindelser intet kunde hos ham udrette, alvorlig af Prædikestolen er straffet. — Min Tiende og anden Rettighed, som han saavel som andre mine Sognefolk efter Guds Ord og Ordinansen er skyldig, haver han tit og ofte modvilligen holdt tilbage, mange Gange med Underfundighed og Skufferi (falske Foregivenher), naar han med det ringeste og værste (de daarligste Varer) er fremkommen. Jeg ser bort fra adskillige Handlinger, som og haver været imellem, ikke uden højgIVEN Aarsager, og det skal ved Godtfolks Nærværelse kunne ydermere bevises og gives til Kende. — In summa da véd jeg slet intet godt at finde hos samme Hans Jørgensen, hvoraf jeg kunde forarsages med en god Samvittighed at give hannem et godt Skudsmaal i ringeste Maader. — Hvad sig den Tinkande er anlangende, om hvilken der mellem hannem og Jens Zachriessen er kommen Tvistighed og Trætte (den vejede 8 à 10 pund), da er det mig udi Guds Sandhed vitterligt, at samme Kande, som er bleven funden hos Hans Jørgensen, der Ransagningen af menige Bymænd skete, at den er Jens Zachriesens Kande, og den blev hannem frataget paa hans Toft, som ligger uden for Præstegaarden, der han af samme Toft høstede Byg, og der er af Prædikestolen lyst 3 Gange derom, og Hans Jørgensen haver jeg set een Gang besynderligen (især) at have været udi Kirken og hørt samme Lysemaal (Efterlysning), saa han herimod haver aldeles intet, hvormed han kan sig undskyldes. — »Dette Hr. Lau-

ritz Jørgensen med Ed og oprakte Fingre efter Loven bekræftede sandfærdeligen saa at være«.

Dette med de daarlige Ydelser burde Præsten nu ikke have taget med i sit haarde Skudsmaal; men ellers har Hans Jørgen jo nok været en slem Fyr, hvad ogsaa den tidligere nævnte Vordingborg-Mand, Anders Ficke, udsagde; han vidnede: »Er det mig vitterligt, at Hans Jørgensen stod ret under Prædikestolen og hørte, at der blev lyst efter Kanden 3 Søndage efter hinanden. Og er det mig og bevidst, saalænge jeg haver handlet paa Øerne, da haver jeg altid hørt, at Hans Jørgensen haver været en berygtet Tyv«. — »Da han, Tyven, afgav sin Forpligt (om ikke at hævne sig paa nogen) stod han løs og ledig (ulænket), ude af sit Fængsel og var ikke under Nød og Tvang« (Tortur). Se, i disse faa Ord ligger jo en hel lang Beretning om Datidens Rettergang og Behandling af Misdædere.

Bomændene havde meget at svare, Skatter og Afgifter, og de drøje Krigsforhold gjorde, at der kom mange Restancer; saaledes skrives der en Dag i Tingbogen: »Samme Dag stod Lensskriverens Tjener, Hans Hellesen, frem paa Tinget og var paa sin Husbonds Vegne begærendes Dom over den, som ej vilde betale, hvad de var hans Husbond resterende med for Maanedsskat, Baadsmandsskat, og hvad de endnu resterede med for Aar 1654 og Saakorn, som de bekom paa Nykøbing Slot i Foraaret, saa og for Landgildehavre for for gangen Aar, saa ogsaa for Kvægskat«.

Vi gaar tilbage til 1657 og læser et Par Smaaberetninger om Livet her paa Fejø. »Den 23. Oktober kom Ole Christoffersen Lund, boende i Østerby, frem for Retten og tilspurgte menige Almue baade af Østerby og Vesterby »om ded den, som waar bevist, hurledes gud Sist forleden den 22. 8 bris (Oktober) haffde straffuit hannom med en Ulyckelig och aldellis Vaffuidendis (uafvidende Schadelig Ild och Opbrent alt, huiisz (hvis = hvad) hand haffde«. — Jo, det vidste de alle, at Ilden havde opbrændt al hans Ejendom; han begærede og fik sit Tingsvidne skriftlig; det skulde han bruge for med det i Haanden at skaffe sig fri for Skat og Tyng.

Den 6. November 1657 var der en af den Slags Gældsager, hvoraf Tingbogen vrimler, som viser, hvor det hævnede sig paa alle, at de ikke kunde læse og skrive, eller i det mindste lod opskrive, saa Papirerne kunde være i Orden: »Hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Jørgensen, stævnedes paa sin Søsters, Malene sal. Bent Michelsens (Foged i 1646) hendes Vegne Peder Rasmussen, Bomand i Vesterby«. Hr. Lauritz tiltaler Peder Rasmussen for 8 Rdl. og 2 Aars Rente, og han begærede Dem derpaa. Peder Rasmussen kom frem og beraabte sig paa, at han havde betalt 10 Slettedaler (6 Rdl. 4 Mark) af de 8 Rdl., og dette vilde han til yderligere Vidnesbyrd end ved sit blotte Ord bevise med sal. Bent Michelsens Regnskabsbog, naar den som han flere Gange havde æsket, maatte komme til stede. »Da eftersom ej er fremkommet noget rigtigt Bevis paa denne Gælds Adkomst enten af Hr. Lauritz eller af den Dannekvinde selv, da ej heller Peder Rasmussen havde det fuldkommeligen bevist at have betalt de 10 Slettedaler af de 8 Rdl. (en Slettedaler var paa 4 mark, en Rigsdaler paa 6), som han krævedes for, da vidstes derpaa ikke udi Dag at dømme, førend Parterne med rigtige Regneskab bliver paa det rene«.

Nogen sammenhængende eller udførlig Skildring af Svenskernes Plyndringer her paa Øerne har vi ikke; kun af og til dukker der Vidnesbyrd frem om, at det er gaaet slemt til, som følgende lille Historie viser. Den fremkommer ikke for at skrive Historie, kun for at de stakkels udplyndrede Mennesker kunde skaffe sig et lovformeligt Bevis for, at de ved Udplyndring var bleven for fattige til at kunne betale Skat. Den 12. November 1658: »De Vejrø-Mænd fremlagde deres skriftlige Klagemaal, hvorledes de af Fjenderne udi denne besværlige Krigstilstand var bleven tvende Gange udplyndret, baade i Vinters saa og nu for kort Tid siden midt i Efterhøst, som her for Retten er læst og paaskrevet, og derfor havde ladet kalde mange Fæø-Mænd deres Sandhed derom at vidne, og de var begærendes, at dennem maatte meddeles Tingsvidne om samme deres store Skade og Udplyndring. Til at svare fremkom Mads Jensen, Bomand paa Fæø, som samme Tid var paa Vejrø. Han bekendte, at han

saa paa, at de blev udplyndrede af Mændene paa en Skude og en stor Færge nu i Efterhøst, saa at Fjenderne fra de fattige Folk, som da kun havde ringe Formue, haver borttaget Klæder, Kvæg og alt deres Boskab, som fandtes i deres Huse, og hvad de kunde bekomme. — Lige det samme vidnede ogsaa Rasmus Christensen. Hans Espersen, som var der Andendagen derefter, vidner ogsaa, at de var ilde udplyndrede, saa en Part af dennem næppe havde saa meget, som de kunde hælde deres Hoved til, eller noget at mætte dennem paa engang, hvilket de med deres Ed haver bekræfter efter Loven; go det er ogsaa Fæø-Mænd vel vitteligt, som haver set de fattige Folk drage ind til Landet med Hustru og Børn af Frygt for samme deres Fjender og Uvenner, som og, at Fjenden var draget der til Øen og fra; hvorefter de fattige (stakkels) Folk var et Tingsvidne begærendes«.

Et Præstevalg i 1658.

Det var den 16. August 1658, at den gamle Præst, Hr. Lauritz Jørgensen havde forfattet sit fordømmende Vidnesbyrd om Tyven, Hans Jørgensen. Den 15. December samme Aar blev han selv begravet. Om hans Død og om Eftermandens Indsættelse i Embedet har vi en meget udførlig Fremstilling, som nok er værd at læse, da den sætter os ind i mange datidige Forhold og gør dem levende for os. Det er en samtidig, ja, Hovedmanden for det hele, Provst Jacob Clausen, som skriver derom i sin Provstebog:

»Den 13. December 1658 rejste jeg fra mit Hus i Jesu Navn til Stokkemark paa Vejen til Fæjød, og da mødte mig paa Vejen velbyrdige Christoffer Lindenow, Nykøbing Slotsherres Brev, som blev mig leveret af Gertrud, Erik Nielsens af Nakskov, lydendes paa hendes Søn, Gert Eriksen, Hører i Nakskov, at han maatte i Tide lade sig høre paa Kaldet (d. e.: han vilde søge at blive Sognepræst paa

Fejø) og blive hjulpen til Rette, saa vidt muligt og billigt var. — Tirsdagen den 14. Decembris begav jeg mig fra Birket Sogns Landing til Fejø hen over Isen udi stor Fare. Gud hjalp mig dog lykkelig og vel over.

Kom, o Jesus — et lovligt Kald at fremme!

Onsdagen den 15. Decembris havde jeg først begravet salig Hr. Lauritz Jørgensen, og som den ganske Menighed nu flittigt (talrigt) til Ligprædiken var til Stede, blev der straks gjort Bøn af Prædikestolen, efter at Ordinansens Ord var oplæste pagina 43 og 85: Hvor som nogensteds fattes Sognepræster etc. Bønnen var denne efterskrevne:

O Herre, vor Gud og allernaadigste Fader, vi takker dig af ganske Hjerte ved din enbaarne Søn, Jesum Christum for denne din store Naade, at du ikke alene haver givet os dit hellige Ord, den saliggørende Sandheds Lærdom tillige med de højærværdige Sakramenter efter Jesu egen Indstiftelse, men du og tillige udsender tro Arbejdere i din Høst til Lærere i din Menighed, der skal vaage over Tilhørernes Sjæle at gøre Regnskab for dem, hvilken samme din usigelige Naade du og haver saa faderligen bevist med din lille Hjord og Menighed paa dette Sted«. — Saa beder Provsten om, at den ny Præst, der nu skal vælges, maa være gudfrygtig, retsindig, lærd og duelig osv. og fortsætter: »Efter al Tjenesten, mens den ganske Menighed end var til Stede, blev Ordinansen og Recessen (den gejstlige og verdslige Lovs Forskrifter om Præstevalg) oplæst, og derpaa blev det al Menigheden foreholdt nu selv efter 1.ste Riberrets Artikel at udnævne 7 Mænd af de ældste og mest agtede (de acteste), ved de ældste ikke at forstaa »100 Aars Børn« eller gamle Daarer, men saadanne gamle og agtede Mænd, at »Klogskab« kunde være deres Alderdom og »Graahaar« et ubesmattet Levned, med »de agtede« saa at forstaa uberygtede Mænd, dennem og synderlig, som var i offentlig Bestilling som Sognefogeder, Kirkeværger etc. Derpaa ginge menige Sognemænd af Kirken ud sig herudi at betænke og siden straks velberaadte indkom igen og lod antegne til Kaldsmænd efterskrevne 7 Dannemænd: 1) Jens Zachariæsen, Foged og Dommer paa Landet (Øen), 2) Erik Clausen i

Østerby, 3) Hans Jeppesen sammesteds, 4) Morten Hansen sammesteds, 5) Lauritz Jørgensen i Vesterby, Kirkeværge, 6) Jens Lauritzen Lessøe sammesteds og 7) Oluf Pedersen i Kadevig.

Efter at disse 7 Mænd var saa udnævnte og antagne, da tilspurgte jeg den ganske Menighed 1) først, om disse udnævnte 7 Mænd med ganske Menigheds Samtykke var saa udvalgte, at alle og enhver vilde give dennem Fuldmagt i dette Præstekald at gøre og lade. — Svar: at disse 7 Mænd havde Fuldmagt, dog saa, at de ikke skulde gøre den gamle Menighed imod og forskyde den, som dennem havde nu saa længe vel betjent (fra 1654, se Præsterækkens No. 9), saa de ingen i stedet for hannem begærede. Dertil blev dennem sagt og svaret, at deres givne Fuldmagt skulde være uden Vilkaar efter 1ste Riberartikel, som siger, at hvilken Person, som samme 7 Mænd med Herredsprovstens Raad og Samtykke i saa Maade udvælgendes vorder, skal Sognemænd være tilfreds og lade sig nøje med. — 2) Dernæst blev Menigheden spurgt, om disse benævnte 7 Mænd var rette Sognemænd her paa Landet og Lemmer i den Fejø Menighed. — Blev svaret af alle: ja!

3) Endelig, om alle disse benævnte og nu antegnede Mænd var saa uberygtede, at ingen vidste noget mod nogen af dennem, som kunde være dem til Hinder udi saadan højvigtig Sag at være interesseret. — Svar: Ingen vidste nogen af dennem for noget utilbørligt enten at være berygtet eller beskyldt.

Derefter blev Kaldsmændene i Koret fremkaldt og tilspurgt, om de paa Menighedens Vegne selv havde nogen i Sigte, som de begærede paa dette Kald at høre. — Svar: De havde hørt den Dannemand, Kapellanen her paa Stedet, Hr. Lauritz Hansen, nu i nogle Aar, og ingen vidste hannem noget at beskylde for Lærdom eller Levned, saa de kunde det ikke for Gud forsvare, at de hannem vilde udi dette Kald gaa forbi. Det samme svarede den ganske Menighed baade inden og uden Kirken (Kirken har altsaa været saa fuld af Mennesker, at mange maatte staa ude paa Kirkegaarden) som med een Mund og Stemme. — Jeg igen lod

Kaldsmændene forstaa, at deres Øvrighed, velbyrdige Christoffer Lindenow, havde skrevet mig til, at, om muligt var, Gert Eriksen, Hører i Nakskov, maatte lade sig høre (holde en Prøveprædiken) paa dette Kald, om han sig og i Tide med rigtige Testimonier fremstillede, hvad dennem derom syntes? — De svarede, at for den fromme Øvrigheds Skyld vilde de gerne høre ham, dog i Forhaabning, at deres Frihed herudi efter kongelig Ordinans og Reces dennem ej skulde betages. Hvorfor bemeldte Gert Eriksen blev paaberaabt, men ingen var til Stede dertil at svare.

Efter alt dette talte jeg Kaldsmændene saaledes til: Efterdi jeg formærker, at baade I og den ganske Menighed er meget veltilfreds med Hr. Lauritz Hansen, eders Kapellan, at I ingen anden paa dette Kald at høre begærer, og jeg selv haver hørt hannem prædike og véd ham intet at beskylde, saa beder jeg dog, paa det man des betænkligere (betænk-sommere) i saadant et højtideligt Værk kan fare fort, at I vil endnu i Herrens sande Frygt hermed gaa frem og lade alting bestaa (staa hen) til Fredag førstkommendes, da at mødes med mig her i Kirken betids, naar Klokken er 8 Formiddag, alting da fuldkommeligen at lade forblive eller flere endnu at høre, eftersom dennem og stor Magt paalaa, at en Sjælesørger dennem i Tiden (i Tide) kunde beskikkes, helst i slig besværlig Krigstid, og Vinterenes Tilstand med megen ustadig Frost og Tø forhindrede, at jeg (ikke) kunde, naar jeg vilde, komme dennem til og fra. — Kaldsmændene svarede, at de var dermed meget vel tilfredse med sig videre til Fredag Morgen at betænke og saa velberaadte i Kirken igen at møde.

— Fredagen den 17. Decembris udi den hellige Trefoldigheds Navn var Kaldsmændene med mig igen udi Fæø Kirke forsamlede, og da blev forrettet, som efterfølger: Efter Lovsang og Guds Navns Paakaldelse gik jeg med de 7 Kaldsmænd ud af Kirken, og de da gave mig til Svar, at Kapellanen paa Stedet, Hr. Lauritz Hansen, havde saa tjent dem og saaledes lært dem og levet hos dem, at de ingen Aarsag havde hannem at forskyde, hvorføre de nu var betænkte paa uden videre Ophold i Jesu Navn efter

den ganske Menigheds Begæring at give hannem et lovligt Kald til denne Fæøe Kirke at forestaa. Jeg havde derudi intet at modsige, saa vi ginge ind i Kirken igen og der hos Alteret i Koret sluttede og beseglede Kaldsbrevet, hvilket jeg til Kaldsmændene leverede, som igen det skulde til Hr. Lauritz Hansen overlevere, med Hjertens Ønske, at Gud vilde ramme sin Ære og Menighedens Bedste.

Kaldsbrevet var i sin Stil, som følger:

Vi efterskrevne: Jens Zachariæsen (osv.), alle Bomænd paa Fæø under Fuglse Herreds gejstlige Jurisdiktion i Laaland, gør vitterligt ved dette vort aabne Brev, at eftersom vi alle og hver besynderligen er af mange Sognemænd her paa Fæø efter Kongelig Majestæts vor allernaadigste Herres Ordinances og Recesses Lydelse saaledes kejsede og udnævnte, at vi haver Fuldmagt udi den hellige Trefoldigheds Navn med hæderlige og vellærde Mand, Hr. Jacob Clausen, Sognepræst til Errindlev og Oelstrup Sogne og forordnede Provster i Fuglse Herred hans Raad og Samtykke at kejsede og udvælge retsindig, lærd Mand, Hr. Lauritz Hansen til vor rette Sjælesørger og Sognepræst til Fæø Kirke udi Sal. Hr. Lauritz Jørgensens, afgangne (afdøde) Sognepræstes Sted; — Da haver vi 7 Mænd efter foregaaende almindelig og alvorlig Bøn til Gud, af den Fuldmagt og Myndighed, som os given er, christeligen og vel raadført os med bemeldte velforordnede Herredsprovst, Hr. Jacob Clausen og saa med hans Raad og Samtykke haver udvalgt og kaldet og nu ved dette vort aabne Brev foruden al Simoni (d. e.: Køb og Salg af gejstlige Embeder), Gunst og Gave udvælger og kender denne Brevviser (Indehaver af Brevet), hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Hansen, som hidindtil haver været Medtjener i Ordet til Fæø Kirke, herefter at være vor rette Sognepræst til Fæø Sogn og Kirke, dog med saa Skel, at hæderlig og højlærd Mand, Doctor Lauritz Jacobsen, vor ærværdige Hr. Biskop og Superintendent i Fyns Stift kender hannem udi Lærdom og Levned dertil duelig og bekvem til Guds Ære og alles vores Salighed at forfremme, og han saa af Kongelig Majestæts Stiftslænsmand bliver dertil konfirmeret og stadfæstet, da vi alle og hver paa egne og menige

Fæø Sognefolks Vegne lover og forpligter os til herefter at holde og kende bemeldte Hr. Lauritz for vor rette Sognepræst og Sjælesørger, at bevise hannem al den tilbørlige Ære og Lydighed, som vi hannem paa Guds og sit Embedes Vegne pligtige er efter Guds Ord og Ordinansen, saa og at lade hannem godvilligen faa og nyde til sin Underholdning (Underhold) al den sædvanlige Rente og Rettighed udi Tiende, Offer og andet, som andre vore afgangne Sognepræster før hannem af Arilds Tid haft haver hidindtil og endnu efter Ordinansens, Recessens og Landsens gamle Sædvane med al christelig og tilbørlig Forbedring i alle Maader bør at bekomme ubehindret i rette Tid og til gode Rede, al den Stund og saalænge han igen skikker sig imod os udi Lærdom og Levned, som en ærlig, hæderlig, from og retsindig Sognepræst bør at gøre, som han for Gud og sin tilbørlige Øvrighed vil bekende og forsvare.

Til ydermere Vidnesbyrd trykker vi 7 Mænd med Provsten, Hr. Jacob Clausen vore Signeter under paa dette vort aabne, frie Kaldsbrev. Givet og samtykket udi Fæø Kirke den 17. Decembris Anno 1658«.

Provsten fortsætter: »Saa efterdi jeg ikke kunde fortøve til om Søndagen, det gjordes og ikke nødigt, efterdi et lovligt Kald uden Modsigelse sluttet var, da begærede jeg, at Kaldsmændene dette Kaldsbrev vilde til Hr. Lauritz Hansen overlevere Søndagen næstefter, nemlig Dominica quarta Adventus (4. Sønd. i Advent), paa det at dette hellige Kald, som 7 Mænd med al Menighedens Fuldmagt havde givet, kunde og paa hellig Tid og Sted for den ganske Menighed kundgøres« — Provsten vilde gerne omgive OVERRÆKKELSEN med al den Højtidelighed, som Tid og Rum kunde give, i Stedet for, at de stak Papiret ind til ham i hans Stue. —

Men Provsten var ikke færdig, han fortsatte: »NB. Noget derefter kom Jens Zachariæsen, Foged paa Fæø, herover (til Errindlev) og gav mig til Kende, at alting var forhandlet (udført) efter mit Raad, saa den ganske Menighed var vel tilfreds og takkede Gud«. —

Ogsaa det vanskelige og pinlige Spørgsmaal om Forsørgelse af Enken blev løst ved, at den heldigvis ugifte Kapel-

lan samtidig med Sognepræsteembedet overtog hende og lovede at gifte sig med hende. Provsten skrev derom:

»Efter at dette var lovligt forhandlet, da blev det Hr. Lauritz Hansen foreholdt, at det er og Øvrighedens Vilje, naar Præsteenkerne ustraffelige og til Ægteskab bekvemme er, at de med begge Parters Samtykke kan paa Stedet forfremmes, hvilket og Kaldsmændene efter lovligt givne Kald (der siges, at det var *efter*, at Kaldet var ham givet, men det har jo nok været en aftalt Sag mellem ham og dem, der valgte ham). — Dertil var Hr. Lauritz villig baade at svare og give Haand fra sig (forpligte sig skriftligt), at han vilde forholde sig saa mod Enken, at hun skulde være tilfreds; han tænkte og ikke andet end hende i fremtiden, om Gud vilde, at ægte, dersom og hendes Hjerter og Vilje dertil kunde falde«.

Nu stod der for Præsten blot tilbage at dæmpe Lensmandens Vrede, hvis Præstekandidat jo var bleven forbigaaet. Han skrev da til Christoffer Lindenow, at han tog fejl, naar han troede, det var ham, der skulde konfirmere Kaldelsen; det var Stiftslensmanden paa Aalholm, det tilfaldt. Han skrev ogsaa, at han, Provsten, af Hensyn til Nykøbing Lénsmands Ønske havde udsat Præstevalget et Par Dage for at give den unge Hører fra Nakskov, Gert Eriksen, Tid til at møde, men da han ikke kom, maatte han, ogsaa af Hensyn til Vintervejret, slutte Handlingen og rejse fra Fejø. »Saa var mig intet kærere og ønskeligere end, at jeg nogen Tid kunde Eders Fromhed (en mærkelig Titulatur!) i nogen Maade gratificere (være til Vilje). Jeg lod og Gertrud Erik Nielsens det forstaa, at hun vilde rejse lige hjem og bestille det (lave det saaledes), at hendes Søn, Gert Eriksen om Andendagen skulde komme med sine Testimonia (Examensattester osv.) at lade sig indtegne, men han kom ikke«.

Vi maa bide Mærke i denne forbigaaede Gert Eriksen, han blev siden Kapellan hos Provsten og saa Sognepræst i Kettinge, men han glemte aldrig Hr. Lauritz Hansen, at han var bleven foretrukken for ham her paa Fejø, og i Aarene 1662—64 var han yderst virksom for at faa ham dømt og afsat, ligesom Provsten, Hr. Jacob Clausen vistnok

af ham lod sig ophidse til at forfølge vor Præst; men det er en anden Historie, vi senere kommer til.

Der ligger i Fejø Kirke foran Alterets Knæfald 5 Gravstene, hvoraf de 3 har nogenlunde læselig Indskrift, mens de 2 er udslidte. Paa den brede Træramme om en af dem staar med ophøjede Bogstaver: »HER LIGER BEGRAFVEN S (salig) GIERTRUD HANSDAATTER — — SOM BOEDE HER I FÆØE PRÆSTEGAARD — AAR OG DØDE DEN — DECEMBER 1658«. — Hvem mon hun har været? Mon hun ikke har været en Datter af Præsterækkens No. 6, Hr. Hans Lauritzen, som var her fra 1613 til 1621? Hendes Morbroder, Hr. Søren Brun blev Præst her i 1621, og efter hans Død i 1633 kan hun af Efterfølgeren have faaet Ophold i Præstegaarden, hvor hun saa er død omtrent samtidig med ham. At hun har været af Præsteslægt, ses af, at hun fik sit Lejersted foran Alteret.

I hele Aaret 1659 foregik intet nævneværdigt paa Tinget, vel sagtens, fordi der foregik for meget paa Øen mellem Fjenderne og de stakkels Fejøfolk, som ikke fik Lov til at samles paa Tinge og passe deres egne Sager.

Men i 1660 tager man atter fat under Ledelse af Foged og Dommer Jens Zachariesen. Han staar tituleret »Ærlige og velforstandige Mand« eller »ærlig og velagt« Mand; af og til, naar Fogeden havde nødvendig Ærinde udenøs, kunde en anden paa Øen træde i hans Sted, f. Ex. den 7. December, hvor der »bleff holden Ting paa Fæøe aff Oluff pedersen smid, boemand i Østerbye paa Fæøe, formedelst Fougden Jens Zachriesen paa landsens wegne hauer verett forreist till Kiøbinhaffn hoes hans Mayestæt effther Øffrighedens befalling och icke endnu er hiemkommen«. Vi ved, hvad Ærinde Fogeden havde hos Kongen: Landet var totalt bankerot efter Svenskekrigen, og for at bygge alt op var Penge nødvendige. Der blev da paalagt en Extraskat, som skulde svares af alle, unge og gamle, »af Mandskøn og Kvindeskøn«, 8 Skilling af hver at erlægge Juleaften 1660, og det, skønt næsten alle Gaarde og Huse var lagt øde. Vi har en Beskrivelse — ikke just malende, men dog til at faa Forstand af over disse Ødelæggelser her. Lad os læse:

Småstykker.

Lidt om kirkeskibe, særligt votivskibet i Aastrup kirke.

Rundt om i Danmarks kirker træffer man de såkaldte »kirkeskibe«, det er små udskårne og tilrigoede skibsmodeller, ophængt i kirkerummet, ofte anbragt til tak eller minde i anledning af særlige begivenheder eller blot til pyd. I reglen opfatter man kirkeskibene symbolsk, men man ved ikke helt nøje, om de symboliserer St. Peders skib, som Kristus talte fra, eller Noahs ark eller blot i almindelighed skibet, der fører de troende frelst gennem livets bølger. Måske ligger der den samme symbolik i kirkebygningens »skib«¹). Kirkeskibene er som oftest skænket af søfolk med særlig tilknytning til vedkommende kirke. Det var jo som regel netop søfolk, der forstod sig på at bygge sådanne modelskibe.

Kirkeskibene rækker langt tilbage i historien. Det først omtalte danske skib henføres til St. Olai kirke i Helsingør 1560, men det er gået tabt. Det samme gælder et kirkeskib i Branderslev fra 1690 og et i Sandby. De ældst bevarede er et orlogsskib i Ho kirke (ca. 1600) og orlogsskibet »Randers« i Randers' St. Morten fra 1632 (hvis den påmalede datering er rigtig). Herefter følger et skib fra Femø fra ca. 1640 (i Stiftsmuseet) samt »Trefoldigheden« fra Sejro kirke, dateret 1659. Fra 1760 stammer et kirkeskib fra Arninge (i Stiftsmuseet).

»Trefoldigheden« fra Sejro såvel som »Constitutionen« i Birket kirke hører til de såkaldte votiv- eller takkegaver, mens kirkeskibet i Rødby, ifølge traditionen fra Christian IV's tid (rep. 1741), samt et senere fra 1741 blev skænket »Kircken til Prydelse« af 13 sømænd²), og fregatten »Kronprins Frederik« i Nykøbing F. er i henhold til et dokument i skibet skænket 1891 af 64 sømænd »til pyd for kirken,

en gave til menigheden«. I Gloslunde kirke ophængtes 1877 skibet »Jørgen Anton« som mindegave for to omkomne sømænd.

Opfinderen Peter L. Jensen, Chicago, der er født på Falster, har særligt henledt opmærksomheden på det gamle kirkeskib i Aastrup kirke. Dette skib, som stammer fra 1747, var først anbragt midt i kirken, men hænger nu i tårnrummet. I »Danmarks Kirker«³⁾ anføres, at det forestiller tremastet fregat »Prins Christian« med udskåret gallion og agterspejl og er skænket af »skibskarlene her i sognet« (altså formentlig i 1747). Henningen⁴⁾ siger, at skibet omtales som skænket af »skippere i Hesnæs«. Den sidste version er blevet bekræftet af toldopsynsmand Cornelius Skytte og hans efterfølger Gerløv Hansen⁵⁾, der ligeledes oplyser, at kirkeskibet i 1860 af den gamle færgemand ved Grønsund, Jens Chr. Pedersen⁶⁾, fik en oppudsning af skroget og en ny rig, således at det blev en tro kopi af lineskibet »Christian VIII« fra Eckernførde. Den gamle færgemand var selv om bord i »Christian VIII« og var en af dem, der reddede livet ved at kaste sig i vandet, inden skibet sprang i luften, dog kun for at falde i prøjsisk fangenskab.

1925 blev skibet påny istandsat. Arbejdet udførtes af lodsens i Grønsund. Det oplyses⁵⁾, at ved denne lejlighed konstaterede Nationalmuseet kirkeskibets lighed med »Christian VIII«.

Rud. Bertouch-Lehn.

Noter.

¹⁾ Henning Henningsen: Kirkeskibe og kirkeskibsfester (i Søhistoriske Skrifter III, 1950, s. 30 ff.). Her siges det også, at der foreligger mulighed for en forveksling mellem de græske ord *naós* = tempel og *navs* = skib. — ²⁾ C. Haugner: Rødby Købstad og Fuglse Herreds søndre Del, 1928, s. 47. — ³⁾ Danmarks Kirker, Maribo Amt, hefte 15, s. 1474, jfr. Hofmans Fundationer (1760) VI, 2. afd., s. 156. — ⁴⁾ Henningsen smst. s. 150. — ⁵⁾ Henningsen smst. s. 150. — ⁶⁾ Toldopsynsmand Cornelius Skytte († 1954), »den gamle Færgegård«, Grønsund, og hans efterfølger i embedet, Hans Gerløv Hansen, »Færgehuset«, Grønsund. — ⁶⁾ Bedstefader til Peter L. Jensen.

Aageby kirkedørs laas og hængsler.

Låsen med nøgle til Aageby kirke har efter kirkens nedrivning siddet i døren i det tidligere våbenhus, nu ligkapel ved Landet kirke. Døren med lås blev engang udskiftet, formentlig efter 1856, da min bedstefader, murermester Johan Vøls, dette år flyttede fra Vesterborg til Opager. Da bedstefader byggede sit malthus, havde han købt kirkedøren og satte denne som dør i huset. Da malthuset efter hans død i 1910 blev nedrevet, var døren rådden. men låsen med nøgle opbevarede i mange år på min faders stuehusloft. Efter mine brøders død afleverede min søster, parcl. frk. Frederikke Vøls låsen og nøglen til Stiftsretsret i Maribo. Hængslerne til døren sidder derimod stadig på min søsters vognport på ejendommen matr. nr. 13, Opager Skov, hvor de har siddet siden 1910. De er forsynet med ornamentter og er af svært jern. Deres længde er godt 1 meter.

Selv de sidste levn fra Aageby kirke har således haft en omtumlet skæbne.

Elisa Vøls.

Angående Aageby kirke iøvrigt henvises navnlig til Hist. Samfunds årbog 1923, side 47 og 1939, side 94.

Red.

Fra bogverdenen.

Aarestrups
breve til
Chr. Petersen

Elskere og beundrere af Emil Aarestrups digtning har i efteråret 1957 fået en bekræftende oplevelse i Morten Borups fremragende udgivelse af Aarestrups breve til Chr. Petersen, ungdoms- og manddomsvennen, der i lige høj grad leverede Aarestrup alt åndeligt nyt fra hovedstaden og forsynede hans køkken og spisekammer, vinkælder og konsultation med alt fra gængse kolonialvarer til forfinede rarieteter, vanskelige bandagistvarer o. s. v. med udstrakt og forlænget kredit — og ofte grov kritik over priserne.

I det Petersenske købmandshjem i Vestergade i København kom i 1830'erne og 40'erne et ikke ueffent udsnit af det studentikose, det kunstneriske og det borgerlige københavnske selskab — spændende fra digterkongen Oehenschläger til vismanden Søren Kirkegaard, fra poesiens mester Chr. Winther til arkæologen P. O. Brøndsted. Desuden skuespillerne Rosenkilde og N. P. Nielsen, malere som Købke, Marstrand og Constantin Hansen, musikere som Frölich, Glæser, Paulli, politikere som A. S. Ørsted og D. G. Monrad.

Emil Aarestrup havde været husven fra studietiden, og efter at han flyttede til Nysted og Saxkjøbing — ja, helt frem til Odensetiden — indlogerede han sig frimodigt — under egne ret hyppige besøg i København — og efterhånden nød hans hustru og børn samme venlighed. Den gæstfrie købmandsfamilie tog utrættelig imod — ydede hjælp, udlæg, kredit, og et utal af kommissioner udførtes næsten uden ophør — og som regel kun med fagre ord som honorar.

Det fremgår af Aarestrups breve, at han har beundret Chr. Petersens modsvarende breve, som han roser og kom-

plimenterer. Desværre er de Chr. Petersenske breve forsvundet, så samlingen er ensidig Aarestrup'sk med ialt 136. Mange af disse har tidligere været gengivet i uddrag og omtales f. eks. af Georg Brandes, Nicolaj Bøgh, Hans Brix og Oluf Friis. Men helheden, der spænder over 30 år, er så berigende fuld af detaljer, at først denne samling rigtig får alle facetter i digterens personlighed frem.

Det ville have været yderst værdifuldt, om Chr. Petersens åbenbart stærkt inciterende breve også havde været bevaret, såvist som han ville have været en storartet kilde til forståelse af kulturlivet i hovedstaden, mens enevælden sank sammen netop for det frisindede borgerskabs målbevidste vilje til magt.

Iøvrigt var Chr. Petersen ikke blot betydelig købmand, men kaptajn i borgervæbningen. Han havde desværre hang for flotte vaner og gik 1850 fallit, hvilket gjorde Aarestrup meget ondt, men dog også i hans trøstbreve farisæisk medførte lidt for mange og lidt for moraliserende formaninger, der ikke lyder lige godt i den aldrende satyrs mund. Nå, en fallit dengang var jo en såre alvorlig sag, så selv debitorer kunne løfte pegefingern mod tidligere elskede kreditorer. Det skal siges til ære for stiftsfysikus i Odense, at han dog ikke forlod hørkræmmerens synkende skude, som visse andre gamle venner gjorde!

Den Aarestrupske brevsamling rummer ingen store overraskelser og ingen nye problemer. Men hvor er de levende og sprælske som helhed og fint tonede i poetiske udtryksmidler. De tegner livsbilleder af digteren og hans ven og strålende karakteristiker af de pårørende. Hele epoken bliver så levende, at kun noget fra selvbiografien, der dog sigter herpå, ligesom når frem til den udkrystallisering, disse breve resulterer i. Man får tusinde glimt af københavnerstudenten, der forpagter provins og bondeland — og dog samvittighedsfuldt hjælper patienter ved dag og nat på evige rundfarter. Man oplever hans næsten barnlige glæde, når Aalholm, Engestofte og Oreby indbyder huslægen til middag. Han kan fantasere sig helt ind i slaraffenland i udmalingen af den lykke, han gør. Han refererer til kreti og pleti dette

sande, overdådige liv, hvor champagnen perler og amoriner flagrer om den fedladne doktormand, der — med eller uden egen fantasi medhjælp — føler sig feteret og forkælet, gerne altid ømt forelsket — og som i erindring og forventning fejrer virkelige eller dagdrømte sejre! — Det har lunet ham mangan en vinternat i snestorm, når han i lægestolen rullede hjem til en vagtsom hustru med efterhånden 12 reale børn af eget opdræt i Nysted eller Saxkjøbing. Hvor var han en stor digter! Men hvor var han også en omsorgsfuld mand og fader — trods den tuberkuløse komtesse, den mosaiske Nystedjomfru — og professor Hans Brix' alimentationsbeskyldning!

Aarestrups breve viser som hans digte, hvilken vældig formens og fornemmelsens mester, han var. Han er saglig, nøgtern, fantastisk, følsom, koldsindig, varm, forfløjen. Han ironiserer og satiriserer. Han er vildt vovet her og snævert snerpet hist.

Og han er forbavsende moderne — skønne klassiske vendinger er fra hans pen mærkeligt levende, så selv romantiske former har realistisk indhold. At de 136 breve rummer et livsløb, og at etiske problemer skarer sig stedse stærkere blandt æstetiske er vel naturens gang. Vel beundrede han Søren Kirkegaard, men blev ikke enten-eller-mand. Tværtimod, han var både-og, i hvert fald i indre lyst.

I sit eget jomfrubur holdt han kysse-øvelser med døtrene, og bag sit skrivebord drømte han dristige drømme. Men oplevelserne afblæstes og drømmene forduftede, når hans nidkære frue fremtrådte — og med dramatisk verve omformede han situationerne, så hun faktisk nu og da troede — trods viden om hans listighed — at hun spillede solo på hans hjertes strenge.

Det var såre menneskeligt, at han blev ældre, konservativere og noget moraliserende. Det lyder dog klart ud af de senere breve, at han anstrengte sig som borger og samfundsstøtte. Men han gik ikke i kloster og med stor humoristisk sans bevarede han — trods odenseansk påvirkning — sin appetit på livet!

N. P. Nielsen.

I Östergötlands och Linköpings Stads Museums meddelelser for 1956—57 har *Andreas Lindblom* givet en særdeles bemærkelsesværdig fremstilling af *Birgittinerringens historie*, en fremstilling, der må interessere os, ikke mindst fordi vi i Maribo er i besiddelse af et par af disse ringe (deponeret i Nationalmuseet, men i Stiftsmuseet findes gode afstøbninger).

Andreas
Lindblom:
Birgittiner-
ringen

Det ville være fristende og berettiget her at referere professor Lindbloms afhandling i sin helhed, dersom ikke allerede afdøde nationalmuseumsdirektør, dr. Poul Nørlund — som Lindblom blot citerer i en fodnote — havde fortalt birgittinerringens historie (i Lolland-Falsters Historiske Samfunds årbog 1934). Vi skal derfor indskrænke os til at anføre, hvad nyt prof. Lindbloms fremstilling måtte bringe.

Og der er virkelig noget nyt. Ikke alene er der siden dr. Nørlunds artikel fundet endnu en birgittinerring (i Pirita 1925, jfr. nedenfor), men prof. Lindblom har i sin fremstilling tilstræbt at belyse birgittinerringens udseende, funktion og kendemærke klarere end hidtil ved hjælp af alt forhåndenværende materiale, medens dr. Nørlund væsentligst har beskæftiget sig med forholdet mellem Maribo- og Vadstenaringen.

Udseendet — former, ornamenten og materialarter — er, siger Lindblom, ikke afgørende. Religiøse ringe med vekslende udseende var meget almindelige i middelalderen. De blev brugt såvel af lægfolk som i klostrene. I den hellige Birgittas REGULA SALVATORIS foreskrives, at biskoppen sætter ringen på nonnens finger, men iøvrigt findes der ikke, anfører Lindblom, i klosterreglerne forskrifter om, hvorvidt en nonnering skal bæres — skønt skikken, som af Nørlund oplyst, allerede var almindelig i den oldkristelige kirke — endsiige om den skal følge den pågældende i graven. Selv indenfor birgittinerordenen vekslede skik og brug i så henseende.

Man skal derfor efter Lindbloms mening være meget varsom med at afgøre, om en birgittinerring foreligger. Det er først og fremmest fundstedet, der er det vigtigste indicium. Vadstenaringen, som fandtes under selve klosterkirkens gulv, kan der nu ingen tvivl herske om, saa meget mere, som den

bærer indskriften SANCTE BERITA. Ægte birgittinere er uden tvivl også de andre ringe, som er fundne ved forhåndenværende eller forsvundne birgittinerklostre, såsom Maribo og Pirita (Mariendal) og ved Tallin (Reval), hvilke ringe tillige har meget stor lighed med hverandre. Men også om ringene fra Syon Abbey (grundlagt 1415) og Altomünster (Marienmünster) må det samme gælde, selv om deres udseende divergerer noget fra de førnævnte. Dermed må ligeledes ringen fra Grodno (Polen), hvorfra den er kommet til Syon, og muligvis også den fra Pilkrog (Södermanland, fundet 1903) henregnes til birgittinerringene, siger forfatteren.

Yderligere påpeger Lindblom, at birgittinerringene efter reformationen ofte blev en salgsvare til økonomisk opretholdelse af klostrene, hvilket kan forklare fund i betydelig afstand fra sådanne.

Afhandlingen er ledsaget af fortræffelige gengivelser af 15 sikre eller formodede birgittinerringe.

M. de Fontenay.

Johs.

Brøndsted:
Danmarks

Oldtid I (1957)

Enhver med interesse for Danmarks historiske tid kender professor, dr. phil. *Johs. Brøndsted*s i 1938—40 udkomne værk om *Danmarks Oldtid*, et enestående værk af Nationalmuseets nuværende direktør.

Af dette værk foreligger nu 1. bd. af den af forfatteren selv gennemsete og reviderede udgave. Det vil være naturligt i denne forbindelse her at fortælle, hvorfor værket nu udkommer påny.

I de siden 1940 forløbne 17 år er der sket en stærk udvikling indenfor den arkæologiske forskning. Ikke blot er publikums interesse stadig voksende og nye betydelige fund er gjort — i sidstnævnte henseende fundene i Aamosen, i Korsør Nor og ved Jydstrup — men tillige er der indenfor videnskaben sket en stærk udvikling. I denne forbindelse skal navnlig peges på geologiens, fysikens og kemiens voksende betydning for arkæologens arbejde — vi behøver blot at tænke på de nye dateringsmuligheder ved C-14 metoden og pollenanalyse.

Endelig har nyudgaven draget betydelig fordel af frem-

skridtet indenfor fotografien, således at værket er blevet udstyret med en mængde glimrende tildels farvelagte illustrationer, for hvilke den største del af æren tilkommer fotograf Lennart Larsen. —

Med det nu foreliggende dobbeltbind 16—17 vedrørende Maribo Amt er *Nationalmuseets* værk om *Danmarks Kirker* afsluttet for dette amts vedkommende. På siderne 1481—1602 indeholdes en yderst værdifuld kunsthistorisk oversigt over amtets kirker.

Danmarks
Kirker, udg.
af National-
museet

I de foregående hefter fik vi alle fakta vedrørende kirkerne og deres inventar. Med de sidste hefter giver Nationalmuseet os indblik i de drivende kræfter og ånden bag tingene.

Først behandles spørgsmålet, om Falster- og Lollandlisten i Kong Valdemars Jordebog eller om kirkernes bygningsstil indeholder fingerpeg om, hvem der oprindeligt lod bygge (*ejede*) kirkerne, men efter en række betragtninger må sagen dog stå hen i det uvisse. Heller ikke gennem kirkernes størrelse eller stil kan man med sikkerhed finde frem til virkelige *mesterfællesskaber*, selv om visse grupper kan opvise lighedspunkter på nogle områder, navnlig når geometriske og ornamentale synspunkter ligger til grund. Der findes iøvrigt en meget overskuelig fortegnelse (og en kortplan) over de forskellige kirkearkitekturtypers kendemærker og fordeling i landsdelen — nemlig i hovedsagen 13 naturstenskirker og de øvrige 84, af hvilke de fleste er romanske i deres oprindelige anlæg.

Der fortælles ligeledes om *bygningsmaterialerne*, deres herkomst og behandling samt om murtekniske regler og de forekommende mindre afvigelser herfra, f. eks. den meget sjældne tovsnoningsprofil paa Errindlev kirkes granitsokkel.

Væsentligt nyt synes det, at man ved hjælp af omfattende opmålinger har søgt at danne sig en mening om de almene principer for kirkernes *grundplan*. Usikkerhedsmomenterne er dog mange; vel kan man som regel lægge en fod som mål til grund i den enkelte kirke, men dette mål kan divergere mellem lybsk, romersk og sjællandsk fod fra kirke til kirke,

uden at der derfor kan gives forklaring. Dog er det fastslået, at den lybske fod ikke indgår i naturstenskirkene, som har romersk eller sjællandsk fod. Interessant er også konstateringen af, at Søllested kirke, med (den for romanske kirker typiske) apsis anbragt direkte på skibets gavl, er af oldkirkelig type (ellers mest i Friesland og Jylland). Som — eneste — regel gælder, at nogle af disse kirkers planer er bygget over kvadrater. Med hensyn til teglstenskirkenes grundplan kan man derimod finde, i større eller mindre omfang, i samme kirke anvendt trianguleringer og kvadreringer. Man kan på grundlag af disse regler til en vis grad opstille grupper af kirker, særligt når murværk og tårne inddrages i betragtningen, men grænsen er naturligvis flydende. De oprindeligt gotiske kirker på landet er kun få i tal. Kirkerne i de store købstæder er alle sengotiske (omkr. 1420) og har derfor ikke haft mulighed for at påvirke landsbykirkerne.

Er der visse regler for kirkernes grundplan, gælder noget tilsvarende for deres *facader*; dog kan store tilfældigheder forekomme. Men trods alle fejlkilder kan der på bogstavelig talt alle lolland-falsterske kirker skimtes en række regler og metoder, der vel er varierende, men dog optræder med så stor hyppighed, at de ikke lader sig afvise som tilfældigheder. Således synes kvadratinddelingen et bærende træk i naturstenskirkernes samt de ældre teglstenskirkers facader. Men med teglstenskirkerne sker en videreudvikling af det geometriske system. Helt ny er konstateringen af »det gyldne snit« (reglen om, at den mindste længde forholder sig til den største som den største til summen af de to) i en række kirker. Ja, saa gennemført er geometrien, at det lille mandshoved, der tilsyneladende tilfældigt kigger ud af gavlens midtblænding på Maglebrænde kirke, netop sidder i trekantens top. Og det geometriske system følges helt op i den højgotiske bygningsstil f. eks. Sct. Annæ kapel ved Stubbekøbing kirke. Hvilket tilsammen viser, at der virkelig til grund for bygearbejdet må have foreligget en af en »arkitekt« udarbejdet tegning. Vi vil næppe heller være i tvivl om, at det netop er disse geometriske systemer, der skaber den ophøjede ro og balance i vore kirkebygninger.

Hertil føjes i oversigten nogle betragtninger over, hvorfra impulser med hensyn til vore øers kirkearkitektur kan være hentet. Som vi har set, udgår Lybæk ganske vist med hensyn til naturstenskirkerne. For teglstenskirkerne vedkommende har man fundet visse slesvigske detaljer (Fyn og Sydsjælland frembyder kun lighed i rigdom af detaljer), således at man i henseende til disse kirker ikke kan komme bort fra en vis slesvig-lybsk, altså en nordtysk impuls. Men, siger Nationalmuseet, alligevel er øernes kirker med deres detailrigdom og rejsning ikke tyske, og man kommer til den bemærkelsesværdige slutning, at de lolland-falsterske kirker udgør en arkitektonisk enhed, som i udpræget grad har bearbejdet og optaget fremmede motiver, hvor man fandt dem. Man kan derfor sikkert med rette tale om *den lolland-falsterske skole* (jfr. F. Beckett og Jan Steenberg). En af de få helt selvstændige lolland-falsterske detaljer, som ellers ikke kendes i dansk og heller ikke i slesvigsk arkitektur, er de udkragede gavlkonsoller over langmurens hjørnelisener.

Endelig er der spørgsmålet om kirkernes datering. Under hensyn til, at overdragelsen af kaldsretten til Halsted kirke fandt sted i 1177, det eneste skrevne dokument, vi kan holde os til, sætter Nationalmuseet som ældste sikre grænse for naturstenskirkerne ca. 1150 — kirkebyggeriet gik sin gang uanset ydre ufredstider — medens byggeriet af de romanske teglstenskirker, ialt omkr. 70 stykker, skønnes at sætte ind ved 1220—25 og slutte omkr. 1270—75, d. v. s. i begge tilfælde lidt afvigende fra Jan Steenbergs antagelse. —

Selvom tidsgrænsen mellem romansk og gotisk stil naturligvis er flydende, vil nationalmuseet antage, at den sidstnævnte stil vandt indpas lidt før 1300 og varede til henimod 1400, fraset Maribo (1416—66), Nykøbing og Nakskov (begge 1419). Denne datering kan til en vis grad støttes på kalkmalerierne og det ældste løse inventar: korbuekrucifikser, døbefont o. l. I Horbelev og Nr. Kirkeby er kalkmalerierne tidsfæstede til o. 1200, i Stadager 1250, i Stubbekøbing 1250—1300 osv. Det vil sige, at disse kirker må datere kortere eller længere tilbage end de anførte årstal.

Hermed er hovedproblemerne i de lolland-falsterske kir-

kers arkitekturhistorie blevet belyst, nemlig spørgsmålet om kirkernes bygherrer (ejere) og deres bygmestre, som dog endnu er uløst, og spørgsmålet om et planmæssigt kirkebyggeri, der er blevet bekræftet ved konstateringen af en bestemt måleenhed og bestemte geometriske forhold, en antagelse som kunsthistorikerne (Wilh. Wanscher og K. Gottlob) tidligere er gået imod. Endvidere er spørgsmålet om kirkernes datering blevet fastslået. Endelig støttes den antagelse (F. Beckett og Jan Steenberg), at kirkernes stilmæssige holdning tenderer henimod en særlig lolland-falstersk skole, selvom det i oversigtens begyndelse udtales, at dette synspunkt dog endnu ikke er endelig afprøvet.

Dette må siges at være overordentligt værdifulde resultater af Nationalmuseets kulturhistoriske undersøgelser.

Yderligere redegør oversigten for en række arkitektoniske detaljer med hensyn til mur- og tømmerværk samt for glas-malerier, træskærerarbejder m. m.

Til oversigten slutter sig et udførligt og uundværligt sag-register og et ikke mindre værdifuldt navnerregister. —

Leonora Christinas levnedsskildring, skrevet på fransk, har længe været kendt i Danmark fra en, dog ikke ganske korrekt, afskrift fra 1740, som blev udgivet første gang af S. Birket-Smith i 1871 og påny af Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen i 1949 tilligemed Jammersmindet. Men det originale manuskript til selvbiografien blev først fundet 1952 i Altona; det købtes til Danmark af redaktør Henry Helsen og befinder sig nu i det Kgl. Bibliotek, hvorfra det i sin tid var blevet ulovligt fjernet.

Manuskriptet er nu af *Foreningen for Boghåndværk* blevet udgivet i en smuk facsimileudgave, der er ledsaget af oversættelse til dansk samt indledning og oplysninger, alt af professor *Bøggild-Andersen*. Indledning og oplysninger er atter gengivet på fransk af G. Crèneau Liisberg.

Denne biografi nedskrev Leonora Christina 1673 »i hast« i Blå Tårn til brug for dr. Otto Sperling d. y., og manuskriptet blev uds muglet til denne (Sperlings fader var som Ulfeldternes læge og fortrolige blevet indsat i Blå Tårn sam-

tidig med Leonora Christina). Hensigten med biografien, siger geheimearkivar Hans Gram i en påtegning på manuskriptet, var, at dr. Sperling deraf kunne gøre uddrag til indføjeelse i et af ham planlagt værk »Om Lærde Kvinder«. Selv siger hun i biografens slutning, at han, Sperling, må betjene sig af denne efter sit forstandige skøn, på hvilket hun stoler, medens hun for afsnittet om intrigerne mod hendes ægteskabelige lykke bemærker, at hun er overbevist om, at denne historie ikke vil blive set af nogen, og at han ikke vil beholde den efter at have læst den. Efter Sperlings død kom m. s. til en vis Reitzer, der ifølge Grams paategning i 1721 solgte den til indlemmelse i Frederik V's bibliotek.

Selvbiografien begynder med en beretning om hendes fødsel, fortsætter med hendes barndom, ungdom og tidlige ægteskab med Corfitz Ulfeldt, deres omflakken fra land til land, og ender med hendes arrestation i England, hjemkomst, fængsling og forhør i København.

Det er derfor naturligt, at Jammersmindet, som Leonora Christina først skrev året efter, altså i 1674, ikke omfatter hele den første del af biografien, men alene det sidste afsnit, idet dette gøres til genstand for en udførligere fremstilling.

Allerede denne biografi bærer vidnesbyrd om Leonora Christinas urokkelige troskab mod sin ægtefælle, hendes mod og snarraadighed i farens stund og hendes karakterstyrke i modgang og ulykke, men hendes fortællestil kommer dog antagelig af sproglige grunde ikke til samme udfoldelse i den franske biografi som i Jammersmindet. Biografien er dog et i høj grad historisk og menneskeligt dokument, hvis fornyede udsendelse tjener udgiveren til ære.

En mærkelig, men lykkelig skæbne har efter mange omskiftelser bevaret disse manuskripter for eftertiden. Jammersmindet blev fundet i Østrig 1868 og hjembragt til Danmark i 1921. Selvbiografien dukkede op i Altona 1952 og kom i 1955 ligeledes hjem hertil. —

Museumsinspektør *Gudmund Boesen* har i det sidste hefte af *Kulturminster* skrevet en interessant lille afhandling om *et Guldhorn fra den udvalgte Prins Christians hof*, en afhandling, som i særlig grad har tilknytning til vor landsdel.

Gudmund
Boesen : Et
Guldhorn fra
den udvalgte
Prins Christi-
ans hof

Alligevel har vi næppe før hørt tale om dette guldhorn, som Prins Christians gemalinde Magdalene Sibylle lod forfærdige i 1650 under inspiration af det nylig fundne guldhorn fra Gallehus. Efter prinsens død skulle Gallehushornet i tilfælde af, at prinsessen døde eller giftede sig igen, forblive paa Nykøbing slot, og det er vel nok med henblik herpå, at prinsessen lod sit guldhorn fremstille 2 år efter prinsens død og medtog det ud af landet, da hun 2 år senere indgik nyt ægteskab i Tyskland.

Gudmund Boesen støtter sin skildring af Magdalene Sibylles guldhorn dels på Sponsels noget usikre omtale heraf i sit værk »Das Grüne Gewölbe« (hornet fandtes nemlig i Dresden i mange år), dels på forfatterens selvsyn. Dette selvsyn må vi være glade for, ligesom for forfatterens grundige studium af andre kilder, og for hans evne til af disse at drage positive konklusioner. Bl. a. ved et gennemsyn af fortegnelsen over prinsessens til Danmark medbragte smykker formår forfatteren at vise, at nogle af disse ældre »Kleindien«, bl. a. et stort halsbånd med de 8 dyder og 7 planeter samt vedhængende klenodie med ørn, ialt 30 dele, er blevet itubrudt og anvendt til hornets udsmykning på lignende måde som de på Gallehushornet tilføjede figurbilleder, hvilket ogsaa forklarer Sponsels usikkerhed med hensyn til hornets datering.

Endvidere tilskriver Gudmund Boesen i modsætning til Sponsel en dansk guldsmed arbejdet, nemlig prins Christians og Magdalene Sibylles hofguldsmed i Nykøbing, Langmack, der ogsaa har fremstillet en med prinsessens navnetræk og åretallet 1651 forsynet serpentinskål, ligeledes i Grünes Gewölbe.

Prinsessens guldhorn har ganske vist ikke de samme mål som Gallehushornet og adskiller sig ogsaa fra dette på andre måder, men er som Gallehushornet forsynet med en skrueprop i den ene ende. Maaske, siger Gudmund Boesen, kan man dog af prinsessens guldhorn sluttè, at Gallehushornet ikke har været snoet.

Hvor samlingen fra Grünes Gewölbe nu befinder sig, vides ikke.

Ved Kaj Munks 60-årsdag er *Niels Nøjgaards* biografi af digteren udkommet i nyt oplag under titlen: *Levnedsløb og Personlighed*, en enklere titel end den gamle.

Niels
Nøjgaard:
Kaj Munk

Samtidig er indholdet blevet forkortet, f. eks. hvad visse teologiske betragtninger angår, men desværre også med hensyn til nogle af de fine småtræk om Kaj Munk.

Iøvrigt må det forekomme imponerende, at der ellers ikke har været anledning til ændringer i den første udgaves oplysninger og vurderinger tiltrods for de mellemliggende 10 års Kaj Munk-studier.

Atter har *August F. Schmidt* glædet os med en af sine dybtgaaende folkeaktuelle studier, denne gang over *Danmarks Byremser*. Vel har han kunnet bygge på vægtige hjemlige kilder som Feilberg, Gravlund, Sv. Grundtvig, Tang Kristensen og Ellekilde, men det er vistnok første gang, at emnet er blevet gjort til genstand for en samlet fremstilling. Iøvrigt har han ogsaa studeret fremmede kilder som Rheselius (Sverige), Augustiny (Tyskland), bidragydere til Mélusine (Frankrig) m. fl.

Aug. F.
Schmidt:
Danmarks
Byremser

I afhandlingen gøres der rede for byremsernes væsen — enten blot rimede, rytmiske navneremser eller tillige indeholdende fyndige karakteristikker som udtryk for en mellem steder eller stænder rådende modsætning på godt og ondt. Byremser antages ifølge deres form og indhold affattet af de fattigste befolkningslag, mest af landevejenes farende folk, og kan dateres ret langt tilbage, for de flestes vedkommende til tiden mellem 1700—1880, men undertiden helt tilbage til 15—1600-årene. Denne byremsernes alder indebærer en betydende mulighed for overlevering af stednavnene i deres ældre former, og bogen indeholder derfor også et udførligt stednavneregister.

Byremser er hyppigst i Jylland (med Sønderjylland), på Fyn og Sjælland, men også fra Falster og Lolland findes sådanne. Fra Østsjælland er de først kommet til Falster. Remserne foreligger ofte i flere versioner, men disse kan ofte være præget af forvanskninger. En remse fra Sydfalster følger landsbyerne langs den gamle hovedfærdselsåre fra

Gedser til Nykøbing. Fra Lolland gengives en remse med mange variationer, knyttet til købstæderne.

Det er både lærerig og fornøjelig læsning. —

Gunnar Olsen:
Herregaarde
og Bonde-
gaarde (1957)

Det er vel bekendt, at der i tidens løb er skrevet en række værker og afhandlinger om herregårde og bondegårde, sognekronikker m. v. udfra historiske og topografiske synspunkter. Sjældnere er det, at der er gjort forsøg på en mere almindelig oversigt over udviklingen af godssystemet udfra en social-historisk betragtning.

Et omfattende videnskabeligt arbejde i denne henseende er nu gjort i *Gunnar Olsens* doktorafhandling om *Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525—1774*, udgivet af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie.

Undersøgelsen strækker sig over den for problemet mest interessante tid, nemlig fra livsfæstets indførelse til landbo-reformernes forberedelse, men det forhåndenværende kilde-materiale er, siges det, mangelfuldt med hensyn til tidspunkter og måder, på hvilke hovedgårdsdriftens afgørende gen-nembrud har fundet sted, samt vedrørende omfanget af bondegårdsnedlæggelser, medens man lettere kan danne sig et billede af, hvilke motiver, økonomiske eller andre, der har været bestemmende.

Interessante er de tal, der, trods alle usikkerhedsmomen-ter, opstilles for nedlæggelse af bondegårde i løbet af det omhandlede tidsrum af 250 år. Det siges dog, at selvom nedlæggelserne af bondegårde var af langt større omfang end tidligere antaget, så udlignedes de til en vis grad bl. a. af nedlæggelser af hovedgårde.

Med alle usikkerhedsmomenter taget i betragtning antager forf., at omkring 4,4 % af bondegårdene i løbet af de pågæl-dende 250 år lagdes under hovedgårdsdrift, således at ho-vedgårdsarealerne i samme tidsrum fordobledes. Stordriften kulminerede dog i årene 1660—1690. Den største nedlæg-gelsesprocent havde Lolland-Falster (6,8 %). En naturlig grænse satte dog hoveriet, der måtte have en vis balance

imellem hovedgårds- og bondegårds jord som forudsætning. Hertil kom i 1682 et forbud mod nedlæggelse af bondegårde.

Afhandlingen indeholder meget nøje undersøgelser for de enkelte landsdele, således også for Lolland-Falsters vedkommende. Og da disse oplysninger tilmed suppleres med eksempler fra enkelte gårde og landsbyer, ligger her et overordentlig righoldigt stof for lokalhistorikere, der ikke vil indskrænke sig til tørre tal, men samtidig vil give den historiske og sociale baggrund for udviklingen.

Værket er ledsaget af værdifulde oversigter bl. a. over trykte og utrykte kilder samt stednavneregister. —

Som bog nr. 57 af folkekulturelt indhold i løbet af 33 år har *August F. Schmidt* udgivet en række mundtlige overleveringer *Fra Hoveriets Dage*, samlet fra spredte oplysninger i bøger fra forskellige egne af landet.

Aug. F.
Schmidt:
Fra Hoveriets
Dage (1957)

Det, der gør denne bog så levende og giver den værdi, er det forhold, at oplysningerne gengives i den form, de er modtaget i, og at disse oplysninger hidtil ikke i større omfang har været kendt eller påagtet af ældre historiske forfattere.

Den historiske forskning har dog forlængst anerkendt den mundtlige traditions betydning som kilde, såvidt den bærer sandsynlighedens præg. Som regel ligger en historisk sand kerne bag traditionen, men, siger forf., stoffet må benyttes kritisk, navnlig når det omhandler forhold, der — som hoveriet — har sat sindene i stærk bevægelse.

De foreliggende beretninger stammer overvejende fra Jylland og Sjælland, men enkelte overleveringer fra Lolland og navnlig Falster gengives ogsaa. —

Dette fortræffelige skrift, som alle med interesse for vore folkeminder bør læse — og helst også levere stof til — indeholder i 3. hefte 1957 bl. a. en artikel om *Skikke ved søsætning og navngivning af skibe*. Denne fortæller bl. a. om sådanne skikke på Benzons værft i Nykøbing og Chr. Nielsens bådebyggeri på Fejø.

Folkeminder,
udg. af
foreningen
»Danmarks
Folkeminder«

Marius
Hansen :
Nakskovs fæst-
ningsværker

Den bedste kender i dag af Nakskov by og omegns historie er vel nok lektor Marius Hansen. Utallige granskninger og gravninger har han ledet med omvisninger, foredrag og afhandlinger i sit følge. Mest kendt er hans afhandling om *Ellebogen — Lollands Albue* i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborgs årbog 1953.

I NS-Bladet (Nakskov Skibsværfts Kvartalsblad) har Marius Hansen i 1957 påbegyndt den artikelserie om *Nakskovs fæstningsværker*. De indeholder en ganske nøje gennemgang af disse fæstningsværkers konstruktion, beliggenhed og rolle i historien, den lokale som den nationale danske historie, samt af de endnu synlige rester af disse befæstningsanlæg.

Undersøgelsen bygger i ganske særlig grad på et omfattende, tildels mindre kendt kortmateriale fra danske og svenske arkiver, et materiale, som for en stor dels vedkommende er gengivet i bladet.

I Historisk Samfunds årbog haves kun få bidrag til Nakskovs, Albuens og Slotøs historie, det sidste forøvrigt fra Marius Hansens hånd. Det ville være særdeles ønskeligt, om de nu fremkomne afhandlinger kunne indgå i Historisk Samfunds årbøger, som en naturlig og lettilgængelig placering.

Lolland-Falster
rundt, udg. af
Naturhist.
Forening for
Lolland-Falster
(1958)

I anledning af 50-året for foreningens stiftelse har *Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster* udgivet et smukt lille jubilæumshefte med titlen *Lolland-Falster rundt, skildringer af plante- og dyrelivet på vore sydligste øer*.

Efter et kort rids af foreningens historie og en smuk nekrolog over foreningens afdøde medarbejder gennem mange år, L. Kring, giver G. Dybkjær et interessant perspektiv af øernes natur. De følgende artikler behandler specielle emner indenfor plante- og fugleliv, der opviser en rigdom af arter, endog arter, som ikke findes andetsteds her i landet.

Det er en side af vore øers historie, som ikke bør overses af historikerne, og som må vække interesse og glæde i vide kredse. —

I årgang 1954 anmeldte vi bogen om Nykøbing Sygehus i anl. af dettes 100-års jubilæum. Atter kan et af byens kommunale foretagender fejre jubilæum. Elektricitetsværket fejrer sine første 50 år, hvorom elektricitetsværkets bestyrer har forfattet et lille jubilæumsskrift.

V. Elholm
Wollesen:
Nykøbing F.
kommunale
Etværk

Man kunne synes, at dette er tørt stof set fra lokal- og personalhistoriens synspunkt, men mellem alle kurver og tal gemmer der sig virkelig et stykke historie. Kampen om elektricitetsværkets indførelse kaster jo på een gang et lysskær over den tekniske udvikling fra dengang indenfor et bestemt område og over de personer, der stod midt i denne kamp.

Mange af vore læsere vil nikke genkendende til mangt og meget i skildringen. —

Rud. Bertouch-Lehn.

Årsberetning.

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes den 7. december 1957 i Nykøbing F., hvor formanden, stiftamtmand greve *Reventlow*, bød velkommen og derefter aflagde følgende beretning:

Det er med glæde, at jeg konstaterer, at generalforsamlingen i år afholdes 8 dage tidligere end i fjor, og vi nærer stadig håb om i de kommende år at kunne afholde den i november måned, som vil passe de fleste medlemmer bedst.

Midt i den ellers så regnfulde sommertid foretog Historisk Samfund lørdag den 17. august — begunstiget af strålende vejr — en udflugt, der denne gang gik til Ringsted-egnen. Det skal straks siges, at når turen fik et så vellykket forløb, skyldes det i første række de udmærkede foredrag, som førstelærer H. O. Høg holdt ved *Vrangstrup kirke*, der først besås, og førstelærer Strange Nielsen i *Ringsted kirke* og ved *Kund Lavards kapel* i Haraldsted. Det blev en stor og smuk oplevelse for alle deltagerne.

Hvad Historisk Samfunds virksomhed iøvrigt angår, kan det oplyses, at de manglende 2.000 kr. til udgivelse af *Hesnæsbogen* nu er blevet stillet til rådighed fra privat side, og at trykningen af *Hesnæsbogen* er begyndt.

Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde fandt denne gang sted i Slesvig, hvor museumsledelsen på Gottorp slot havde stillet lokaler til rådighed. Historisk Samfund var ved denne lejlighed repræsenteret ved formanden. Af Fællesforeningens årsberetning er der anledning til at fremhæve følgende:

Den allerede i fjor tilstræbte forhøjelse af statstilskudet til de historiske samfund har endnu ikke kunnet lade sig gennemføre. Derimod har staten bevilget ialt 6.000 kr. over 3 år til rådighed for en konsulent, der skal virke for fremme af interessen for lokalhistorisk arbejde og bistå forfattere ved sådant. Endelig har Dansk Historisk Fællesforening søgt om forhøjelse af statstilskudet til udgivelsen af tidsskrifter som f. eks. »Fortid og Nutid« og »Arv og Eje« samt om tilskud til lokalhistorisk skribentvirksomhed. Men også medlemsbidragene til amtssamfundene anses af foreningen for gennemgående at være for små og at burde være mindst 10 kr. årlig. Hertil skal jeg komme tilbage, når årsregnskabet er aflagt.

Som nævnt i forrige årsberetning virker Dansk Historisk Fællesforening af *afholdelse af kursus* såvel for hjemstavnhistorikere som for lærere i aftenhøjskoler o. lign., der tilrettelægger lokalhistoriske kurser. Som det vil være bekendt fra pressen, gjorde fællesforeningens formand, landsarkivar Hvidtfeldt, Viborg, på et møde i oktober måned i Nykøbing F. rede for dette arbejde med henblik på iværksættelse af et sådant

kursus her i amtet, og det er herefter tanken at søge det omhandlede kursus gennemført til foråret.

Endvidere vil jeg gerne bringe en tak til følgende institutioner og private, der har ydet bidrag til Historisk Samfund:

Undervisningsministeriet, Maribo Amtsråd, Det Classenske Fideikommis, Sparekassen i Nykøbing p. F., Den Lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond, Lollands Spare- og Lånebanks Fond, snedkermester Emil Larsen, Den danske Landmandsbank, Nykøbing F.

Til slut beder jeg pressen modtage min bedste tak for den store forståelse, den også i det forløbne år har vist Historisk Samfunds arbejde.

Kassereren, forretningsfører *Thordrup*, aflagde derefter det reviderede regnskab for året 1. april 1956—31. marts 1957.

Regnskabet balancerede med kr. 9.113,06, men udviste et underskud på kr. 422,93.

Kassereren gjorde opmærksom på, at underskudet til en vis grad kunne henføres til den vederlagsfrie udsendelse af Danmarks Riges Breve til medlemmerne, men at sådanne udgifter jo til stadighed kunne ventes, hvorfor man burde drøfte, hvorledes der kunne rådes bod på Historisk Samfunds økonomi.

Dette i forbindelse med de på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde fremkomne henstillinger gav formanden, grev Reventlow, anledning til at rejse spørgsmålet om en kontingentforhøjelse, eventuelt en nedskæring af årbogens stof eller begge dele i forening. Efter nogen diskussion vedtoges det at forhøje medlemskontingentet til 8 kr. årlig, uden at dette udelukkede en nedskæring af årbogen, i tilfælde af at tilstrækkeligt lødigt stof måtte mangle.

På formandens foranledning redegjorde baron *R. Bertouch-Lehn* for det omtalte møde i Nykøbing om hjemstavnskursus. Man var her blevet enig om ønskeligheden af afholdelse af sådanne kursus, eventuelt samlet på to dage. Dansk Historisk Fællesforenings vejledning om spørgsmålet kan erholdes hos årbogsredaktøren.

Ligeledes henledte Bertouch-Lehn opmærksomheden på betydningen af det arbejde, som udvalget til registrering af arkivalier og manuskripter udfører; de udsendte spørgeskemaer bør besvares så udførligt som muligt.

Førstelærer *Viggo Larsen* understregede betydningen af årbogens udsendelse til skolerne, som der bør tilstilles ny opfordring.

Der fremkom på generalforsamlingen ønske om fortsættelse af sommermøderne indenfor amtet ligesom før i tiden, også på steder, der allerede een gang havde været besøgt, idet mange af den yngre generation ikke har haft lejlighed til at deltage i de tidligere sammenkomster. Sagen henvistes til bestyrelsen ligesom spørgsmålet om omlægning af regnskabsåret.

Årsberetning og regnskab godkendtes herefter.

På omvalg som bestyrelsesmedlemmer var d'hrr. N. P. Nielsen, Thordrup, Viggo Larsen og Nørdrup. De genvalgte alle.

Revisorerne, som formanden takkede for deres virke, genvalgte.

På det efterfølgende bestyrelsesmøde genvalgte formanden.

Da fru Dagmar Jørgensen til bestyrelsens store beklagelse ønskede at fratæde som sekretær på grund af andet overvældende arbejde, blev dette hver overdraget til førstelærer Bendsen.

Det vedtoges at ændre regnskabsåret til 1. oktober—30. september.

Samfundets bestyrelse: *

Stiftamtmand, greve Reventlow, Nykøbing F., *formand*.

Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, *kasserer*.

Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, *sekretær*.

Sparekassedirektør N. P. Nielsen, Nykøbing F.

Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, *redaktør*.

Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F. (†)

Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.

Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.

Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.

Førstelærer A. Nørdrup, Horbelev.

Førstelærer Viggo Larsen, Øster Ulslev.

} *Redaktionsudvalg.*

Revisorer:

Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing F.

Grosserer C. H. Bjelbo, Nakskov.

Uddrag af regnskab for 1956—57:

In dt æ g t:	Kr. Ø.	U d g i f t e r:	Kr. Ø.
Medlemskontingent	5.660,00	Overført underskud fra	
Renter	52,02	1955—56	74,76
Tilskud:		Trykning m. v. af årbog 1957	6.344,30
Undervisningsministeriet ...	850,00	Forfatterhonorarer	492,86
Amtsrådet	400,00	Udgifter ved møder	628,82
Andre	1.050,00	Administration	699,52
Salg af gl. årbøger	98,30	Kontingent Historisk Fælles-	
Indgået ved møder	49,00	forening	106,30
Refusion af papirafgift	130,11	Danmarks Riges Breve	412,50
Salg af bøger og særtryk	400,70	Særtryk Clemens Petersens	
Underskud at overføre til		middelalderlige Lægeplan-	
næste år	422,93	ter	243,60
		Særtryk Fejøbogen	78,00
		Diverse	32,40
	<hr/>		<hr/>
	9.113,06		9.113,06
	<hr/>		<hr/>

Nye medlemmer (indtil 1. juli 1958).

- Aarhus Kommunes Biblioteker, Aarhus.
- Murermester Børge Andersen, Bandholm.
- Fru E. Andersen, Københavns Amtstue, Børsen, København K.
- Skræddermester Ejnar Andersen, Amagerport 18, København K.
- Købmand Niels Verner Andersen, Slotsgade 3, Nykøbing F.
- Fru Olga Andersen, Moseby Skole pr. Horbelev.
- Statsaut. Revisor Palle Andersen, Christiansmindevej, Nykøbing F.
- Fuldmægtig Thyge Andersen, Elmevej 23, Nakskov.
- Pastor Bang-Møller, Rødby.
- Lærer T. Bavngaard, Gedserodde Skole pr. Gedser.
- Restauratør Bent Berner, Christianssæde pr. Ryde.
- Fru Esther Ballerup, Holeby.
- Kordegner, Lærer Erik Bruun, Rødby.
- Forfatter V. J. Brøndegaard, Tingsted.
- Maler Axel Christensen, Grønsundsvej 28, Nykøbing F.
- Amtsvejassistent Carl Christensen, Gaabennsevej 97, Nykøbing F.
- Grdjr. Hans Ulrik Christensen, Sletterne, Fejø.
- Forstkandidat F. Günther Christensen, Nysted.
- Propr. Einar Christoffersen, Nørregaard, Hoby pr. Gloslunde.
- Propr. R. V. Clausen, Katrinedal pr. Købelev.
- Snedker Sigvald Clausen, Vestervej 33, Holeby.
- Pastor Elleby, Rødbyhavn.
- Pastor Ellekilde, Skelby pr. Fiskebæk.
- Propr. Aage Haar, Svenstrup pr. Købelev.
- Overbibliotekar Thorkild Hamming, Centralbibl., Nakskov.
- Maskinsnedker H. A. Hansen, Oksebæksvej 53, Nakskov.
- Toldopsynsmand Hans Gerløv Hansen, Færgehuset, Grønsund.
- Mejeribestyrer Hans H. Hansen, Fejø.
- Sognepræst K. Melsom Hansen, Majbølle pr. Guldborg.
- Fru Ingrid Hansen, Sortsø pr. Stubbekøbing.
- Tømrermester Johs. Hansen, Sortsø pr. Stubbekøbing.
- Grdjr. H. P. Henriksen, Andemose, Fejø.
- Husejer Rs. Iver, Horbelev.
- Redaktør Aage Jensen, Loll.-Falst. Venstreblad, Nakskov.
- Fru Anne Jensen, Dukkerup pr. Stubbekøbing.
- Malerinde Fr. Jenny Jensen, Sortedamsgade 17, III, København N.
- Ingeniør Knud Helge Jensen, Randskløve Allé 150, Kastrup.
- Børge O. Jensen, Bogtrykkervej 26, II, t. h., København N.V.
- Fru Sara Juul-Larsen, Vejrø Frugtplantage pr. Kragenæs.
- Kommunelærer Jørgensen, Algade 154, Præstø.
- Hotelejer P. Jørgensen, »Landbolyst«, Fejø.
- Grdjr. Hans Christoffersen, Teglgården, Ranum.
- Forpagter Hans Fr. Krog, Thorslunde pr. Holeby.
- Fru Elly Larsen, Winchellsgade 25, Nakskov.
- Lærer Jens Larsen, Drosselvej 22, Vordingborg.
- Lærer Johs. Larsen, Rosendahlsgade 27, Nykøbing F.
- Overlærer Frk. Lauritzen, Svingelsvej 21, Nakskov.
- Lærer Kaj Lehrmann, Brandstrup pr. V. Tirsted.
- Lyngmänn & Vangs Boghandel, Østergade 21, Nykøbing F.
- Overlæge Fru Karen Lübschitz, Kongensgade 17, Nykøbing F.
- Fru Proprietær Madsen, Øster Skovgaard, Tillitze.
- Pastorinde Fru Kirsten Madsen, Engvej 4, Maribo.
- Dyrlæge E. Møllerup, Rødby.
- Husejer Thorvald Mikkelsen, Ravnsø pr. Nørre Alslev.
- Frugtavler Johs. Mortensen, Østerby, Fejø.
- Branddirektør M. Mortensen, Bønned pr. Horbelev.
- Fru Johanne Museal, Hoby pr. Gloslunde.
- Sognepræst Knud Møgelvang, Bandholm.
- Smed Peter Nagel, Østerby, Fejø.
- Lærer Hans Erik Nielsen, Vindeby pr. Onsevig.

- Hans Nielsen, Pilestræde 60, III t. v.,
København K.
- Mejerist Olaf Juhl Nielsen, Refshale-
vej 23, Maribo.
- Sekretær Poul Nielsen, Suhrsvej 11,
Maribo.
- Postbud R. K. Nielsen, Guldborg.
- Fru Margrethe Nygaard, Østofte Præ-
stegaard pr. Nørreballe.
- Amtsvejiinspektør J. M. Olsen, Nykø-
bing F.
- Turistchef Flemming Olsen, Turist-
bureauet, Nykøbing F.
- Fru Else Marie Olsen, Gaabense pr.
Orehoved.
- Haveejer O. H. Olsen, Sletterne, Fejø.
- Axel Otte, Hesnæs pr. Stubbekøbing.
- Rentier Carl Th. Petersen, Sønderher-
red, Fejø.
- Barbermester Hans Petersen, Band-
holm.
- Assistent Frk. Else M. Ransy, Udby-
gade 19, I, København N.
- Landmand Benny Rasmussen, Kælder-
næs pr. Bandholm.
- Overlærer Georg Rasmussen, Linde-
vej 2, Bogense.
- Fuldmægtig Karl Rasmussen, Nybro-
gade 9, Nykøbing F.
- Fru Asta Ruus, Colbjørnsensvej 43,
Nykøbing F.
- Overassistent O. Schjerbeck, Vægger-
løse.
- L. Skaaning, Budcentralen, Refshale-
vej 43, Maribo.
- Maskinmester J. K. Skov, Værket ved
Søndersø pr. Ballerup.
- Apoteker H. O. Strandgaard, Nørre
Boulevard 24, Nakskov.
- Dommerfuldmægtig, cand. jur. Chr.
Siersted, Nakskov.
- Vognmand H. Stub, Musse pr. Her-
ritslev.
- Fru Marie Sundbo, Løjtoftevej, Nak-
skov.
- Styrmænd Svend Sønderup, Vaaben-
sted pr. Sakskøbing.
- Sagfører Ansgar Sørensen, Stubbekø-
bing.
- Savværksarbejder Oluf Sørensen,
Hesnæs pr. Stubbekøbing.
- Ejendomsmægler Knud V. Sørensen,
»Ly«, Vesterby, Fejø.
- Maskinarbejder Sv. Aa. Sørensen,
Østervang 38, Stubbekøbing.
- Fru Elly Vedel, Västergatan 3, Eslöv,
Sverrig.

Meddelelser til medlemmerne.

I anledning af overflytningen af Historisk Samfunds arkiv, herunder lageret af gamle årgange, til Stiftsmuseet, er det af hensyn til de begrænsede pladsforhold sidstnævnte sted hensigten at *realisere årgangene 1918 og 1922—44* af Historisk Samfunds årbog til en pris af 50 øre pr. stk. plus porto.

Herved gives der en enestående lejlighed for publikum til at komplettere sin samling af nævnte årbøger eller erhverve særligt eftersøgte årgange.

Det 1. bind af *Danske Voldsteder* omfattende Thisted amt er nu udkommet. Bogladeprisen er 75 kr., for medlemmer af Det Kgl. Nordiske Oldskriftsselskab 60 kr.

Særtryk af *Middelalderlige Lægeplanter* (fra årbog 1957) ved Ib Clemens Petersen kan købes hos kassereren for 1,50 kr. pr. stk. Det er et smukt og interessant hefte om de gamle lægeurters historie og anvendelse.

De medlemmer, som ønsker at tegne sig for særtryk af *Fejøbogen*, bør ikke opsætte dette, da oplaget er meget lille.

Til brug for en redegørelse om huse med *stampede lermure* på Lolland-Falster søges oplysninger. Medlemmer, der har kendskab til tilstedeværelsen af sådanne her i amtet, bedes meddele dette til årbogsredaktøren.

Vi erindrer om, at der kan tegnes subskription på det af Dansk Historisk Fællesforening udgivne tidsskrift *Fortid og Nutid* for årligt 6 kr. ved henv. til museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg Slot, Hillerød.

Det smukke årsskrift *Arv og Eje* kan fås hos Stiftsmuseet i Maribo for 10 kr.

